

VAHİD QAZI

GƏLMƏ

İsveç söhbətləri

İsveç 2025

İ ç i n d ə k i l ər

Azadlıq, yoxsa xoşbəxtlik. <i>Skandinaviyalıların 10 ehkamdan ibarət əxlaq kodeksi</i>	3
Təməldən bir də qurulmaq. <i>“Ağ zanbaqlar ölkəsi” üzərində xəyal gəzintisi</i>	5
Salam, Gülsarı! <i>İsveç bukinistində görüş</i>	9
Tanrı qapısı açılan gün – Novruz	12
Anamın məktubları. <i>“Kitab və dəniz” ədəbiyyat festivalında</i>	14
Tənhalıq dövrünün adamları. <i>“Çöl Qala”nın Stokholm təqdimatında dediklərim</i>	17
Rəsulzadənin çimərlik fotosu. <i>Və ya İsveçdə baş tutmayan ianə kampaniyası</i>	21
“Le Concert” filmi. <i>Yaxud azadlıq duyğusunun səsli izahı</i>	24
Kontrabas adamlar. <i>Çığırtılar içində pıçiltı</i>	27
Tale əkizləri. <i>Vaqif Mustafazadə və Yan Yohansson</i>	29
Dünya klassik musiqi mozaikasında Azərbaycan naxışı	31
Dəmiri isti-isti. <i>Xaçaturyanın xəmiri musiqimizlə yoğrulan “Qayane” baleti</i>	32
Günəş kitablar. <i>İsveç kitabxanasından payız qeydləri</i>	33
“Əli və Nino”: Qadağan olunmuş sevgi romanı	34
İsveçdə ədəbiyyat mükafatları	36
Ədəbiyyatı dünya hadisəsinə çevirən xalqın kitab mədəniyyəti. <i>Kitab sərgisindən reportaj</i>	39
Berqman, Tarkovski və Qotland adası	44
Qotland. <i>İsveç savannasına səyahət</i>	47
Dərkolunan Rusiya	52
İsveçin Rusiya qorxusu	54
200 illik hərbi neytrallığa son	56
Çiçəyi alaqdan ayırmağın Monika üsulu	57
Pavian diktaturası. <i>Kopenhagen zooparkından reportaj</i>	58
Hərəkət azadlığı	60
Güvən mənə, inanım sənə	62
Əlili əlində tutan ölkə	64
Rifaha çatmaq həm də bərabərliyə nail olmaqdır mı?!	65
Avropada yeni kabus dolaşmaqdadır!	66
“Gəlmə” silsiləsindən hekayə və esselər	
“Sonalar gölü”nün sahili. <i>“Gəlmə” silsiləsindən 1-ci esse</i>	68
Stokholmdan Ağdama. <i>“Gəlmə” silsiləsindən 2-ci esse</i>	71
Oginskinin melodiyası. <i>“Gəlmə” silsiləsindən 1-ci hekayə</i>	74
Mən dənizi eşitdim. <i>“Gəlmə” silsiləsindən 2-ci hekayə</i>	78
O. <i>“Gəlmə” silsiləsindən 3-cü hekayə</i>	82

Azadlıq, yoxsa xoşbəxtlik

Skandinaviyalıların 10 ehkamdan ibarət əxlaq kodeksi

Yalnız birini seçmək imkanı verilsəydi, nəyi seçərdiniz: azadlığı, ya xoşbəxtliyi?

Bilirəm, neçə min ildir fikir adamları hansının daha əsas olması barədə baş sındırsalar da hələ bir tərəfə çıxıb bilməyiblər.

Ağlı kəsəndən insan azadlığa can atır. Bəşər tarixi elə azadlıq uğrunda mübarizə tarixidir.

Bəs, hər azadlıq xoşbəxtlikdirmi?

...“Konserv xoşbəxtliyi” – hardasa oxumuşdum bu haqda. Havasız, qapalı yerdə uzun müddət salamat qalan konserv məhsulu ağzı açılan kimi “azadlığa” dözmür, xarab olur.

...Əsrlər boyu təhkimçi (qul da demək olar) ömrü sürən rus xalqı 1861-ci ildə ona verilən azadlıqla nə edəcəyini bilmir, 50 il tab gətirir azadlığın “əzabına” və tarixin ən qanlı inqilabını eləyib yenidən öz qəfəsinə, bu dəfə adı SSRİ olan həbsxanaya dönür.

...“Şauşəndən qaçış” filmində 50 illik türmə həyatından sonra azadlığın yükünü çəkə bilməyən Bruks şəhər otelində özünü asır.

...30 il keçib azadlığa qovuşmağımızdan, müstəqil dövlət qurmağımızdan. Yaşı 50+ olanlardan ömrün xoşbəxt çağını soruşsan, sovet dönməni xatırlayacaq. Və mən daha onları qınamıram! Yəqin “azadlıq”ın vəd etdiyi “xoşbəxtlik”i görmədikləri üçün belə düşünlər.

Uzun illərdir Skandinaviya ölkələri insan rifahını ölçən beynəlxalq təşkilatların azadlıq və xoşbəxtlik indekslərində ilk yerləri tuturlar. Bilirəm, yaşadığım İsveç qarışıq bu ölkələrin azad və xoşbəxt olmalarında Yante qanunu nə boyda rol oynayıb. Onu bilirəm ki, bütün dünyanın diqqətini çəkən bərabər imkanlar toplumunu – əsl eqalitarizmi (bərabərlik) onlar qurublar.

Oxucunu qəliz terminlərlə yormaqla aram yoxdur, odur ki, “Yante qanunu” haqda qısaca deyim.

“Yante qanunu” (“Jantelagen”) skandinaviyalıların mentalitetini müəyyən edən 10 ehkamdan ibarət əxlaq kodeksidir. Skandinaviya yazıçısı (yarı norveçli, yarı danimarkalı) Aksel Sandemus 1933-cü ildə nəşr etdiyi “Qaçaq öz ləpirindən keçir” romanında şərti adı Yante olan şəhərdə mövcud mənəvi dəyərlər bu adda ümumiləşdirilib.

Yerli mentalitet insanları müstəsna olmağa, özlərini seçilmiş hiss etməyə imkan vermir. Cəmiyyət öz üzvünün özəl hüquqlarını tanımır. “Düşünmə ki, böyük adamsan”, “Düşünmə ki, bizdən vacib adamsan”, “Düşünmə ki, bizdən ağıllısan” və s. Sandemusun formalaşdırdığı “qorxu, əsarət, həsəd, soyuqluq” basqısı ilə yaşayan mifik şəhər əhalisinin əxlaq qaydalarını sonralar “Yante qanunu” adı ilə skandinaviyalıların mentaliteti kimi təqdim etməyə başladılar.

Sandemus “Yante qanunu”nu heç də yoxdan kəşf etməyib. Bu, şimali avropalıların düşüncə, davranış, təfəkküründə çoxdan vardı. Lap qədimdən. Məsələn, XV əsr İsveç ədəbiyyatının incisi

“Erikin xronikası”nda (“Erikskrönikan”) paxıllıq və xəsislik isveçli xarakterində qabarıq çizgi kimi göstərilir. XVI əsr səlnaməçisi İohann Maqnus isə “inadkar qarşılıqlı paxıllıq”ı (“envis inbördes avund”) İsveçin faciəsi hesab edirdi. Qustav Sundbərq (Gustav Sundbärg) 1911-ci ildə dərc etdiyi “İsveç xarakteri” (“Det svenska folklynnen”) əsəsində yazır ki, isveçli İsveç dövlətinin güclü, varlı olmasını istəyər, amma bir isveçlinin, xüsusən də ona yaxın olanlar arasından birinin varlanmağını yox.

Düzdür, indi o ölkələrin əhalisi bu qanunu köhnəlmiş sayır. Amma burada bir neçə il yaşayan əcnəbilər qanunun hələ də keçərli olduğunu deyirlər. Mənim uzun müşahidələrdən sonra gəldiyim qənaət isə odur ki, 19-cu əsrdə bu ölkələrdə demokratikləşmə prosesi başlayandan sosial həyatda “qızıl orta” tapmaq istəyi dövlət ideologiyası səviyyəsində yüksəlib və sosial-demokratların uzun onilliklər boyu yürütdüyü hakim siyasət hesabına şüurlara və davranışlara oturub.

Sosial həyatda “qızıl orta” – budur, Skandinaviya insanının toplumda özünü rahat hiss etdiyi mövqe! Nə qədər varlı, ağıllı, bacarıqlı olursan ol, bu, sənə özünü ətrafdakılardan üstün saymağa əsas ola bilməz. Cəmiyyət içində özünü diskomfort hiss edəcəksən və tezliklə çıxdaş olacaqsan.

19-cu əsrin əvvəlindən 1920-ci illərədək 1,5 milyon isveçli Amerikaya xoşbəxtlik arxasınca köç edib. Bu köç küçələrdə tüğyan edən inqilab havasını azadlıqlara qapı açan parlamentə daşımağı bacaran sosialistlərin, liberalların sayəsində dayandı. Ölkənin demokratikləşməsi, azadlıqların sərhədinin genişlənməsi insanlarda ümid oyatdı. Çox çəkmədi, cəmi bir neçə nəsil sonra azadlıqda yaşamaq vərdişinə yiyələnən insanlar bütün dünya üçün xoşbəxtlik nümunəsini – rifah cəmiyyəti modelini yaratdılar. Bir vaxt əhalinin tərk etdiyi ölkə dünyanın dörd bir tərəfindən adamların can atdığı dövlətə çevrildi.

Nə demək istəyirəm?

Azadlıqda xoşbəxt olmayanlar kimi, nə qədər qəribə səslənsə də, əsarətdə özünü xoşbəxt hiss edənlər də var. Qapalı sistem xoşbəxtliyi də demək olar buna. Onların xoşbəxtliyi əsl azadlıqdan xəbərsiz olmalarındadır!

Azadlıq isə anında xoşbəxtlik gətirmir! Xoşbəxt həyatı həriyyəətçilik yox, həri yaşamaq vərdişi olan toplum qurur, azadlıqla nə edəcəyini bilən kəslər, yəni.

21 May, 2021
Helsinqborq, İsveç

Təməldən bir də qurulmaq

“Ağ zanbaqlar ölkəsi” üzərində xəyal gəzintisi

Həyatımızda, gələcənin altında iri bir qum topası vardı. Yarım maşınlıq olardı. Uşaqlığın qumla oynayan çağında o qumluqda yol çəkib şəhər salmaqdan xoşum gəlirdi. Əməlli-başlı şəhər olurdu: girişi, enli küçəsi, dalanları, evləri, milis idarəsi... Saatlar çəkərdi şəhərsalma prosesi.

“Şəhər”imə həmin gün dəyməzdim, bir gecə qalardı. Şəhər dağıdıb yenisini başqa cür düzəldərdim.

Bəzən Şuşa yolu kimi dolama yollar çəkir, şəhəri qum təpəsinin başında salırdım. Sonra yol üzəşəğı düz çəpərin dibinə qədər uzanırdı.

Bəzən də Bakı bulvarına oxşayırdı düzəltdiyim. Atam Bakıya gəzməyə aparanda görmüşdüm. Uzun “bulvar”ımın qabağında dəniz də olurdu. Suyu vedrəylə daşıyırdım krandan.

Qış aylarında isə anamın aldığı konstruktor oyuncaqlardan evlər tikərdim. Bir də baxardın mikrorayon salmışam. Ağdamda məscidin yanındakı üçmərtəbə univermaqdan almışdı anam onu.

Bir az böyüyəndə daha qumluqda yox, xəyalımda tikərdim tikdiklərimi.

Evimizi azından yüz kərə söküb tikmişəm fikrimdə. Pəncərəsi küçəyə baxırdı. Odur ki, söküb həyətin o başında – milis şöbəsi tərəfdə tikməyi xəyal edirdim. Həm də daha böyüyüb yekə kişi olmuşdum. Ta dizlərimi qucaqlayıb pəncərədə oturan, gəlib-gedənlərə tamaşa edən vaxtım deyildi.

Hər dəfə bir cür alınırdı evim. Yadımdadır, “Baharın 17 anı” filmindən sonra Ştirlişin evinə oxşadırdım onu – Ağdamda bənzəri olmayan bir ev.

İndi İsveçdə evləri görəndə o uşaqlıq xəyallarım yadıma düşür...

Qriqori Petrovun “Ağ zanbaqlar ölkəsi” kitabını təzəcə oxuyub bitirmişəm. Qızım Ayan soruşur nə haqdadır, deyirəm qonşu Finlandiyanın təməldən qurulması, fin xalqının oyanışı, təzədən doğuluşu haqda. Amma kitabdakı ideya elə bizim üçün də keçərlidir deyirəm: bu gün necəyik, sabah necə ola bilərik... Həvəsə gəldi, deyir oxuyacaq.

Kitab ilk dəfə 1925-ci ildə serb dilində “Həyat qurucuları” adıyla nəşr olunub. Atatürk onu bütün məktəblərin, xüsusən hərbi məktəblərin tədris proqramına saldırıb. Maraqlıdır ki, rusca yazılan kitab türkcəyə bolqar dilindən, fin dilinə də türkcədən çevrilib.

Aclığın, səfalətin, xəstəliyin, cahilliyin, mənəvi çöküşün, sərxoşluğun, qabalığın hökm sürdüüyü bir ölkə təsəvvür edin:

...Adamlar kobud yonulmuş və pis hörülmüş daş daxmalarda yaşayırdılar. Qapılar alçaq, pəncərələr kiçikdir. Evlərin damı və pəncərəsi yarıtmaz olduğundan soyuq, yağış, qar evə

dolurdu. Şüşə demək olar tapılmırdı, onun yerinə pəncərəyə əsgə və ya karton parçaları yapışdırırdılar.

...Soba boruları isə ümumiyyətlə yoxdur. Daşdan və gildən hörülmüş ocaq yanır, qalxan tüstü bütün evə yayılır, sonra isə yol tapıb damdakı dəlikdən çıxırdı. Evdəkilərin gözləri acışır, tüstüdən boğulurdular.

...Adamlar eyni paltarda işləyir, yeyir, yatırıdılar. İllərlə yuyunmurdular. Döşəkağışların yuyulması belə ağıllarına gəlmirdi. Adamları bit-birə basmışdı.

...Quyular və tualetlər yanaşı olduğundan su çirkənlir, yataqlar xəstəliyi üçün zəmin yaranırdı. Uşaqlar arasında dizenteriya, difteriya, qızılca və çiçək tüğyan edirdi. Qidalanma pisdır, əvəzində dəhşətli, eybəcər sərxoşluq hökm sürürdü. Lal-karların, qozbəllərin, korların, ağıldankəmlərin, əl-ayağı şikəst olanların sayı-hesabı yoxdur.

...Bir daxməyə girirsən – üç uşaq torpaq döşəmədə uzanıb qızılca çıxarır. Onların arasında yenidən doğmuş qadın xəstəlikdən inildəyir. Ata isə bərk sərxoş halda oturub.

...Başqa bir daxmədə fərqli mənzərə: ana vərəmin son mərhələsini yaşayır, qanlı öskürək başlayıb. Ata qızdırma içində sayıqlayır. Hər ikisi yerdə, cır-cındırdan ibarət yataqda uzanıb. Onların arasında iki qızciğaz, döşəmədə sürünürlər: birinin bir, o birinin iki yaşı var. Canlı skeletdirlər. Qonşulardan haray yoxdur: belə mənzərəyə öyrəşiblər, üstəlik, onların da boğazdan yuxarı çətinlikləri var.

...Milyonlarla insan çürüyür, eybəcərləşir, içkiyə qurşanır, pis yollara düşür. Xalq təməlinədək dağılır.

Bunlar 150 il öncənin Finlandiya mənzərələridir. Məhz o vaxt, xalqın və ölkənin fin bataqlıqlarında məhv olduğu zaman Snelman və dostları meydana atıldılar.

Yohan Vilhelm Snelman yazıçı, filosof, ictimai fəal, dövlət xadimi, fin milli oyanış hərəkatının ideoloqudur. Finlandiyada bugünkü rifah cəmiyyətinin qurulmasına səbəb olan milli ideologiyanın yaradıcısı. Doğum günü – 12 may ölkədə Bayraq Günü kimi qeyd edilir.

O dövrün əsl vətənsəvər ziyalıları Snelmanın başına yığılıb ölkənin elit təbəqəsinə – şəhər əhlinə, siyasətçilərə, elm, incəsənət, mətbuat adamlarına çağırış etdilər: *“Nə qədər gec deyil, ölkəni və xalqı xilas edin. Xalqın içində gedin. Onları müalicə edin, savadlandırın, tərbiyələndirin. Onlara ev tikməyi, təsərrüfat qurmağı, ...insan kimi yaşamağı öyrədin. Onların dəhşətli həyatı əhəlinin yüksək təbəqəsinin biabırçılığı və cinayətidir”*.

Snelman ölkə ziyalılarına müraciətində deyirdi ki, ağayana paltar, nişastalı yaxalıq və ya son dəbli şlyapa ziyalı olmaq deyil: *“Ziyalılıq – xalqın beynidir. Xalq sizi, təhsil alandan sonra yaxşı maaş alıb gecələr restoranlarda otursunuz, gününüzü kart və domino oynamaqla keçirəsiniz deyər böyüdüb tərbiyələndirməyib. ...Siz xalqın ağılı, iradəsini, enerjisini və vicdanını oyatmağa borclusunuz. ...Ziyalı olmanız sizin imtiyazınız deyil. Hakimiyyətə yiyələnmək, şöhrət qazanmaq və tox yaşamaq haqqı da deyil. Ziyalılığınız sizin məsuliyyətiniz və xidmətinizdir”*.

Bir neçə onillik keçdi, çağırışlar, görülən işlər bəhrəsini verdi. Kitabın müəllifi, rus ilahiyyatçısı və ictimai xadimi Qriqori Petrov ötən əsrin əvvəllərində Finlandiyaya səfər edəndə mənzərə artıq dəyişmişdi:

...Abo şəhərinin bir milyon yüz əlli min manatlıq qazancının təqribən iki yüz min manatı məktəblərin xərci üçün ayrılıb.

...İngilis zavodlarında poladı döyüb bərkitdikləri kimi biz də öz gənclərimizi məktəblərdə möhkəmlədirib həyata hazırlayırıq. Məktəblərimizin köməyi ilə bataqlıqlar və çılpaq daşlıqlar arasında özümüza yaratdığımız abadlıq və firavanlıqla Rusiyanın başqa yerlərində rastlaşa bilməzsiz. Məktəblərimizi əlimizdən alın, biz məhv olacağıq. Təhsilin ölkədə belə geniş yayılması nəticəsində əhali oxumağa alışıb, qəzet və kitaba bağlanıb.

...Ölkədə qəzetlər də məktəblər kimi çox sıx yayılıb. On səkkiz min əhalisi olan Viborqda ikisi fin, ikisi İsveç dilində olmaqla dörd qəzet buraxılır. Kəndlərdə demək olar hər ailə qəzetlərə abunəçidir.

...Mənə belə bir əhvalat danışdılar. Bir kənddə iki gecəqondu var, ancaq buranın adətincə hər ikisi çox təmizdir. Onların birində hər iki ayağını itirmiş qoca yaşayır. İkinci evdə gözləri görməyən qoca qarıyla on yaşlı nəvəsi qalır. Bu yoxsul və şikəst qocalar şərik olub ikisi bir qəzetə abunə yazılıblar. Nəvə hər gün poçta gedib qəzeti götürür, kor nənəsinin əlindən tutub ayaqsız qocanın evinə gətirir və onlar üçün qəzeti başdan ayağa oxuyur.

Kitabda belə nümunələr çoxdur. Sözümlün canı odur ki, Snelman və dostlarının xəyal-ideyaları bu günün Finlandiyasında həqiqət kimi təcəssüm etdi.

İndi Finlandiyanın adı BMT-nin xoşbəxtlik məruzəsində birinci yerdə çəkilir. Finlandiya dünyanın ən yaxşı ölkəsi, ən stabil dövləti, fin təhsil sistemi dünyanın ən qabaqcıl təhsil modeli sayılır.

İnsan hüquqları, gender bərabərliyi, demokratiya, sosial rifah sahəsində dünya öncüllərindən olan Finlandiyanı bu gün qadınların çoxluq təşkil etdiyi (kabinet üzvünün 12-si qadın, 8-i kişidir), 34 yaşlı xanım Sanna Marinin baş nazir olduğu hökumət idarə edir. Parlament üzvlərinin 47 faizi qadındır.

İqtisadi göstəricilərini sadalayıb sizi yormayım, tək onu deyim ki, adambaşına 50 min dollarlıq ümumi daxili məhsulla Almaniya, Britaniya, Fransa, Yaponiya kimi nəhənglərdən öndədir.

...Xəyallarım indi də bitib tükənmir. İndi təzə bir ölkə qururam, hər gün yeni-yeni çalarlar qatılır mənim alabəzək xəyallarıma.

Xəyalımdakı ölkədə yeni nəsil uşaq bağçasında yıxılanda özü qalxmağı, orta məktəbdə ləyaqətli şəxsiyyət olmağı, universitetdə vətəndaşlığı, ölkə və xalq qarşısında məsuliyyət daşımağı və xidmət etməyi öyrənirlər.

Bu insanlar özünüidarə mexanizmlərini mənimsəyib ədalət, haqq, hüquq, vicdan təməlləri üzərində bir cəmiyyət qururlar. Dirçəlişə ölkənin ucqarlarından başlayırlar. Ən uzaqları belə yaxın etsinlər deyə yeni paytaxtı Azərbaycanın mərkəzi torpaqlarında tikirlər. Burada kəndlə şəhər rifah baxımdan bir-birindən fərqlənmir. Eynən Skandinaviya ölkələri kimi.

Universitetlər ölkənin əyalətlərinə köçürülür. Dünyanın məşhur universitetləriylə mübadilə-əməkdaşlıq əlaqələri qurulur. Tanınmış brendlər yatırıma tələsir. İri şirkətləri üzünü əyalətlərə

tutmağa şirnikləndirən qanunlar qəbul edilir. Sənayeləşmə, təhsil səviyyəsi ölkə boyunca bərabər bölünsün deyə.

Yalamadan Astarayacan Xəzər sahili dünyanın ən gözəl kurort bölgəsinə çevrilir. Məşhur Fransız Riviérası kimi, rusların “Lazurnı bereq” (“Лазурный берег”) dediyi yer kimi. Dörd bir qitədən insanlar bizim Xəzərə axışır.

Dünyaya səpələnən soydaşlarımız qərrib ömrə son qoyub geri dönürlər. Deyir tək Almaniyada mindən artıq həkimimiz işləyir, ən bacarıqlı biznesmenlərimiz Rusiya çöllərindədir, dünyanın neçə universitetində alimlərimiz dərslər deyir. Hamısı Yurda qayıdır.

Şuşa başdan-başa açıq muzeyə çevrilib, adına Şərqi Mədəniyyət Muzeyi deyirlər. YUNESKO hər yay bir toplantısını burda keçirir.

Xəyalımda doğulan bu yeni nəsil dünya mediasının gündəminə düşən caz müsabiqəsini Bakıda, klassik musiqi yarışmasını Gəncədə, kino festivalını Şəkidə keçirir, dünyanın adlı-sanlı yazarlarına ədəbiyyat ödəliyini Qazaxda təqdim edir.

İllər keçir və budur, Qarabağı azad etmiş Azərbaycan dünyanın ən firavan məmləkətləri sırasındadır. Yohan Snelmanın Finlandiyası ilə, o biri Skandinaviya ölkələri ilə ilk beşliyi bölüşür...

Mənə xəyalpərəst deyirsiniz yəqin. Elədir, xəyalpərəstəm. Qoşulun, birlikdə quraq xəyallarımızı! Bütün reallıqlar xəyallardan doğur. Bu günün həqiqətləri dünən xəyal deyildimi?!

1 sentyabr, 2020

Helsinqborq, İsveç

Salam, Gülsarı!

İsveç bukinistində görüş

İsveçin meşə cığırılarında gəzməkdən, göllərin kənarında oturub əksi suya düşən ağacların ləpələrdə titrəyişinə tamaşa eləməkdən xoşum gəlir.

Meşəylə gölün ünsiyyəti sevgililərin, sirdaşların söhbəti kimi tutur. Meşənin dövrələdiyi balaca göl, elə bilirsən, layla deyən ananın qoynundakı körpədir. Qəlbiylə dinləməyi bacaran hər kəs diqqət kəsilsə o layla-söhbətləri eşidər.

Bir balaca meh bəsdir! Deyərsən bəs, bu meh milyon-milyon yarpaq orkestrin dirijorudur, yüngül əl havasıyla onları hərəkətə gətirir. Qəribədir, milyonluq orkestrdə bir yarpaq da çaşmır – hamı əsərini düz çalır.

Meşənin pıçıltılı hənirtisini qulağımla eşitdiyim kimi xəfif küləyin göl sularını titrətməsini də gözünlə görürsən. Gölün üzü təzəcə sevgi dadan gənc qızın sinəsi kimi çırpınır. Bu ləpə-çırpıntı yarpaqların pıçıltı-simfoniyasının suda rəqs edən notlarıdır. Səhnədə balet tamaşasına baxırsan elə bil...

İsveçdə xoşum gələn başqa bir məşğuliyyətim də var – “Second hand” mağazaların köhnə kitab, video-audio kaset, val, rəsm əsərləri satılan hücrəsində eşələnirəm. Burada kitablar adətən isveçcə olur. Tək-tük başqa dillərdə, xüsusən, ingiliscə kitaba rastlayarsan. İsveçcəm, ingiliscəm bədii əsərləri zövq alacaq səviyyədə oxumağa yetərli deyil, amma bu, kitablar arasında saatlarla dolaşmağa mənə qətiyyətli mane olmur.

Kitab musiqi kimidir, sözlərini anlamasan da ruhunu tutacaqsan. Yaxşı mahnını ürəkdən oxusan dilini bilməyən də səni anlayar. Bir dəfə Kubada kefinin çağ vaxtında “Ay Laçın” mahnısını nə təhər oxumuşdumsa, otaqdakı kubalılar üzdə xoş təbəssümlə başlarını yelləyirdilər – duyub anlamışdılar.

Ötən il dil kursunda bir yenzelandiyalı xanım dərslərsə fasilədə bir mahnı oxudu, hamımız valeh olduq, çünki başa düşmüşdük. Bitirəndə bir ağızdan dedik ki, bu, sevgi nəğməsidir. “Elədir” – demişdi dostumuz, “Maori xalq mahnısıdır, “Pokarekare Ana”dır adı”.

Sekondhənd-bukinistlərdə “yaddilli” kitablarla söhbət edirəm tez-tez. Adı nədir? Müəllifi kimdir? Nə vaxt nəşr olunub? Nədən bəhs edir? Neçə nəfər oxuyub görən? Görən kimin evində qalıb bu illər uzununu, yiyəsi nəçiymiş? Bura niyə veriblər, bəs? Keçmiş sahibi ölübümü, ya köçüb gedirmiş deyə aparmayıb, verib bura?

Bax, bu, 50 ilin kitabıdır, amma qatı açılmayıb! Kaş, dili yaxşı biləydim, oxuyaydım! Bilirsən, ruhu necə şad olardı müəllifinin?! 50 il qatı açılmayan kitabını oxumaq ölmüş müəllifin ruhuna dua eləmək kimidir! Əsərdə donmuş həyatı, dayanmış zamanı hərəkətə gətirib can vermək kimi!

Nə vaxtsa oxuduğun kitabı başqa dildə görmək elə qəribə duyğu yaradır ki... necə təsvir edim? edə bilmirəm, axı! Kafkanın “Slottet”, yəni “Qəsr”i, Floberin “Madam Bavari”si təki.

“Qəsr” 1971-ci ildə nəşr olunub. Bir, ya iki dəfə oxunub, zənnim mənə aldatmazsa. Özü də lap coxdan, bəlkə də təzə alınanda oxunandı. Səliqəli qalıb.

“Madam Bavari” ondan xeyli “cavan” olsa da yüz ilin kitabına oxşayır. Nə qədər oxunub, təxmin edə bilmirsən. Çox adam səhifələrin kənarına öz qeydini yazıb. Karandaşla yazan da var, qələmlə yazan da. Xətləri oxuya bilmirəm, anlaşılmazdı, pozuqdu. Amma üz qabığının iç səhifəsinə yazılan “Till min kərlek Ann-Kristin” sözləri aydın oxunur. Björn adlı bir kişi Ann-Kristin adlı sevgilisinə bağışlayıb. Tarix də qoyub, “1993.08.29”.

Sevgilisinin bağışladığı kitabı rəfiqələrinəmi veribmiş oxumağa Ann-Kristin? Yoxsa sevgilinin bağışladığı hədiyyə kitabın bu qədər oxucusu hardan olsun? Bununla nə deyirmiş, görən? Nə biləsən! İsveç qadınlarından baş açmaq olurmu ki?!

Ötənlərin Bakı bukinistlərini xatırladan “sekondhənd” hücrələrindəki kitablara köhnə dostlar, uzun illər görmədiyin tanışlar kimi baxırsan – görüşürsən: biriylə qucaqlaşır, o birinə əl verirsən, bir başqasıyla isə eləcə, uzaqdan salamlayırsan.

Kitablar həm də insan kimidir, hərəsi bir tale yaşayır. Çox oxunmuşu üzü üzlər görmüşə, qədimi müdrik qocaya, qatı açılmayanı “bəxtsiz cavan”a, içində karandaşla çoxlu qeydlər yazılanı havalı oğlanlardan gündə bir məktub alan nazsatan gözələ bənzəyir...

O gün Kungsmarken kilsəsinin yanındakı “sekondhənd”də yüzünün içində bir kitabı gözüm alıcı quş kimi aldı. Bura nə yazım ki, keçirdiyim hissi duyusunuz?! Kaş, Allahın altında duyğuların yüzdə birini yazıya almaq qabiliyyətim olaydı.

“Əsgər atası” filminin qəhrəmanı Georgi Maxaraşvilinin uzaq Berlində doğma üzüm tinglərinə rastlama səhnəsini yada salın! Bax, elə o qoca təkı sevinirdim. Min-min “yad” kitab içində doğma əsərimi görmüşdüm.

Çingiz Aytmatovun “Прощай, Гүлсары!” kitabını – dostluğumuzun uzun tarixi olan kitabı deyirəm.

...1988-ci ilin yayında əsgərlikdən qayıdanda ilk işim Çingiz Aytmatovun “Əlvida, Gülsarı” povestini oxumaq oldu. Bu haqda köhnə yazıların birində də yazmışam. Demək, əsgərliyin “uçebka” deyilən dövründə saysız-hesabsız orta asiyalı əsgərin arasında iki qırğız hamıdan seçilirdi və mənimki onlarla tutduğundan çox vaxt bir yerdə olurduq. Onlar da xidmətə universitetə ara verib gəlmişdilər. “Manas”dan, Çingiz Aytmatovdan xəbərdar olmağım, İssık-Kulu tanımağım, “Ağ gəmi” filmindən danışmağım onların yanında hörmətimi xeyli artırmışdı. Aytmatovun “Əlvida, Gülsarı” əsərini dünya ədəbiyyatının şedevrlərindən biri kimi təriflədiyim günün axşamı yerimə girəndə oxumadığım əsər haqqında ağızdolusu danışmağın yaxşı iş olmadığını fərqləndirirdim. Özümə (ayıb işimə) onunla təskinlik vermişdim ki, evə qayıdanda ilk oxuyacağım elə bu əsər olacaq.

Elə də oldu. Əsgərlikdən qayıtdığım yay “Əlvida, Gülsarı”nı oxudum. Oxudum və pərt oldum. Qabağıma qoyub uşaq kimi danladığım, Aytmatov kimi dahinin yerlisi olub, onun dünyalara dəyən “Əlvida, Gülsarı” kimi sevgi dastanını oxumayan qırğızların yanında xəcalət çəkdim, neçə min kilometr aralı olsam da. Sən demə, Aytmatovun bu povestinin qəhrəmanı Gülsarı qız yox, at imiş. Onlar da mənim kimi qayıdıb bu əsəri oxuyacaqdılar və görəcəkdilər ki, Gülsarı qız yox, at adıdır. Və mən onlara nə boyda yalan danışmışam...

Kitab 1976-cı ildə Moskvada, özü də ingilis dilində şərhələrlə çap edilib. Arxasında qiyməti yazılıb: “1p. 03k.” Qalın, parlaq üz qabığı, qırmızımtıl rəngli şriftlərlə bahalı kağızda nəşr olunan kitab suvenirə oxşayır. Elə qırx ildir suvenir kimi də qalıb, əl vurulmayıb, qatı açılmayıb. Onu qırx il sonra ilk kəs mən oxudum.

Bura necə gəlib düşüb? Hansısa sovet diplomatımı gətiribmiş İsveçə? Yoxsa sovet təbliğat yəlləri atıbmiş bura? Bir də, nəyi təbliğ edəcəkmış bu kitab? Kolxoz həyatını mı? Qurduğu yeni həyatın qəhrəmana yaşatdığı acılarını? Bəlkə Nobel mükafatı qalibini müəyyənləşdirən İsveş Kral Akademiyası üzvlərinin diqqətini cəlb etmək üçün göndərilibmiş? Nə biləsən!

Qatı açılmayıbsa, demək onlar da oxumayıblar.

Namizədlər siyahısına dəfələr adı düşsə də mükafatı Aytmatova vermədilər. Alfred Nobelin vəsiyyətinə görə mükafat “siyasi-ideoloji motiv nəzərə alınaraq uğur qazanmış ədəbiyyata” verilir. Yəni əsərin dahiyənə olması azdır, akademiya üzvlərinin siyasi-ideoloji zövq və tələblərinə də cavab verməlidir. Aytmatovun bu tələbə cavab verməsi üçün bir yolu vardı – “Əlvida, Gülsarı”dakı Tanabay kimi ədalətsizliyə, haqsızlığa, yalana dözməyib partiya biletini tolaslayıb sovet hökumətinin üzünə çırpmalıydı. Yoxsa, Nobel mükafatı alan heç bir sovet yazıçısından əskik deyil Aytmatov!

...Bu dəfə kitabı bir başqa ovqatda oxudum. Daha əsgərlikdən dünən döənən iyirmi yaşlı gənc deyiləm, az qala əsərin qəhrəmanı Tanabayı haxlamış yaşdayam.

Kitabı oxuyub bitirdiyim gün sevimli Bastasjönün kənarında daldalanacaq komada oturub gölə baxırdım. Bu dəfə sulara tamaşanı külək “oynamırdı”, bu səfər “səhnə” yağışın ixtiyarındaydı. Göyün damla oxları gölün sinəsinə sancılırdı – səhnəylə aramıza tül-pərdə çəkirdi.

“Tül”ün o üzündə uzun bir yol görürdüm. Yolun kənarında Tanabay dostuyla nəfəs-nəfəsəydi. Gülsarı bu dəfə nəfəs dərməyə yox, can verməyə əyləmişdi. Tanabay atın başını tumarlayır, onunla danışır, ömür dəftərini vərəqləyirdi. Göy də, göl də, meşə də Tanabaya həyan olmağa gəlmişdilər. Yarpaqlardan süzülən damcılar Tanabayın üzündən axan göz yaşına qarışib gölə tökülürdü.

Sonra hər şey kitabın sonundakı kimi oldu.

“Tanabay yüyəni çiyinə atıb gedirdi. Gözlərindən yaş axırdı, saqqalını isladırı. Tanabay Gülsarı üçün ağlayırdı. O gedirdi, açılan səhərə tamaşa eləyirdi. Tanabay yaşlı gözləri ilə çöllərə baxırdı, dağlara baxırdı. Təpənin üstündən bir vəhşi qaz uçdu. Qaz tələsirdi, özününkülərə çatmaq istəyirdi. Tanabay ayaq saxladı: – Uç, uç! – dedi. – Hələ ki, qanadın yorulmayıb, uç, get özününkülərə yetiş”.

... Mənsə “nobellik” yazıçının İsveç “sekondhənd”ində tapdığım kitabını yağış vurmasın deyər sinəmə sıxıb gölə tamaşa edirdim. Komadan çıxıb gölün ləpə döyənində durmuşdum.

Tanabay Gülsarını minib getmişdi.

Karlskrona, İsveç

Yanvar, 2016

Tanrı qapısı açılan gün – Novruz

Mənim Novruz inancımın qaynağı anamdan eşitdiklərimdir. Niyyət tutub qulaq falına çıxmasından, çərşənbə axşamları yuxuda gördüklərini səhər obaşdan axar suya pıçıldamasından elə məhrəmanə söhbətlər edərdi, deyərdin bəs, hansısa müqəddəs kitabda oxuduqlarını danışır. Danışdıqlarının onun üçün nə qədər ülvə olduğunu indi anlayıram. O, Novruza inanırdı. Sıradan bir inanmaq deyildi bu, mənə, həm də tapınmaq, sığınmaq idi. Onun bir söhbətini danışım, görün yanılmıram?!

Mən hələ bətnindəyəkən anam ər evini tərk edib, ata yurduna dönməyə məcbur qalıbmış. Novruzda niyyət axşamı qulaq falına çıxıbmiş. Özünün, doğulacaq balasının gələcəyindən əndişələnirmiş. İlk eşitdiyi qonşu Rafizə xalanın tonqal başında oynayan uşaqlarına dedi ki, bu söz olub: “Ocağı dağıtmazlar, komalayarlar bir yerə”.

Elə həmin Novruzun səhəri – martın 22-si anam məni dünyaya gətirir. Deyirdi ki, sən ilə birlikdə elə bildim özüm də təzədən doğuldum. Elə həmin ildə də atamla yenidən birləşdik, birlikdə uzun xoşbəxt ömür sürdülər, qəbir evinə.

Anam bu cür söhbətlərlə Novruz inanclarını mənim də ruhuma hopdurdu.

Öz sınaqlarımdan da deyim, bəlkə inancımı daha aydın izah edə bildim.

Ömrün Ağdam çağının axır Novruz çərşənbəsi həmin il instituta girməyi niyyət tutub ilk dəfə “tale ovuna” – qulaq falına çıxmışdım. Darvazanı açıb elə yola ayaq qoymuşdum ki, yan tərəfə, qaraltıya çevrildim, hasar qonşumuz Elza müəllimə idi. Axşamın qara tülü onun çöhrəsindəki bakirə qız sayağı təbəssümünü örtə bilməmişdi: “Salam”. Allahın adından uğurlu sözmü eşidəcəkdim – ikiillik iş stajı tələb olunan jurnalistika fakültəsinə elə birinci il daxil oldum. Ömrün yeni çağı beləcə başladı.

Bu hadisədən sonra Novruz – Yeni Gün mənim də inanc yerim oldu.

Bir də düz 10 il sonra Tanrı qapısını döydüm. Hər istəyəndə alınmır bu. Ömrün ən ağır günlərindən birində ehtiyac duydum.

1995-ci ilin axır çərşənbəsiydi. İşdən gəlirdim. 52 nömrəli avtobus “Azərbaycan xörəkləri” adlı restoranın qabağında saxladı. Düşüb evə gedirdim.

Bu, həyatın ağırlığını çiyinlərimdə hiss etdiyim vaxtlar idi. Artıq 2 il idi atam, anam, bir də bacım Ağdamdan qaçqın düşmüşdülər. Əmim oğluna aldığı mənzili atam ilə vermişdi. Mən də kirayə qaldığım evdən çıxıb onların yanına gəlmişdim. İşğalın ilk günündən Bakıda yaşayan qohumlarım – əmilərim, bibim atam ilə qaçqınlığın acı üzünü görməyi rəva bilmədilər, imkan vermədilər. Ömür boyu unutmam!

Amma artıq evin “yükçəkəni” mən idim. Ailəmi öz komama yığmağın vaxtı idi. Bakıda ev almaq imkanım isə üfiqdə belə görünmürdü.

Binaların arasıyla gedirdim. Qulaq falına çıxım dedim. “Ev alıb, ailəmi öz evimə yığa biləcəmmi?” niyyəti ilə bir mətbəxin açıq pəncərəsindən gələn səsə qulaq tutuldum. İlk eşitdiyim bu oldu: “Onun dərmanı zoğaldı”. İki qadın xörək bişirə-bişirə söhbət edirdi.

Ümid dolu enerjiylə evə gəldim. Anamla danışdım. “Darıxma, dərdin dərmanı deyilib”, – dedi.

Anamın cüvərdiylə səmənini əlimə aldım, ilahi əfsun kimi üzümə-gözümə sürtdüm.

Növbəti Novruzda artıq öz evimiz vardı. Bu, mənim Novruz inancıma müqəddəslik çaları qatdı.

Əsl mömin tək dini ayinlərə əməl edən yox, dua anında Tanrısı ilə səmimi olmağı bacarandır. Tanrı yalnız sən onunla ünsüyyətə hazır olanda qapısını açır. Novruz – Yeni Gün Tanrı qapısı açıq olan gündür! Novruz inancılı kəs niyyətlərini odda arındırıb, suda duruldub onun rituallarına əməl edəndir. Novruzun ən ülvəi şərti fəlsəfəsindən gələn barışıqdır, kəsüb incidiyin kəsə əl uzadıb barışmaqdır. Tək evinin, üst-başının kirini-pasını təmizləmək deyil, düşüncələrini də saflaşdırmaqdır, dünyaya, insanlara sevgi, mərhəmət bəxş etməyə can atmaqdır. Olubmu hamını, bütün dünyanı belə bağrına basmaq istədiyin an?! Bax, o anında adam özünü Tanrı dərğahına hazır bilir, dualar da o anda qəbul olunur. Özünü hazır biləndə Novruz günü döy qapısını Tanrının, eşidiləcəksən! Novruz inancılı biri kimi deyirəm bunu, hələ bir Novruz duası yerdə qalmayan biri kimi deyirəm!

Novruz insanların özünə, bir-birinə, bir də sabaha inam bayramıdır!

Uzun, çox uzun illər idi ki, qulaq falına çıxmırdım. Həmişə elə bilmişəm ki, bunun üçün Tanrı dərğahındaymışsan kimi saf olduğuna özündə daxili güc duymalısan. Görünür hazır deyildim deyə alınmırdı məndə.

25 ildən sonra, 2020-ci ilin Novruzunda bir də qapısını döydüm. Həyatın ən böyük arzusunu niyyət tutub küçəyə düşdüm. Bir-biriylə söhbət edən iki isveçlidən eşitdiyim ilk söz bu oldu: “Man måste skydda sig själv” – “Adam gərək özünü özü qoruya”. Koronavirusdan danışırıdılar. Tutduğum niyyət isə bu idi: “Bir də Qarabağı görəcəmmi?” İşarət aydın idi – Qarabağa qayıtmağın yolu onu almaqdır. Evə qayıdıb Feysbuk səhifəmdə tutduğum bu niyyəti yazdım.

Elə həmin ilin payızında ordumuz Qarabağı azad elədi.

Tanrı o il qapısını bir də açmışdı mənə!

22 mart 2024

Helsinqborq, İsveç

Anamın məktubları

Ədəbiyyat festivalında söylədiklərim

Ötən ay İsveçin Karlskrona şəhərində “Kitab və dəniz” (“Bok och Hav”) adlı ədəbiyyat festivalı oldu. Skandinaviyanın, Baltik dənizi ölkələrinin əlliyədək yazıçı-şairinin qatıldığı üç günlük festivala mənə də çağırmışdılar.

Festival ölkənin gəmiçilik tarixini əks etdirən muzeydə – Marinmuseumda keçirilirdi. Qaydalara görə iştirakçılar özləri barədə, yazı-pozuları haqda danışmalı, kitablarını təqdim etməliydilər. Mövzunu konkretləşdirim deyə dəvət göndərən təşkilatçıya yazıb nədən danışmağımı istədiyini əvvəlcədən xəbər aldım. Göndərdiyi dörd sual ətrafında çıxış etməyimi istədi.

Dedi ki kimi də elədim. Çıxışı həmin suallar üzərində qurdum.

Elə bu yazı da o çıxışdan ərsəyə gəldi.

Birinci sual: “Yazmağa necə başladın?”

Məndə yazmağa inamı anamın məktubları yaratdı.

Sovet ordusunda xidmət edirdim. Bilirəm, Sovet ordusu deyəndə isveçlilərin təsəvvüründə qorxunc bir ordu canlanır, elə bu muzeyin ikinci mərtəbəsində “Soyuq müharibə: SSRİ-NATO” bölməsində nümayiş olunan şəkillər də çox şey deyir. Sovet ordusu işğalçı orduydum, mənim də vətənim işğal edib, çox qan töküüb. Bundan danışmıram.

Dünyanı lərzəyə gətirən bir ordunun xidməti boyu bir güllə belə atmayan minlərlə məsum əsgərindən birinin anasından aldığı məktublardan danışmıram.

Əsgərlik vaxtı anamdan aldığım bütün məktublar “Anan sənə qurban...” sözləriylə başlayırdı. Təzə vaxtlarda məktubu alan kimi kazarmamızın arxasındakı meşəyə qaçırdım, açıb orda oxuyurdum.

Həyatımızdakı güllərin açmasından, ağacların çiçəkləməsindən, qonşu qızın ərə getməsindən, toyuğumuzun cücə çıxarmasından, daha nə bilim, nələrdən yazırdı. Nə yeyib, nə içdiyimi soruşurdu, əynim qalındımı, nazikdimi, üşüyürəmmi – xəbər alırdı.

Nədən yazırdı yazsın, onun məktublarını hekayə kimi, nağıl kimi oxuyurdum.

Cavabım elə o məktubların ovqatında olurdu. Onları duyğuların bədii təsviriylə yazırdım. Maraqlı alınırdı. Sonra daha həvəslə yazmağa başladım. Bəzən bir məktuba iki, üç cavab göndərirdim.

Evə dönəndə gördüm ki, anam bütün məktublarımı bir qutuya yığıb saxlayıb. Elə təsirlənmişdim ki..

Mən isə onun heç bir məktubunu saxlamamışdım.

İllər sonra öz köhnə məktublarını oxuyanda elə bilirsən, onları başqasına yox, elə özünə yazmışsan. Özünün başqa zaman və məkandakı məqamına yazmışsan.

Əsgərlikdən döndüyüm yay onları keçmişdən bu günümə göndərdiyim məktublar kimi bir də oxudum.

Elə o məktubların təsiriylə ilk hekayəmi yazdım. Sonra daha bir neçə hekayə qaraladım. Qarabağda müharibə başlayanda o məktublar da, o hekayələrin əlyazmaları da evimizin zirzəmisində qaldı. Başqa lazımsız şeyləri çıxarıb onları unutmağımı özümə bağışlamıram.

Mənə yazmağı öyrədən anamın məktubları ermənilərlərin şəhərimizə vurduqları odda yandı.

İkinci sual: “Sən niyə yazırsan?”

Mənim üçün yazmaq içindəki ikinci “mən”lə – o biri Vahidlə ünsiyyət qurmaqdı. Şərqin böyük panteist şairi və filosofu Yunus İmrə belə deyirdi: “Bir mən vardır məndə, məndən içəri”.

Ünsiyyət insana hava kimi, su kimi lazımdı. Ünsiyyət olmasa insan dəli olar. Ünsiyyətə adam tapmasanız gedin meşəyə ağaclarla danışın. Hərdən mən belə edirəm.

Robinzon Kruzo adada tək qalanda özünə kukla düzəldir, onunla danışır. Tanıyırsınız onu, Daniel Defonun qəhrəmanını deyirəm.

Mən İsveçdə öz ölkəmdəkindən daha çox yazıram. Dostlarım bunu burada vaxtın çox olmasına bağlayırlar. Amma bu həqiqətin yarısıdır. Qütbətdə hər istəyində ünsiyyətə adam tapmırsan. Söhbət eləməyə biri olmayanda içindəki adamlarla danışırısan. Mən də “onunla” danışırıam və bu söhbətdən yazı alınır.

Yazılarım özümlə söhbətlərimdi.

Üçüncü sual: “Nədən yazırsan?”

Yazar iki ünvanda yaşayır, biri ətraf mühitdi, digəri onun daxili aləmidir. Yazı mövzularını ona həm cəmiyyət diqtə edir, həm də qəlbi söyləyir. Mən ikisini birləşdirirəm. Məni narahat edən suallar elə insanların cavab axtardığı suallardır.

Kitablarımın əsas qəhrəmanı tənha insandır. Məni yalnız insan, yaxud, insan yalnızlığı düşündürür. Müxtəlif situasiyalarda o özüylə, ətrafıyla necə davranır?

Azadlıqlara açıq toplumda yaşayan insanla qapalı cəmiyyətlərin adamı bir deyil. Bu fərq özünü nələrdə göstərir?

İnsan yaşadığı cəmiyyətin yetirməsidir, amma yaşadığı cəmiyyəti də insan özü qurur. Onda cəmiyyət yetirdiyi insana, yaxud əksinə, insan qurduğu cəmiyyətə bənzəyirmi?

“Kuba dəftəri”ndə bu suallara cavab verməyə cəhd eləmişəm.

Zaman və məkan nədir? Mən məkana da, zamana da insan kontekstindən yanaşıram. İnsandan kənarda zaman yoxdu. İnsandan kənarda məkan yoxdu. Zaman da, məkan da insanla məzmun alır. “Çöl Qala” povestinin qəhrəmanları mövcud dünyadan kənarda, öz zaman və məkanlarında – üçüncü dünyada yaşayırlar. Üçüncü dünyada zaman da, məkan da fərqlidir, onu hər insan öz zövqünə görə özü yaradır.

İsveçli Azərbaycan insanından fərqlidimi? Bu fərqlin qaynağı nədir? Bu suallar gələcək kitabın yazılmasına stimül verə bilər. Görək!

Dördüncü sual: “Niyə yaşamaq üçün İsveçi seçdin?”

Kitab festivalının bu paneli “Dəniz üzərindən köç” (“På flykt över havet”) adlanır. Miqrasiya bu gün dünyanın ən böyük problemlərindəndir. İsveç xalqı özünün “böyük köç” dövrünü yaşamış

xalqdı. O ağır həyatı daha dərindən duymaq üçün 1971-ci ildə çəkilmiş “Miqrantlar” (“Utvandrarna”) adlı İsveç filminə baxmanızı tövsiyyə edərdim.

Heç bir normal insan vətəni sevinərək tərk etməz. Qəriblik daim nostalji ovqata köklənmiş ömür deməkdi. Onda dərin bir kədər var. Kimsə özünə kədərli həyat arzulamaz. Amma bəzən insan köçməyə məcbur olur. 150 il əvvəl Amerikaya köçən bir milyon isveçli kimi, bu gün müharibələrdən qaçıb İsveçə sığınanlar kimi.

İsveç uzaq şimalda yerləşir. Xəritədə baxsanız, görərsiniz ki, o yuxarıdadı, elə bil dağın zirvəsindədi. Uzaqdan, zirvədən ətraf aydın görünür. Mən İsveçdən öz ölkəmi də, onun adamlarını da, elə dünyanı da daha yaxşı görə, duya bilirəm.

Uzaqdan adam özünü də görə bilər. Hərdən özümü görürəm...

Xüsusən də, yad rus meşəsində doğma anasının məktublarını oxuyan oğlanı...

İyun 2017

Trossö, İsveç

Tənhalıq dövrünün adamları

“Çöl Qala”nın Stokholm təqdimatında dediklərim

Çoxdandı bu qədər adamla bir yerdə görüşməmişdim. Sonuncu belə görüş Bakıda, “Akademkitab” mağazasında “Çamayra. Kuba dəftəri” kitabımın təqdimatında olmuşdu.

İndi İsveçin dörd bir yanından dostlar gəlib. Neçə yüz kilometr yol qət etmisiniz. Çox sağ olun!

İsveçcə “Hyresgäster”, yəni “Kırayənişinlər” adıyla nəşr olunan “Çöl Qala” barədə adətən iki cür adamın sualı olur – onu oxuyanın, bir də oxumayanın. Oxuyanların suallarına görüşümüzün müzakirə, sual-cavab bölümündə toxunacam. İndi, icazənizlə, oxumayanların sualından danışım.

Oxumayanlar məndən soruşurlar, bu kitab nədən bəhs edir? Deyirəm, bu günün insanından!

Bu gün hansı zamandır və kimdir bu günün adamı?

“İnfozibillik” əsrinin insanları

21-ci əsrin insanı min il, 5 min il demirəm, heç 100 il əvvəlin də adamı deyil. Zahirən dəyişməmişik. Amma şəur, bilik, səhhət, emosiya baxımdan fərqliyik. Başqa müqayisələr aparmayaq, elə orta yaş həddini götürək.

100 il qabaq orta yaş həddi 45 idi, bu gün 70 olub. Alimlər proqnozlaşdırırlar ki, bu əsrin sonuna orta yaş həddi 150 il olacaq. Hələ bir ehtimala görə gələn əsrin axırınadək insan ölümsüzlüyə çarə tapacaq. İsgəndər Zülqərneynin xəyal etdiyi dirilik suyunu deyirəm. Köhnələn genləri, sıradan çıxan daxili orqanları əvəz etməklə buna nail olacaqlar. İnsan ölməyəcək!

İnsanların ölmədiyi bir dünya, bir zaman təsəvvür edin!

O zamanı qoyaq qalsın gələcəkdə, bəs, bu günün insanı hansı duyğularla yaşayır?

Duyğuları beyinə çatan informasiyalar idarə edir, bilirsiniz. Beynin qəbul etdiyi acı xəbərdən kədərlənir, şad xəbərdən sevinirik. 21-ci əsrin insanı bəşər tarixi boyu heç vaxt indiki qədər informasiya selinə tuş gəlməyib. Özü də bir-birindən kəskin fərqlənən informasiyalar. Mən buna “infozibillik” deyirdim.

İnsan hər yanı zibilləyib, kirlədib. Dikəlib iki ayağı üstə yeriməyə başlayandan dünyanı dağıtmaqla məşguldur. Biz təbiəti qoruyacaq heç nə etməmişik, əksinə, onu zibilləmişik.

Tək torpaq deyil, okean da, səma da, kosmos da zibillidir. Okeanın dibində milyonlarla ton tullantı var. Baltik dənizi dünyanın ən kirli dənizlərindəndir. İki dünya müharibəsindən qalan nə qədər zərərli maddə, zir-zibil yığılıb. İsveçdə Baltikdən tutulan balıqları yemirlər.

Təyyarələr hər gün səmaya tonlarla zəhərli qaz buraxır.

Kosmos kosmik aparatlar qəbirstanlılığına çevrilib.

İnsan tək təbiəti kor günə qoymayıb, o, öz beynini də informasiya xıltıyla doldurub. Beynimiz bu qədər informasiyanı “həzm” edə bilmir. Nəticədə yorulur, zədələnir, pozulur və insan depressiv hala düşür.

Bu gün dünyada ən yaygın xəstəlik depressiyadır. O, infeksiyon xəstəliklərdən də sürətlə yayılır, epidemiya halını alıb. Yoluxucu xəstəlikləri karantinlə, vaksinnə önləyirlər. Bəs depressiyanın necə, vaksini varmı?

Depressiyanın əsas qaynağı “infozibillər”dir. İnformasiya hər yandan üstümüzə yağır. Biz onu artıq cibimizdə daşıyıırıq – smartfon şəklində.

Depressiyaya sadəcə özünəqapanma kimi baxmayın. Özünəqapanma həm də mənfi enerji mənbəyidir. Depressiya aqressiya doğurur. Bu gün insan toplumuna aqressiv ovqat hakimdir. Aqressiyanın meydana suladığı ortamda insan sağqalma çabası verir, fərqli mühit axtarır. “Çöl Qala”nın qəhrəmanı deyən kimi: “...elə bir imkan ola, özünü də qoyub gedəsən, palto kimi çıxarib asılqanın qarmağına keçirib gedəsən”. İnsan belə ortamda – belə dünyada yox, özü yaratdığı, “allahı da, bəndəsi də özü olan dünya” qurmaq istəyir.

“Biz özgənin yaratdığı dünyada yaşayıırıq. Fərqlənməz o dünya necə yaranıb, Allahın “Ol” əmrindən, ya elmin dediyi Böyük Partlayışdan! Bizə öz dünyamız lazımdır. Hər kəs özünü kirayənişin sandığı özgə dünyadan yeni dünyaya, özünün yaratdığı, sahibi olduğu dünyaya can atır. Öz dünyasını yarada bilən insanlığın sirrini açmış kimidir. Sən bunu yarada bildin. Biz bunu birlikdə yaratdıq”.

“Çöl Qala” öz dünyasını yaradanların hekayətidir!

Təklərin dünyası

Bəşər fərdiləşməyə doğru gedir. Nədir fərdiləşmə?

Əvvəllər yaylağa elliklə gedərdilər, 3-5 ailə birlikdə. Məsələn, nənəngil Qarabağda Kolatağ Turşsuyuna necə ailə birgə gedərdi, alaçıqlarımızı yan-yana qurardıq.

İndi istirahətə, gəzməyə iki ailənin getməsi nadir hala çevrilib. Bu gün hətta ailənin bütün üzvləri bir yerdə səfərə çıxmır; hərənin öz marağı, öz dünyası var.

Toya hazırlıq qohum-əqrabanın, ağsaqqal-ağbirçəyin məşvərətiylə başlanardı. Xatırlayıram, toylarımızda, yaslarımızda mağarın qurulmasından ev sahibinin xəbəri olmazdı, qonum-qonşu edərdi. İndi qohumlar, dostlar evlilik xəbərini toya dəvət ediləndə bilir, bəzən gənclər heç evlənmə qərarını ailəylə məsləhətləşmədən verirlər.

Dara düşənin el-oba yığışaraq dadına çatardı. İndi düşdüyn quyudan təkbəşinə çıxmağı öyrənməlisən.

İnsan beləcə fərdiləşib, individuuma çevrilib.

İndividualizm həm də tənhalıq deməkdi. 21-ci əsrin adamı tənhadır! “Çöl Qala”nın qəhrəmanı deyir: “Tənhalıqda səsi itirmək qorxusu var. Öz-özünlə danış, lazım gəlsə, ağaclarla danış”.

Bu günün insanına gərək olan şey ünsiyyətdir! Hava, su, qida qədər vacib olub o. Depressiyanın vaksini ünsüyyətdir. Sevgi ovqatında bir ünsiyyət. Bir-birimizin içindəki nifrəti, aqressiyanı sevgiylə, xoş bir ünsüyyətlə təmizləyə bilərik. Beləcə içimizi də arındırır, duruldar, təmizləyərək.

Aqressiyadan qurtulmasa insanlıq məhvə məhkumdur. Əlində bu qədər atom silahı, içində bu qədər aqressiya ilə insan dünyanın təhlükə mənbəyidir.

Bayaq ölümsüzlükdən danışdım. Bəli, elm genləri dəyişdirməklə uzunömürlüyə nail olacaq. Bəs, xoşbəxtliyin necə, düsturunu tapa biləcəkmiz? Xoşbəxt olmayan insan əbədi demirəm heç, yüz illər boyu yaşamaq istəyərmiz?

“Çöl Qala” sevgi ovqatlı ünsiyyətə ehtiyacı olan tənha adamların hekayətidir!

“Oxumayan” “oxumuşun” quludur!

Bu cür görüşlər yazı-pozu adamı üçün başqa tədbirlərdən fərqlənir. Belə görüşə adətən təsadüfi adam gəlir. Yazarla görüşə gəlibsə demək, o, ədəbiyyat adamıdır, ədəbiyyatsevərdir, sözə həssasdır. Yazar üçün belə insanlarla təmas xüsusi, əlahiddə görüşdür. Müəllifə oxucusu başqa bütün adamlardan bir köynək yaxındır. Yazı-pozu adamına ən doğma olan doğma bildikləri deyil, yazılarını, kitablarını oxuyub, onu anlayan, duyan və bunu ona deyəndir. Tanımadığın yad bir adam sənə kitabında oxuduqlarından danışsın sənə üçün doğma birinə çevrilir.

İndi bildiniz sizinlə görüşdən niyə belə xoşbəxt duyğular yaşayıram?

Bu kitabı oxuyan varmı aranızda? Kim oxuyub?

Dediklərim həm də sizə aiddir. Bir qədər sonra kitabı müzakirə edəcəyik, ona görə indi bu kitabdan yox, ümumiyyətlə, kitab oxumaqdan danışmaq istəyirəm.

Bir dəfə keyli vaxtdır kitab oxumadığımı gördüyüm oğlumdan bunun səbəbini soruşanda dərindən başı açılmadığını, vaxtının olmadığını dedi. Elə həmin günlərdə Barak Obamanın maraqlı bir müsahibəsinə rastlamışdım. O, müsahibəsində hər gün bədii əsər oxuduğunu deyirdi. Dedim, az qala dünyanın yarısına hökmü keçən bir ölkənin başçısı kitab oxumağa macal tapır, sənə vaxtın olmurmu?

Bizim bir missiyamız da oxumaq və uşaqları oxutmaqdır. Gələcək “oxumuşlar”ındır. Mirzə Cəlilin “Axund ilə keşişin vəzi” hekayəsində kitab oxuyan erməni uşağıyla pişiyin quyruğuna ip bağlayıb sürüyən müsəlman uşağı, məclisdəkilərə vətəni sevməkdən danışan keşişlə, xurafat söhbətləri eləyən molla müqayisə edilir. Ustad bu hekayəni 1906-cı ildə yazıb. 113 il sonra bənzər müqayisəni etmək ağır olarmı?

Oxumayanın haqqını da tapdalayırlar, azadlığını da, hələ desən torpağını da əlindən alırlar.

“Oxumayan”lar “oxumuş”ların quludur! Bizə yalan deyiblər, quldarlıq dövrü keçib, keçmişdə qalıb deyə.

Cəhalət azadlığın qənimidir. Azadlığın olmadığı cəmiyyətdə ədalət də olmaz! Ədalətli cəmiyyəti isə yalnız “oxumuş” insanlar qura bilər.

“Çöl Qala” ədalətli dünya axtaranların hekayətidir!

Qürbətdə vətən

Vətəndən kənarda biz iki qat artıq oxumalı və oxutmalıyıq. İsveç oxuyub inkişaf etmək üçün hər cür şəraiti olan ölkədir. Bundan yararlanmamaq ən böyük günah olar. Mənim balam məndən savadlı, bacarıqlı, pullu, vətənpərvər, insansevər olmasa, demək, mən missiyamı yerinə yetirməmişəm. Onun balası da ondan artıq olmasa, həmçinin.

Qürbətdə yaşayan hər birimiz özümüzü yeriyan Azərbaycan sanmalıyıq. Biz burda ikinci vətən qururuq – qürbətdə vətən. Qərribə səslənir. Bizə qürbətdir, amma burada qalası olsalar nəvə-nəticələrə ikinci vətən olacaq. Biz vətən sevgisini içimizdə yaşadaraq ötürməsək uşaqlarımız, xələflərimiz unudacaq. Yurd sevgisi müqəddəs bir əmanət kimi ötürülməlidir nəsilədən nəsilə.

100 il əvvəl ölkədən getməyə məcbur olanlar ayaqqabılarının dabanına vətəndən gətirilən torpaq qoymışlar. “Dabanımı vətən torpağına basıram”, deyərmişlər.

Yurd nostalgisi bütün həsrətlərin ən ağrılısıdır. Ötən il elə bu şəhərdə – Stokholmda Cümhuriyyətimizin 100 illiyini qeyd edirdik. Rəsulzadənin nəvəsi Rəis bəy bu mövzuda çox təsirli bir çıxış elədi. O, danışdı ki, sürgün olunduqları Qazaxıstandan uzun illər kənara çıxma bilməyiblər. Vətənə qayıtmaq onlara qadağan idi. İlk fürsətdə atası Özbəkistana keçib. Girəvələyib qatarla Türkmənistanın Xəzər sahilinəcən gedib. Tək məqsədi Xəzəri görmək imiş. Deyir, Krasnovodskda atam dənizi görəndə yüyürüb özünü elə paltarlı atıb Xəzərə. Göz yazı içində qışqırırmış: “Xəzərin o üzü mənim vətənimdir”.

Təsəvvür edin, bizim qürbətdə ölüb qalan cümhuriyyətçi babalarımız nələr yaşayıb. İnternet, skayp, feysbuk əsrində qürbətçilik mahiyyətini dəyişib.

Qərrib həssas olur. O, vətən duyğusunu ana bətnində balasını duyan kimi duyur. Bəzən onu siniri oyaq dışın ağrısı kimi hiss edəcəksən. Nə cür istəyirsən elə də duy, təki bu duyğunu itirmə.

“Çöl Qala”nın qəhrəmanı Rəssam Şuşalıdır. O, özünə Bakıda da yer tapmır, dünyanı dolaşır, ölkələr gəzir, amma heç biri yurd yanğısını soyutmur.

Şərfin sufi fəlsəfəsində sevgi insana, eşq Tanrıyadır. Bu əsərdə isə eşq onun qəhrəmanlarının yaratdığı dünyadır. Rəssam özü yaratdığı dünyaya Şuşanın məhəllələrindən birinin adını qoyur – Çöl Qala. O qalaya özündən, bir də Qadından başqa heç kim girə bilməz – onun qıfılı, parolu var.

“Çöl Qala” içində vətən sevgisini ilahi eşq kimi yaşadanların hekayətidir!

Bilmirəm, “Kitab nədən bəhs edir” sualına cavab verə bildimmi?

4 may 2019

Sollentuna kitabxanası, Stokholm

Rəsulzadənin çimərlik fotosu

Və ya İsveçdə baş tutmayan ianə kampaniyası

Söz vaxtına çəkər, 2013-cü ilin bir soyuq noyabr axşamıydı. Praqa hotellərinin birində otağıma çəkilib televizorda baxmağa veriliş gəzirdim. Pultla kanalları çevirir, dünyanın neçə dilində yayımlanan TV-ləri bir-bir ötürürdüm.

Erməni kanalına rastlayanda əl saxladım. Ermənicə bir şey anlamasam da görüntülərdən, tez-tez qulağım çalan tanış sözlərdən başa düşdüm ki, bu, Kaliforniyadan yayımlanan erməni televiziyasıdır – Qarabağa yardım telemarafonu keçirir.

Dünyanın dörd bir yanından ekranda nümayiş olunan hesaba pul köçürən ermənilərin adı, yolladıqları pulun miqdarı titrlərdə dəvə karvanı kimi aramla gedirdi. Aparıcıların hay-küylü səsi fonunda Qarabağdan göstərilən süjetlər məndə ətərpədən qərribə duyğular yaradırdı.

Gohar Antonyan – 10 dollar, Arakel Aydınian – 200 dollar, Clar Shirvanian – 50 dollar.

Neçə yüz kanal içində baxmağa bundan maraqlı veriliş tapmadım!

Dilqəm Əhmədin “Mühacirlərin dönüşü” kitabının sorağını çoxdan almışdım. Saytlarda, sosial şəbəkələrdə tez-tez haqqında xoş rəylər oxuyurdum. Dilqəm bəyin cümhuriyyətimizi qurmuş insanların xarici ölkələrdə şəxsi arxivlərdə qalan sənədlərini topladığını bilirdim. Müxtəlif adamların arxivindən tariximizin bir parçası olan məktub, foto, açıqca, cürbəcür sənədləri pulla aldığını, bunun üçün hətta bankdan kredit götürdüyünü də eşitmişdim. Bu işin gənc bir tələbə üçün nə qədər ağır olduğunu başa düşürdüm.

Onunla yazışmalarda öyrəndim ki, kitabın II cildini nəşrə hazırlayır. Bəzi arxiv sənədlərinin yerini eləyib, almaq istəyir.

“6 məqalə yazılıb. 28 may qədər – cümhuriyyətin 100 illiyinədək II cildi hazır edəcəyik. Satan adamdan demək olar ki, hər şeyi almışq. Amma yenə də tapıb çıxarır. Ən son 1000 dollarlıq bir şeylər qalıb. Rəsulzadənin bir məktubu, bir ədəd də arxası imzalı çimərlik fotosudur. Miryaqub Mirmehdiyevin Rəsulzadəyə göndərdiyi imzalı fotosu, Gəncədə hərbiçilərin şəkli. Aralarında Xudadat bəy də var. Başqa bir neçə məktub, foto olmalıdır. Devalvasiyadan qabaq çox gözə görünmürdü. İnsanlarda pul da var idi. Nəşrlə bağlı problem olmurdu. “Teas” öz hesabına çap edir. Mənə də kitab və qonorar verir cüzi. Bizdəki şərtləri bilirsiniz”.

Bu yazışmalardan sonra Stokholmda yaşayan vətənpərvər dostlardan biriylə məsləhətləşib xüsusi bank hesabı açdım. Feysbukda qrup yaradıb “İsveçdə yaşayan azərbaycanlıların nəzərinə!” adlı müraciət paylaşdım. Müraciətdə bunları yazdım:

“İstiqlalımızın 100-cü ili ərəfəsində araşdırmaçı Dilqəm Əhmədin “Mühacirlərin dönüşü” kitabının II cildinin nəşrinə yardım kampaniyası keçirilir. Yığılan vəsait xarici ölkələrdəki şəxsi arxiv materiallarının alınması və cildin nəşri üçün müəllifə veriləcək. 28 may 2018-ci il yubiley törənlərinin birində kitabın təqdimatı planlaşdırılır.

Vətənsəvər soydaşlarımızı bunun üçün ayrıca açılmış bank hesabına 100-500 İsveç kronu köçürməyə dəvət edirik. İsveçdə yaşayan başqa soydaşlarımızı qrupa əlavə edə bilərsiniz.

Şərqdə ilk respublika qurmuş ata-babalarımızın mühacirət həyatını bilmək istəyirik. Tariximizə biganə deyilik!”

Bu yay uzunlu fikir-xəyalım Qurucu Ataların – Cümhuriyyətimizi qurmuş insanların yanında olub, elə bilirəm, onların şərəfli, eyni zamanda məşəqqətli həyat yoluna film kimi baxmışam. Məni bu ovqata kökləyən ard-arda oxuduğum Cəmil Həsənlinin “Али Мардан-бек Топчибашев: жизнь за идею”, Arif Əliyevin “Yalama” kitablarından sonra Dilqəm Əhmədin “Mühacirlərin dönüşü” oldu.

Dilqəm bəylə yazışdığımız anlarda elə bilirdim ki, Məmməd Əmin Rəsulzadənin on illər boyu kiminsə evində qalan rəngi saralmış məktublarını oxuyur, şəkillərinə baxıram. Ağlımdan onları qoruyub saxlamış adamlara saygımı bildirmək, eyni zamanda o məktub-fotoları alıb “gün işığına” çıxarmağa can atan Dilqəm bəyə yardım etmək keçirdi.

Arxiv sənədlərinə, köhnə şəkillərə, məktublara həssasam. Ağdam işğal olunanda ilk olaraq evimizin arxiv sənədləri olan balaca qara çamadanı çıxarmışdım. Sonrakı illərdə neçə evdən-evə köçəndə də birinci o balaca çamadanı daşımışam. İçində Ağdamdakı evimizin yüzillik “domovoy kniqa”sından tutmuş nənəmin kəbin kağızı, babamgilin Tiflis şəkilləri, atamgilin toy dəvətnaməsi, anamın cehiz gətirdiyi əşyaların siyahısınacan vardı.

Dilqəm bəyin sadaladığı o əşyalar da eləcə doğma gəldi mənə. Ona görə də elliklə topalaşib bir iş görə bilərikmi deyə təcrübə etməyə qərar verdim. Dediym müraciəti yazıb qrupda yaydım. Feysbuk qrupumuzun 75 nəfər üzvü oldu. Orada göstərilir ki, müraciəti 51 nəfər görüb.

Rəsmi İsveç statistikasına görə bu Skandinaviya ölkəsində 3 mindən çox azərbaycanlı yaşayır. Bilmirəm, müraciətimiz hər bir adama yetişsəydi neçə nəfər Cümhuriyyətin 100 yaşına həsr olunacaq kitaba pul ayırdardı?!

Bu yazıda camaatımızı qınamaq deyil qəsdim. Ona qalsa, ən çox qınanası adam mən olmalıyam. “Bir kompaniyanı da düz əməlli təşkil edə bilmədin”, desəniz, razılaşıb susaram.

Bircə onu deyərəm ki, müraciəti oxumuş adamlara təzədən zəng edib, yazıb yada salmaq – “üz qaşımaq” bacara bilmədiyim işdir.

Görüb, oxuyub, məsləhət bilsə, qoşular deyə fikirləşdim. Odur ki, ikinci dəfə müraciət etmədim. Bəlkə də şəxsən zəng etsəm, xəbər yollasam onlarla adam həvəslə bu işə qoşulardı. Onda bu, mənim xahişimlə olacaqdı. Mənsə xahiş etmək yox, sadəcə məlumat vermək istəyirdim.

Bəlkə kimin üçünsə Rəsulzadənin, başqa cümhuriyyət qurucularının təzə tapılmış fotoları, məktubları olan bir kitabın nəşrinə vəsait toplanışı maraqsız, mənasız işdir. Amma əminəm ki, ən mənalı, ən vacib hesab etdiyimiz bir işin dalınca da elliklə gedən deyilik. Bu, pul-paraya bağlı deyil, fərdi adımıza (şöhrətimizə) imkanımızdan da artıq pul verərik, di gəl, kompaniyada iştiraka həvəssizik. Adımızın “...və başqaları”nın kölgəsində qalmasını istəmirik, bəlkə ona görə. Bilmirəm!

Zərdabının azərbaycanlı balalara məktəb açmaq üçün Şuşaya getməsinə – yaylağa çıxmış bəylərə ağız açmasını, əli ətəyindən uzun geri qayıtmasını, Abbas Səhhətin Sabirin “Hop-hopnamə”si üçün necə para toplamasını, bir erməni qadının xərcin əsas hissəsini ödəməsinə diqqətli oxucular bilir. Bilməyən də özü tapıb oxuyar, uzatmıram.

...Dilqəm bəyin sadaladıqları arasında diqqətimi ən çox çəkən Rəsulzadənin çimərlik fotosu idi. Araşdırmaçı-kolleksioner dostumuz belə yazır mənə:

“Satan adam Rəsulzadənin çimərlik fotosunu 300 dollara deyir. Fotonu özüm görmüşəm, 10 x 15 ölçüdə balaca fotodu, arxasında imzası da var. Şəkil solğundu. Rəsulzadə şortdadır, sahilə dayanıb, üst geyimi yoxdur, sudan təzə çıxıb deyə saçları isləqdır”.

Millətə atalıq eləməyə iddialı bu günkü qalstuklu liderlərin fonunda əsl milli öndərin şortda fotosu daha səmimi, daha xəlqi görünər. O şəklin alınıb dərc edilməsi xalqa məhz özündən olan bir lider lazımdı, mesajı olardı – Rəsulzadəyə bu gün də ehtiyacımız var!

Nəyi deyirdim?

Müraciəti yaydığım ay yarım ərzində hesaba 1500 İsveç kronu toplandı. Cəmi 5 adam pul köçürmüşdü. Bank faizindən sonra Dilqəm bəyə 1350 kron, yəni 160 dollar göndərildi.

Kitabın nəşri, arxiv sənədlərinin alınması bir yana, bu pul Rəsulzadənin mənə görə ən məhrəm şəklini almağa yetmədi.

Dediyim odur ki, millət, xalq, dövlət adına könüllü, öztəşəbbüs iş görmək vərdişimiz, ənənəmiz yoxdur. Hər yerdə olduğu kimi bunda da fərdiyik, birgə işimiz alınmır.

“Tək əldən səs çıxmaz” doğrudanmı bizim atalar sözü müdür?

Pult əlimdən düşəndə yuxudan ayıldım. Televizorda ermənilərin telemarafonu davam edirdi. Gözüm yığılan pula sataşdı – 3 milyon dolları keçmişdi.

Yastığı başımın altına çəkib təzədən yuxuya getdim.

9 noyabr, 2017

Bayraq günü

Karlskrona, İsveç

“Le Concert” filmi

Yaxud azadlıq duyğusunun səsli izahı

Ötən əsrin 50-ci illərində maestro Niyazi Azərbaycandan baş götürüb gedibmiş. Səbəb sənət mühitində hökm sürən intriqa, qarşılıqlı nifrət, düşməncə münasibət idi. Bir müddət Leninqradda yaşayan Niyazi məşhur Marinski teatrında baş dirijor işləyir. Elə həmin dövrdə teatr onun rəhbərliyi altında Amerikaya qastrola gedir. Az qala onun üçün faciəli sonluqla bitəcək hadisə elə o səfərdə baş verir – orkestrin iki üzvü, ailə cütünü ABŞ-da qalıb siyasi sığınacaq istəyir. Bu olay, üstəgəl xaricdə Ceyhun Hacıbəyov kimi qohumun olması onu DTK üçün potensial “yem” edəcəkdi. Sənət adamlarının hamisi Nazim Hacıyev olmasaydı...

Yox, bu yazıda maestro Niyazidən bəhs eləmirəm, onunla bağlı bu əhvalatı sadəcə giriş kimi seçdim.

Şəhərimizdə ata-oğul Yohann Ştrausların əsərlərindən ibarət qala-konsert olacağını hələ bir ay əvvəl küçə afişalarında oxumuşdum. “Gedəcəm” desəm də bilet almağa tələsmirdim. Elanda yazılmadığından konserti simfonik orkestr və balet truppasıyla İsveç şəhərlərinə qastrola gəlmiş Rostov Dövlət Musiqi Teatrının verəcəyini bilmirdim, həmin axşam bilet dalınca gedəndə öyrəndim.

Canlı orkestr musiqisi, gözəgəlim soprano, kəpənək uçuşlu balet rəqsləri... Qısaı, o gecə ruslar İsveç tamaşaçılarına hər deyəndə yaşanmayan duyğular bəxş etdilər.

Qonaq teatrın inzibatçıları Tatyana, Olqa ilə elə foyədə tanış oldum. Rusca danışmağım, bakılı olmağım söhbətə tez körpü saldı. Atüstü qısa söhbətlərdə bir məclisin sözün danışdıq. İstedadlı musiqiçilərin Rusiyanı tərk eləməsindən, sənət üçün dözülməz mühitdən ürək ağrısıyla danışdılar.

Elə çıxışçıların Rostov musiqi teatrının solistləri olduğunu onlardan öyrəndim. Biletsiz olduğumu biləndə Tatyana belə dedi: *“Narahat olmayın, konsert başlayanda burda olun, təşkil edərək, ailənizi də gətirin”*.

Konsertdən əvvəl foyədə var-gəl edərək tamaşaçılara “xoş gəldin” eləyən qızılı fraklı “Ştraus”a, girəcəkdə qoyulmuş masada konsertin proqramını satan Olqaya, yerli teatr inzibatçılarıyla nəyisə müzakirə edən Tatyanağa göz qoyurdum. Onlar hərdən qarberobun qapısına söykənib gah üzbəüz barda pivə içənləri, gah da ikibir, üçbir gəzişən qayğısız İsveç tamaşaçılarını küt nəzərlərlə seyr edən hündürboy kişiyyə yaxınlaşıp, nəsə deyib çəkildilər. O isə yorğun, həvəssiz halıyla kəlmə də kəsmirdi, eləcə başını tərpedirdi.

Teatr heyətinin rəhbəriymiş.

Adətən yekəpər, kələ-kötür adamların baxışları zəhmli olur. Onunsa üz cizgiləri heç bir informasiya vermirdi, qaba adama oxşamasa da ona həlim adam da deməzdim. Geniş alın, iri burun, çiyinə tökülən saç, uzunsov sifət fonunda gözləri xeyli xırda görünürdü. Amma bu balaca gözlər elə zəndlə baxırdı ki, elə bil nəzərləri hədəfə atılan ox idi. Ümumi görkəmiylə mənə tanış gələn “teatrın rəhbəri”nin bir neçə dəfə yanından keçdim, yaxınlaşıb salam vermək istədim, amma vermədim, düşüncələrindən ayırmadım.

...Düşüncələriylə qalmağı adamlarla söhbətdən üstün tutanları rəngi-ruhundan gözümlə tez alır, onları ovcumun içi kimi tanıyıram...

Biz zalın axır sıralarında yer aldım. Tatyana “teatrın rəhbəriylə” bizdən arxa sırada bir qədər kənarda oturdu.

Birinci hissə “Venesiyada karnaval”la (“Der carnaval in Venedig”) başladı. Bilirsiniz, Ştrausslar öz valsı ilə məşhurdular. Hətta oğul Ştrausa “vals kralı” deyərmişlər. Onların musiqisi ən tənbel dinləyicini belə dingildədir rəqsə şirnikləndirir.

Mənimsə ruhum kəpənək-balerinalara qoşulub “Mavi Dunay” (“An der schönen blauen Donau”) havasına oynayırdı. Ruhum nədi, özüm də oynayırdım. Gülməyin! Adamın belə halı olur. İllah da ovqatın bir “simi” də uzaq uşaqlıq çağına köklənəndə.

Konsertə baxa-baxa xəyalən gah uşaqlığımı Şuşasına gedirdim, gah da qayıdıb arxada əyləşən “teatrın rəhbəri”nə baxırdım. Gah Ştrausun Rusiyaya səfəri zamanı Olqa adlı rus aristokratına aşiq olmasından bəhs edən “Peterbuqla vidalaşma” adlı sovet filmi, gah da fransızların 2009-cu ildə çəkdiyi “Konsert”dəki Andrey Filipovu xatırlayırdım. Gah musiqinin sehrli dünyasında dinclik tapır, gah da qarışıq duyğular burulğanına düşürdüm.

Qərribə bir təzaddır, son vaxtlar Şuşanı mənə muğamat yox, klassik musiqilər xatırladır. Bəlkə bu, hələ uşaqkən maestro Niyazinin dirijorluğu ilə Şuşada, Cıdır Düzündə ilk orkestr ifasını dinləməyimlə bağlıdır – bilmirəm! Ötən yay Vyanada klassik bəstəkarların ev muzeylərini gəzəndə də Şuşanı gəzirmiş kimi idim.

O axşam da Şuşadaydım.

...Şuşa “İstirahət evi”ndə bizimlə qonşılıqda bir ailə dincəlirdi. Bakıdan gəlmişdilər, rusca danışdılar. Bağın ayağında qala divarları tərəfdə bir armud ağacı vardı. Neçə dəfə Turşsu pavilyonundan su içməyə gedəndə ailənin böyük qızını çəmənlərdə oturub kürəyini o armud ağacına söykəyən görmüşdüm. Bəzən kitab oxuyardı, bəzən də əlində yelpik sonsuz üfqlər altında uzanıb gedən uzaq dağlara, dərələrə baxardı.

İndi burda, teatr səhnəsində neçə quşun səsiylə cəh-cəh vuran, yar-yaraşığıyla bakılı qızı xatırladan Yekaterina Qorban da Ştrausun “Bahar səsləri” (“Frühlingsstimmen”) valsını əlində yelpik ifa edirdi. Onun səsi yaddaşıma bir tablo kimi həkk olan o donmuş Şuşa lövhəsini ilahi bir əfsunla yenidən canlandırmışdı – səhnədəki qara fraklı kəpənək-rəqqas çəmənlərdə çiçəkdən-çiçəyə uçan aşiq-kəpənəyin özüydü, ağaca dövrə vurur, yelpikli Bakı gözəlinin başına dolanırdı. Qızsa üfün allah bilir hansı zərrəsində ilişib qalmışdı, onu görmürdü...

Fasilədə hamı foyeyə çıxdı, zalın aşağı sırasında qoca ər-arvad, bir də yuxarı cərgədə “teatrın rəhbəri” qaldı. Yenə harasa baxırdı, onun hara baxdığını tutmaq olmurdu, baxırdı, amma elə bil görmürdü.

Konsertin ikinci hissəsində Şuşa “Bakılı qız” tablosuyla gözümlə önündən çəkilib getdi. İndi arxa sıradakı “teatrın rəhbəri” diqqətimə hakim idi. Bütün konsert boyu onun üz ifadəsinin dəyişdiyini görmədim – zalın “Bravo” nidalarına, ayaqüstə alqışlara lal, kar, kor idi.

Onu harada gördüyümü indi kəsdirmişdim.

...“Konsert” (“Le Concert”) filminin qəhrəmanı Brejnev dövründə yəhudi musiqiçiləri Bolşoy teatrın orkestrindən qovmaq əmrinə etiraz etdiyi üçün işdən çıxarılan dirijor Andrey Filipovdur. Siyasi rejimin bütün qapıları üzünə bağladığından teatrda süpürgəçi işləməyə məcbur olan bir

zamanın məşhur dirijoru otuz ildən sonra Parisdə konsert vermək şansını heç vaxtlə əldən vermir.

Bazarda alver edən, taksi sürən, təcili yardımda sürücü işləyən keçmiş orkestr üzvlərini yığır. Nəhayət, istəyinə çatır – sirri yalnız filmin sonunda açılan məşhur skripkaçı qızla Parisin Şatle teatrında ömrünün ən gözəl konsertini verir. Sonda məlum olur ki, bu, Filipovun rəhbərlik etdiyi orkestrdə birinci skripka çalan, həbs edilən gün körpəsini ona əmanət verən yəhudi Leanın qızıdır. Bir fransız musiqçinin violençel futlyarında SSRİ-dən çıxarılan körpə qızcığız.

Geniş yazmıram, insan faciələri komik səhnələrlə təsvir olunan filmi özünüz də izləyə bilərsiniz. Sadəcə həmin axşam o filmi mənə xatırladan “teatrın rəhbəri”nin üzünə çökmüş kədəri görəndə başa düşdüm ki, musiqi azadlıq duyğusunun səsli izahıdır. Sənətkarını mənən sındırıb çıxdaş edən cəmiyyətlərdə filmdəki varlı, amma istedadsız Pyotr Tretyakin obrazlı insanlar hər şeyə yiyələnirlər.

...Azadlıqlara qapalı ölkələrin adamlarına fikir vermisinizmi heç, üzlərində gülüşlərin belə örtə bilmədiyi qəm kölgəsini necə, görmüsünüzmü?..

..Azadlıqlara qapalı ölkələrin əsl sənət adamlarını müşahidə etmisinizmi, onlarda gözlərin dərinliyinə çökən yorğun ümitsizliyi sezmisinizmi?..

O axşam mənə elə gəldi ki, ruslar bu konserti “Andrey Filipovların” simasında hər dürlü azadlığı boğan sistemlərin sındırdığı sənətkarlara ithaf edirlər.

Zalın işıqları yananda, hamı səhnədəkiləri alqışlayanda mən “teatrın rəhbəri”nə sarı çevrildim. Əlimi uzatdım, yumşaq əlini sıxdım, “Bolşoe spasibo” dedim. Elə bil baxışlarının donu açıldı. Üzünə təbəssüm qondu. Onun bu halına elə sevindim ki...

Düşünmüşdüm, axırda gedib dirijor Andrey İvanova “sağ ol” deyərəm, soprano Yekaterina Qorbana çiçək alıb bağışlayaram. Heç birini etmədim. Eləcə, Tatyana minnətdarlıq edib teatrdan çıxdım.

Bakının “Tarqovı”sını xatırladan Ronnebygatan küçəsiylə geri dönəndə uşaqlara yazının əvvəlində Niyazidən söz açdığım hadisəni danışdım. “Tale üzünə gülməsəydi, o da “Filipov ömrü” yaşayacaqdı” dedim və sabaha saxlamadım, elə həmin gecə evdə “Le Concert” filminə baxdım.

Qəsdim uşaqlara azadlıq duyğusunu bir daha hiss etdirmək idi...

Mart 2017

Karlskrona, İsveç

P.S. Az qala unutmuşdum – Tatyana xeyli bahalı olmasına rəğmən bizdən bilet pulu almadı, qərrib İsveçdə bizi doğma sandı güman ki...

Kontrabas adamlar

Və ya çiğirtilər içində pıçıldı

O gün israili cazmen Avişay Kohenin triosu Malmö simfonik orkestriylə əla bir konsert verdi. Açıq konsertə trioda yer alan Elçin Şirinova görə getmişdim. Getməyə dəyərmis, Elçini tanıdım, çıxışına valeh oldum. Bəlkə də bu heyranlığın qaynağı qərrib ölkədə bir yurddaşın uğurundan fəxarət duyğusu yaşamaq idi, bilmirəm.

Amma onu dəqiq bilirəm ki, Kohenin kontrabasda ifasını bəyənməyimin səbəbi o aləti kəşf etməyim oldu. Deməyəsən, kontrabas tək orkestrin “ucqar”ında ümumi havaya fon vermək üçün deyilmiş, solo ifa edəndə onun başqa səsləri bir harmoniyaya kökləməyi də varmış.

Eynən kütləni arxasınca aparan tək adam kimi.

Simli-kamanlı alətlərin ən irisi olsa da ən alçaq səslisi odur. İki metrəcən boyu var. Belə baxanda səsi zəif çıxan yekəpər adama bənzədərsən. Yekə, amma qəlbi incədən incə birinə. Heç rast gəlməmisiniz eləsinə? Ola bilməz!

Sizi bilmirəm, məndə onun haqqında “Bəxtiyar” filmindən qalma yalnız təsəvvür vardı. Elə bilirdim, tək kontrabasda çalmaq olmaz, o da bizim zurna kimi ancaq züü tutmağa yarayır.

Sən demə, elə deyilmiş! Sənətkar əlində qarğı parçası belə apofeoz səs çıxarar.

İnsan təkləkdə insandır, tünlүkdə o, kütlənin bir zərrəsidir. Musiqi aləti də eləcə, sonacan duymaq üçün onu tək dinləməlisən!

Səma boyda nəhəng qaranlıq bir inyəgözü şüanı belə gizlədə bilməz! Xaos tünlүyündə “tək”liyini qorumağı bacaranlar yeni üfүqlərdən soraq verənlərdir.

Qəhrəmanlıq üçün meydan aramırlar, qəhrəmanlığa meydanı özün yaradırsan!

Auqust Landmesser adlı fəhlə 1936-cı ildə Almaniyada kütlə qələbəliyində nasist salamı verməyən tək adam olub.

Kontrabas simindən qopan titrəyiş orkestrin bir-birinə neçə yad səsini bir həmahəng tonda birləşdirirdi o gecə. Orkestri bir havaya kökləmək nədi, deyərdin bəs, Afrika ritmləri, afroamerika folkloru, bir də Avropa klassik elementlərini toplayaraq cazı o yaradıb. Bir caz qrupunu kontrabassız gördünüzmü heç?

O, birləşdirib yönəldəndir, dağıdıb sahiblənən yox!

O, qışqırıqlar içində pıçıldır!

Orkestrin səslər karvanı Xaosun təntənə himnidir. Bilənlər bilir, dünyanın ən ilahi düzümü Xaosun harmoniyasıdır. Göydəki ulduzların duruşu, atomların hərəkəti kimi.

Kohen kontrabasına sarılıb onu dilə gətirməyə, danışdırmağa can atanda neçə adam içində aşıqından sevgi etirafı eşidən utancaq qız kimiydi kontrabas. Gücsüz, məsum. Məgər onun gücü gücsüzlüyündə, məsumluğunda deyilmi?

Gücsüzlər güclənmək üçün birləşirlər. Güclü təkləkdə də güclüdür.

Səs-küy salıb orkestrə hakim olmağa can atan alətlər səssizliylə bütün səsləri ram edən gücsüz kontrabasa tabe idilər. Bəzən insan cəmiyyətində də belə olur.

Vaslav Havelin “Gücsüzlərin gücü” essesi yadıma düşdü. Heç yeridirmi! Yeri olmasa yada düşərdimi?

Kontrabas səsi sərhədi üfəqdən başlayan taxıl zəmisinin o üzündəki həyat nişanəsindən xəbər gətirən meh kimidir.

Hərdən udun Nəsimi iniltisini andıran səs çalarına da bənzədirdim onu.

Onu bar-bar bağırısan insan kütləsində sözünü tək sənə demək istəyən biri kimi də görərsən.

Kontrabası eşidib duymaq üçün qulaq bəs eləməz, bədənin bütün hüceyrələrini səfərbər etməlisən. ”Qulağı olan eşitsin”, deyərmiş İsa peyğəmbər. İndi eşitməyə tək qulaq yetmir!

Simfonik orkestrlərin konsertində qulağınız kontrabas səsi axtarsın. Neçə gurultu səs altından tapıb çıxarın onu. Cəhd edin, alınacaq! Məndə alındı. Kontrabası dinləyəndə qulağım başqa səslərə kar idi. Bu, uşaq vaxtı qışağzı həyatımızın qozluğunda xəzəl altda qalan qozları axtarmağımı xatırladırdı. Min rəngə çalan xəzəllikdə qoz gözəndə gərək diqqətin boyaların cazibədarlığında azıb itməsin.

“Yollar bolluğunda” azmış cəmiyyətlərdə bəzən düz yol “qışqıranlar”ın yox, qışqırıqda “susanlar”ın göstərdiyidir. Yetər ki, o yolu görməyə, onu göstərəni səhnəyə çıxarmağa – meydan verməyə toplumun fəhmi yetsin.

Mən kontrabası tanıdım! O gecənin konsertindən bu xoş tanışlıq qaldı mənə.

...Qaldı kontrabas adamları tanımaq...

1 noyabr, 2018

Malmö, İsveç

Tale əkiləri

Vaqif Mustafazadə və Yan Yohansson

Bu yazı həm azərbaycanca, həm də İsveç dilində dərc olunacaq. Qəsdim caz-muğamın banisi, bəstəkar, pianoçu Vaqif Mustafazadəni İsveç əhlinə, onun tale əkizi – isveçli cazmen, bəstəkar, aranjimançı Yan Yohanssonu bizim musiqisevərlərə tanıtmadır.

Niyə onları tale əkiləri saydığımı deməzdən əvvəl cazın bir seyrindən söz açmaq istəyirəm. Caz mənə küləyi xatırladır: bəzən həzin düşüncələrinlə birgə səni kəpənək qanadında xatirələrin isti qucağına aparan titrək meh olur, bəzən də xəzan yarpağını sonu bilinməyən ünvanlara uçuran fırtına. Caz çarəsizlikdə haraya gələn ümidin səsidir! Lui Armstronqun ifasında “Dallas Blues” bluz mahnısını dinləyin: qüssə içində sevinc boy verir...

...Fikrim Amerikanın pambıq tarlalarında bluz oxuyan qullara gedir. Görən, o mahnıları oxuyanda hansı hissləri keçirirdilər? Ağllarına gələrdimi o kədərli bluzlar sonra caz musiqisinə çevrilib dünyaya yayılacaq, milyonların qəlbini fəth edəcək?

...Mustafazadənin musiqisini təsvir etməyimi istəsəniz, belə deyərdim: Yay səhəri üzü Xəzərə günəşin doğuşuna baxırsan, kürəyini ilıq gilavar oxşayır, bütün hüceyrələrinlə duyursan onu, bir də doğrulursan sanki. Qəfil tanış səs gəlir, çoxdan Tanrı dərğahına köçmüş ananın məhrəm səsinə bənzəyir. Sevinib heyrlə səsə çevrilirsən – gilavar indi də üzünə sığal çəkir. Ana nəvazişi kimi... Arxa planda Mustafazadənin “Səhər” kompozisiyası.

Yan Yohanssonun ifalarını Yutub-da tapıb dinləyin, məsələn, “Utanmiradan baxış” (“Visa från Utanmyra”) əsərini. Sonra bu mənzərəni təsəvvür edin: İsveçin yüz min gölündən biri – dörd yandan meşəylə dövrələnmiş göl. Əksi suya düşən yarpaqların ləpələrdə titrəyişinə tamaşa edirsən. Meşəylə gölün ünsiyyəti iki sevgilinin söhbətinə də oxşayır, qoynundakı körpəyə layla çalan ananın pıçıltısına da. Yohanssonun “İsveçcə caz”ı (“Jazz på svenska”) o layla-söhbəti müşayiət edir.

İndi bu iki caz ustasını niyə tale əkizi adlandırmağıma keçək.

Tale onları 1966-cı ildə Tallin şəhərində keçirilən caz festivalında bir araya gətirir. Bu, Stalin repressiyasından sonra yumşalma (“Ottopel”) dövrünü yaşayan Sovet İttifaqına xarici musiqiçilərin ayaq açmasına imkan yaranan vaxtlar idi.

26 yaşlı Vaqif Mustafazadə Tallin-66 caz festivalının laureatı adını qazanır. Yan Yohansson da öz triosu ilə uğurla iştirak edir. Məhz o tanışlıqdan sonra Yohansson Mustafazadə haqda bu sözləri deyir: “Onun musiqisi həm son dərəcə müasirdir, həm də nəsillər boyu şairlərin tərənnüm etdiyi əsrarəngiz Qafqaz melodiylarının seyrini əks etdirir. Sanki Şəhrizadənin 1002-ci gecədə danışdığı bir nağıl kimidir!”

Bu sözlər Mustafazadənin Bakıdakı ev-muzeyində divardan asılan lövhədə yazılıb.

Sonralar Mustafazadə dünyanın məşhur cazmenləri ilə yanaşı Yan Yohanssonla ünsiyyətin də onun yaradıcılığına böyük təsir göstərdiyini etiraf edir.

Onları tale əkizi edən ən başlıca cəhət əsərlərində klassik cazı xalq musiqisi və ənənəvi ritmlərlə birləşdirmək bacarığıdır.

Mustafazadə cazla muğamın sintezindən yeni üslub – caz-muğam yaratdı. O, bütün əsərlərində – həm kompozisiyalarda, həm də improvizasiyalarda Azərbaycan xalq musiqisindən, xüsusən də muğamdan bəhrələnib. “Bayatı-Şiraz” muğamından ilhamlanan eyniadlı kompozisiyası Azərbaycan cazının şah əsərlərindəndir.

Yohansson isə İsveç xalq musiqisini caz versiyalarında aranjiman etməklə tanınıb və Avropanın digər xalq mahnıları üzərində də improvizasiyalar edib. Onun 1964-cü ildə çıxan “Jazz på svenska” (“İsveçcə caz”) albomu İsveçin ən çox satılan caz albomudur. Albomda “Polska från Medelpad” və “Polska efter Höök Olle” kimi polyak xalq musiqisi ritmləri üzərində yazılan əsərlər də yer alıb. Daha sonra o, “Jazz på ryska” (“Rusca caz”, 1967) və “Jazz på ungerska” (“Macarca caz”, 1968) albomlarını da yazdırır.

1960-cı illər nəslinin bu iki virtuoz caz ustası bir müddət vətəndən kənarda yaşamağı olublar. Ömrün Kopenhagen illərində Yohansson iki albom yazdırıb. Mustafazadə isə Tiflisdə yaşadığı dövrdə “Qafqaz” caz-triosunu yaradıb.

Onlar şəxsi həyatlarındakı oxşarlıqlarla da tale əkiziydilər. Hər ikisinin həyat yoldaşının adı Elza idi. Hərəsinin iki övladı var, bu övladlar da indi məşhur musiqiçidirlər. Yohanssonun oğulları Anders və Yens rok musiqisi sahəsində tanınırlar. Mustafazadənin qızları isə pianoçudurlar: Lalə Parisdəki Grand Operada çalışır, Əzizə isə atası kimi ömrünü caza həsr edib, onu “Caziza” çağırır, caz ilahəsi adlandırırlar.

Tale əkizləri yaradıcılığın zirvəsində, gənc yaşlarında vəfat ediblər. Yan Yohansson 1968-ci ildə, 37 yaşında avtomobil qəzasında həlak olub. Vəqif Mustafazadə isə 1979-cu ildə, 39 yaşında Daşkənd səhnəsində, qızı Əzizəyə həsr etdiyi “Əzizəni gözləyərkən” kompozisiyasını ifa edərkən ürək tutmasından dünyasını dəyişib.

... Qısa ömürlərinə baxmayaraq onlar bütün əbədiyaşar klassik əsərlər kimi həmişə müasir qalacaq musiqilər yaradıblar.

Fevral 2025

Helsinqborq, İsveç

Dünya klassik musiqi mozaikasında Azərbaycan naxışı

Dünən İsveçin P2 radio kanalında bir musiqiyə qulaq asdım. Yağışlı, boz havada adamın kefini açan musiqiydi. Ştrausun oynaq valslarından biri. Diktor konserti Umeo simfonik orkestrinin ifa elədiyini deyəndə təəccübləndim. Dedim bəs belə gözəl konserti yəqin Londonun, Vyananın, nə bilim, Çikaqonun simfonik orkestri çalar.

Sizi bilmirəm, mənə görə simfonik orkestri olması bir şəhərin yüksək mədəni səviyyəsinin göstəricisidir. Muzeylər, teatrlar, universitetlər, sərgi salonları, əyləncə parkları, başqa mədəni yerlər hər şəhərdə ola bilər. Simfonik orkestr isə orada çoxlu musiqiçilərin, klassik musiqiyə dəyər verən şəhər elitasının, böyük dinləyici ordusunun varlığına dəlalət edir. Şəhər haqda yüksək fikrə düşürsən.

Məsələn, bir misal deyim. ABŞ-ın Çikaqo şəhəri həmişə qansqterlərin oylağı, ölkənin ən kriminal yeri kimi tanınıb. Çikaqo simfonik orkestrinin mövcudluğu mənim o şəhər haqda fikrimi dəyişib. Elə təkcə orkestrin ifasında Bethovenin 9-cu simfoniyasına qulaq assanız mənimlə razılaşırsınız. Dünyanın ən peşəkar orkestrlərindən biridir.

Umeo isə yaşadığım cənub şəhərindən 1188 kilometr yuxarıda yerləşir – İsveçin şimalda ən iri şəhəridir.

Axşam evə gələndə komputerdə axtarış verdim, maraqlandım. Öyrəndim ki, bizimlə eyni sayda əhalisi (10 milyon) olan İsveçdə 45 simfonik orkestr var! Siyahıda bir vaxt oğlumun da skripka çaldığı Karlskrona şəhər orkestrinin olmaması onu deyirdi ki, say hələ daha çoxdur.

Bizdə isə Bakıdan savayı, Gəncə, bir də Naxçıvan simfonik orkestrlərini xatırlayıram. Başqa şəhərlərimizdə belə orkestrlərin olduğunu eşitməmişəm.

Bu balaca yazıda qəsdim 200 ildir konstitusiyası olan, müharibə görməyən, dünyanın ən azad ölkələrindən biri kimi ad çıxaran İsveçlə Azərbaycanı müqayisə etmək deyil. İsveçin musiqi ənənəsindən danışmıram da: heç 1782-ci ildə yaranan İsveç Kral Operasından da, İsveç klassik musiqisinin banisi sayılan Yohan Romanın 1731-ci ildə ilk ictimai konsertlər təşkil etməsindən də söz açmıram. Sadəcə, nümunə göstərmək istəyirəm ki, bizimlə müqayisədə orta musiqi məktəblərinin səviyyəsi (həftədə 20 dəqiqə dərs?) ölçüyəgəlməz dərəcədə aşağı olan bu ölkənin, demək olar, hər şəhərində simfonik orkestri var.

Azərbaycanda yüzlərlə orta musiqi məktəbi, texnikumlar, konservatoriya fəaliyyət göstərir. Hər il minlərlə məzun bu məktəblərdən musiqiçi diplomu alır. Bacarıqlı idarəçilər, təşkilatçılar, ən əsası hakimiyyətin milli mədəni strategiyası lazımdır ki, bu qədər musiqiçidən orkestrlər yarada, ölkənin mədəniyyət mühitində dönüş edə.

...Dünən Qara Qarayevin 104 yaşı tamam oldu. O, dünya klassik musiqi mozaikasında Azərbaycan naxışdır. Adına layiq işimiz olsun! Sonda demək istədiyim elə bu idi..

6 fevral, 2022

Helsingborg, İsveç

Dəmiri isti-isti...

Xaçaturyanın xəmiri musiqimizlə yoğrulan “Qayane” baleti

İsveçin “P2” radio kanalında qulağım tanış bir hava aldı. Qürbət eldə doğma musiqinin doğurduğu hissdən danışmayım, özümlə qalsın.

Dinləyirəm, amma sonacan kəsdirə bilmirəm – Qara Qarayevin “İldırım yollarla” baletidir, ya Fikrət Əmirovun simfonik muğamlarından biri? Radioya səs verib xəyallara dalmışam. Birdən orkestr 100 faiz əminliklə tanıdığım musiqiyə keçdi. Bu ki Üzeyir Hacıbəyovun “O olmasın, bu olsun” komediyasındakı rəqsdir! Beynim sanki yenidən oyandı. O bəstəkarlar öz əsərlərində Hacıbəyovun musiqisindən istifadə ediblərimi? Eşitməmişəm!

Dalağım sancdı. Konsertin sonunda... diktör əsərin və müəllifin adını deyəndə bildim nə məsələdir. Aram Xaçaturyanın “Qayane” baleti imiş!

İndi düşünüb durmuşam, Qarayev, Əmirov, o vaxtın başqa korifeyləri Moskva dərgilərində bir yazı yazıb, haray salıb Xaçaturyanın bu qədər açıq-aşkar oğurluğunu ifşa ediblərimi? Eləsəydilər, bu gün İsveç radiosu xəmiri bizim musiqi ilə yoğurulan əsəri erməni baleti kimi təqdim etməzdi.

Nə demək istəyirəm? Dəmiri isti-isti döyərlər! Vaxtında görülməyən iş sonra müşkülə çevrilir. İndi dünyanın ən məşhur orkestrlərində çalınmış o baleti kimə, neçə sübut edəsən ki, bu, oğurluq musiqidir...

Rusiyanın ermənilər üçün Xankəndidə oktyabrın 30-da təşkil etdiyi böyük mitinq 9 noyabr 2020-ci ildə sona çatdırılmayan işin fəsadıdır. Məsələ birdəfəlik həll olunmasa, Qarabağda sülh növbəti 30 ildə də olmayacaq.

Hələ də gec deyil, tarixi şans qaçırılmasın – Rusiyanın elə son iki ildə Xankəndidə elədikləri rus qoşunlarını işğalçı elan edib dərhal çıxarılması tələbini qoymağa bəsdir.

Yetər ki, oraya iradə qoyaq – xalq kimi, dövlət kimi, hakimiyyət kimi...

31 oktyabr, 2022

Helsinqborq, İsveç

Günəş kitablar

İsveç kitabxanasından payız qeydləri

Dünən şəhər kitabxanasına getmişdim. Baltik dənizindən küləyin gətirdiyi qara-qura buludların bozartdığı yağışlı havada getməyə kitabxanadan yaxşı yer gəlmirdi ağıma, həm də çoxdandı dəymirdim. Çöldə çətin suyunu çırpıb, guya kitabları islanacaq kimi ustufca girdim kitabxanaya. İsti, işıqlı bir yer.

Bizim dildə dörd kitab var burda, dördü də mənim yazdıqlarımdı. Eləsi var, iki-üç ildi rəfdədi, qatı da açılmayıb. İyirmi-otuz il keçə bir səhifəsin də çevirən olmaz yəqin. Elə-belə, bizdən də kitab olsun deyə vermişəm kitabxanaya. "Yad ölkənin kitabxanasında kimdi azərbaycanca kitab soraqlayan!", – deyərsiniz. Bəlkə də haqlısınız, amma dediyim odur ki, Yalamadan Astarayacan sərhədi olan bu balaca dilimizin heç bapbalaca sayda oxuyanı da yoxdur. Kitab oxumaqdan danışram, muğam, meyxana oxuyanımız kalandır.

Elə həmin rəfin altındaca türkcə kitablar olan hücrədir. Qırx-əlli kitab olar, içində Əziz Nesinin "Gözünüz Aydın Efendim", Əlif Şəfqin "Ustam və Ben" kitabları da var. Əvvəl gördüyüm kitablardır, yenilənməyib.

Sonra rusca kitablar olan bölməyə keçirəm. Beş yüzəcən kitab olar, bizimkilərdən tək Çingiz Abdullayevin "Apologiya zdravogo smysla" kitabıdır, hər görəndə göz gəzdirib, əl sürürəm, özümüzünküdür, doğma gəlir.

Rus bölməsinin kitabları tez-tez dəyişir, yenilənir. İndi də çoxdanın tanışı Aleksandr Podrabinekin "Dissident" qarışıq xeyli təzə kitab gəlib, "əllər"də olanlar qayıdıb, oxuyub rəfə qoyduğumun çoxu gözümə dəymir – "əllər"ə gedib.

Bu balaca İsveç şəhərində maraqlı rusdilli icma var, bir kəlmə ondan da deyim. Çoxu isveçliyə ərə gələn, sovet zamanı xoş xatırlayan, babat təhsil görmüş xanımlardır. Bir neçəsiylə hərdən kofe içir, ədəbiyyatdan, sovetlərdən danışır, kitab dəyiş-düyüş edirik. «Литературный Азербайджан» jurnalında çıxan yazılarımı oxuyandan sonra mənə münasibətləri xeyli dəyişib. Elə bilirlər, kitabdan, ədəbiyyatdan başım çıxır. Açıq, nəşrinə hazırlaşdığım rusca "Ozonovye lyudi" adlı kitabı çapa etməyi onlar ağıma salıb, məni elə onlar həvəsləndirib. Redaktoru da Elçin Şıxlinski olacaq, söz verib. Sağlıq olsun!

Nə demək istəyirəm? Dediyim odur ki, kitab oxuyun! Yayda çöl-bayır, dağ-dəniz baş qatırsa, payızda, qışda oxuyun. Yalan sözdür – kitab dövrü keçməyib! Heç bir texnologiya onu əvəz edə bilməyəcək. Kitab gün işığı kimidir. Günəş çölü-bayırı işıqladan, isidən təki kitablar da adamın düşüncəsini aydınladır, ruhuna can verir, qəlbinə işıq tutur, onu qara xəyallardan qoruyur.

Elə bunu deyirdim bayaqdan!

...İki saatımı kitablarla keçirdim – yağışlı boz bir günü kitablarla nurlandırdım. Baxıb vərəqlədiklərimdən Vladimir Nabokovun "əl"dən təzə qayıdan "Druqie bereqa" kitabını götürüb eşiyə çıxdım. Daha hava boz gəlmirdi mənə, demə görmədim, elə bil günəş çıxmışdı.

23 oktyabr 2016

Karlskrona, İsveç

“Əli və Nino”: Qadağan olunmuş sevgi romanı

Karlskrona şəhər kitabxanasında təsadüfən rast gəldiyim kitab mənə qəfil xəbər kimi həyacan yaşatdı. Elə bil İsveçdə deyil, Azərbaycanda idim; sanki vətənimin bir parçasını əlimdə tutmuşdum.

Kitabı götürüb bir kənara çəkildim, əyləşib vərəqləməyə başladım. İlk ağılıma gələn bu kitab haqqında İsveç dilində bir yazı yazmaq, onu ölkəmizdən bəhs edən möhtəşəm əsərlərdən biri – tariximizi, mədəniyyətimizi, mentalitetimizi bir aynada əks etdirən ədəbi abidə kimi isveçli oxuculara təqdim etmək oldu.

İndi oxuduğunuz bu kitabı tərtib edəndə hələ 10 qabaq isveçcə yazdığım bu yazını da dilimizə çevirib, yeni redaktədə kitaba daxil etməyi münasib bildim.

Söhbət “Ali və Nino” romanından gedir. “Ali və Nino”nun isveçdilli nəşri ilk dəfə 1973-cü ildə Albert Bonniers nəşriyyatı tərəfindən çap edilib. Bu o vaxtlar idi ki, kommunist rejim onun nəşrini öz vətəninə qadağan etmişdi. Yəni İsveç kitabsevərləri bu romanı azərbaycanlılardan əvvəl oxuyubmuşlar.

İngilis yazıçısı və tənqidçisi Con Ueyn əsərə yazdığı ön sözdə romanı belə qiymətləndirir:

“Ali və Nino” elə bir kitabdır ki, əslində parlaq bir roman olmasaydı belə, oxunmağa dəyər. Bu əsər bizi – qərbli oxucuları – tamamilə başqa bir dünyaya aparır. O, bizə bir neçə saatlıq da olsa, həyata şərqli, müsəlman gözü ilə baxmaq imkanı yaradır. Elə bu faktın özü romanı oxumaq üçün kifayət qədər əsas verir. Çünki qərblilər Şərq haqqında ümumilikdə kifayət qədər dolaşq və qeyri-müəyyən təsəvvürlərə sahibdirlər. Bu kitab isə həmin baxışın öz mühitində necə təbii və məntiqli göründüyünə işıq tutur”.

Əsər Qurban Səid təxəllüsü ilə yazılıb və ilk dəfə 1937-ci ildə Vyanada almanca nəşr olunub. Sonrakı onilliklərdə 33 dilə çevrilib dünyanın 66 ölkəsində çap edilsə də, hadisələrin cərəyan etdiyi Azərbaycan oxucusu onun mövcudluğundan xəbərsiz qalıb. 1920-ci il rus-bolşevik işğalından sonra Avropaya mühacirət edən bir müəllifin romanı Sovet dövrü üçün “anti-kommunist ədəbiyyat” sayılıb. Yalnız 1990-cı ildə Azərbaycanda nəşr edilib və geniş oxucu kütləsinin sevimlisinə çevrilib.

“Əli və Nino” ilk baxışda bir sevgi hekayəsidir. Müsəlman nəcib bir gənc olan Əli ilə gürcü əsilli xristian şahzadə Nino arasındakı məhəbbət gənclik illərindən – Bakının gimnaziya siniflərindən başlayır. Fərqli mədəniyyətlər, dinlər, adət-ənənələr onların sevgisini təkrar-təkrar sınağa çəkir. Bu ziddiyyətlər bir çox filosofların “vəhdətdə ziddiyyət” dediyi məfhumun canlı təcəssümüdür. Amma heç nə onların saf məhəbbətinin qarşısını ala bilmir.

Roman təkcə məhəbbət dramı deyil. Əsər 1915–1920-ci illər Azərbaycanın taleyüklü hadisələrini də özündə yaşadır: Birinci Dünya Müharibəsi, 1917-ci il bolşevik çevrilişi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və nəhayət, 1920-ci ildə Qızıl Ordunun qanlı işğalı. Bu beş ildə yaşananlar təkcə bir ölkənin deyil, bütöv bir xalqın taleyini dəyişdi. Romanda həmin dövrün ruhu bədii dillə canlandırılır.

Siyasət, müharibə, Şərq-Qərb münasibətləri, din, insan taleləri... Bütün bunlar fon kimi deyil, romanın ayrılmaz qatları kimi təqdim olunur. Oxucu sanki Qafqazın müxtəlif guşələrinə səyahət edir, azərbaycanlıların, iranlıların, digər xalqların sosial və siyasi həyatına şahid olur.

Bakı isə əsərdə xüsusi bir obrazdır. Qədim, kosmopolit, mədəniyyətlərin toqquşduğu və birləşdiyi bir şəhər... Şərqlə Qərbin qovuşduğu bu məkanda insanlar fərqliliklərinə baxmayaraq, bir arada yaşamış, bir-birinin həyatına sirayət etmişlər. Roman həmin dövrün Bakısını – qısa müddət müstəqil respublikanın paytaxtı olmuş şəhəri – həm tarixi, həm də mənəvi panoramada təsvir edir. Avropa idealları ilə Şərq dəyərlərinin qarşıdurması isə romanın ən güclü tərəflərindən biridir desək, yanılmırıq.

Bu gün İsveç çoxmillətli və çoxmədəniyyətli bir mərhələyə qədəm qoyub. Müxtəlif mədəniyyətlər ölkənin sərvətinə çevrilib. Belə bir zamanda “Əli və Nino”nun yenidən nəşri təkcə ədəbi hadisə deyil, həm də mədəni dialoqa verilən mühüm töhfə ola bilər. Əminəm ki, bu ölməz sevgi romanı yeni oxucuların da qəlbinə yol tapacaq.

15 avqust 2015

Karlskrona, İsveç

İsveçdə ədəbiyyat mükafatları

Sizcə, Azərbaycanla eyni sayda – 10 milyon nəfər əhalisi olan İsveçdə hər il neçə ədəbiyyat müsabiqəsi keçirilir? Fikrinizdə bir rəqəm tutun...

Kitabın, ədəbiyyatın İsveç toplumunun həyatında oynadığı rola aid çox yazmışam. Məsələn, ölkənin ikinci böyük şəhəri – Yöteborqda hər il keçirilən Beynəlxalq Kitab Sərgi-Yarmarkasından bəhs edən “Ədəbiyyatı dünya hadisəsinə çevirən xalqın kitab mədəniyyəti” yazısı. 1985-ci ildən keçirilən sərgi Şimalı Avropanın ən kütləvi mədəniyyət tədbiri sayılır, ziyarətçi sayı bəzi illərdə 100 minə ötür. Ölkənin hər yerindən on minlərlə insan el şənliyinə gəlmiş kimi axışb sərgiyə gəlir, pul verib bilet alır, 800-dək eksponata baxmaq, 300-dək seminarda iştirak etmək fürsətini dəyərləndirir, illik kitab tədarükünü görür.

Bu yazıya məni sövq edən müxtəlif ədəbiyyat müsabiqəsi haqda reklamların, elanların rastıma çıxması oldu. Maraq məni götürdü, axtarış verib yüngülcə araşdırdım və heyran qaldım.

Bir neçəsini sizinlə də tanış eləyim.

...Avqust Ədəbiyyat Mükafatını İsveç Naşirlər Birliyi 1989-cu ildə yazıçı Avqust Strindberqin şərəfinə təsis edib. Bədii, elmi-populyar və uşaq ədəbiyyatı kateqoriyaları üzrə hər il verilir. Mükafat fondu hər nominasiya üzrə 100 min İsveç kronudur, təxminən 10 min avro.

Müsabiqədə ölkənin bütün nəşriyyatları iştirak edə bilər. İsveç Naşirlər Birliyinin müəyyən etdiyi 5 nəfərlik jüri heyəti müsabiqəyə təqdim olunan kitablardan hər nominasiya üzrə altısını seçib seçim komissiyasına ötürür. Naşirlərdən, kitabxanaçılardan və ədəbi tənqidçilərdən ibarət seçim komissiyası gizli səsvermə yolu ilə qalibləri müəyyənləşdirir. Avqust Strindberqin 3 kiloluq tunc büstü və 100 min kron hər ilin noyabr ayında Stokholmda təşkil olunan qala-konsert zamanı qaliblərə təqdim edilir.

...Astrid Linqren Xatirə Mükafatını (ALMA) 2002-ci ildə İsveç hökuməti dünyaca məşhur uşaq yazıçısı Astrid Linqrenin (bizim nəsil onu uşaqlıqdan tanıyır - “Balaca və damda yaşayan Karlson” əsəriylə) şərəfinə təsis edib. ALMA dünyanın ən böyük uşaq ədəbiyyatı mükafatı sayılır. Mükafat fondu 5 milyon kronur və hər il dünyanın dörd bir tərəfindən qatılan namizədlər arasından seçilmişlərə verilir.

Qalibləri 12 nəfərdən ibarət jüri heyəti müəyyən edir. Heyəti 4 il müddətinə İsveç Mədəniyyət Şurası nüfuzlu yazıçılar, ədəbiyyatşünaslar, rəssamlar, tənqidçilər arasından seçir. Jüri heyətinə yazıçının nəvəsi Yohan Palmberq də daxildir.

Yaradıcılığında Astrid Linqren ruhunu yaşadan yazıçılar, illüstratorlar, qiraətçilər, uşaq ədəbiyyatı təbliğatçıları və başqaları müsabiqədə iştirak edə bilər.

...Bern Mükafatını 1966-cı ildən İsveç PEN klubu yaradıcılığında Stokholm şəhərinin mədəni həyatını təcəssüm etdirən yazıçı, jurnalist, yaxud fotoqraflara təqdim edir. Mükafatı 1963-cü ildə şair, yazıçı, tərcüməçi Yohannes Edfelt qardaşı Arne ilə birlikdə “Berns Salong”-un 100 illik yubileyi münasibətiylə təsis ediblər. “Berns Salong” Stokholmun mərkəzində yerləşən Berzeli parkı ətrafında özündə hotel, restoran, gecə klubu, əyləncə mərkəzini birləşdirən şirkətdir.

Laureatları İsveç PEN klubunun idarə heyəti seçir. Mükafat fondu 20 min kronur.

...İsveç radiosuna bir neçə ədəbiyyat mükafatı təsis edib. Hekayə, roman, şeir, uşaq ədəbiyyatı mükafatlarının hər birinin məbləği 30 min krondur. Müsabiqəyə təqdim olunan hekayələri nüfuzlu ədəbiyyat adamları seçir. Seçilmiş hekayələr radioda səsləndirilir. Dinləyicilərin ən çox səs verdiyi müəllif qalib elan olunur.

Roman mükafatı 1993-cü ildə təsis edilib və hər il nəşr olunan romanlar arasından seçilir. Seçimi ədəbiyyatla maraqlanan dinləyici qrupları edir.

Şeir müsabiqəsi isə ən qədimidir, onu radionun mədəniyyət bölməsi 1958-ci ildən keçirir.

Radio uşaqları da unutmur. Mənə ən maraqlı gələn elə bu müsabiqə oldu. 2010-cu ildə təsis edilən müsabiqə “Uşaq radio-kitab mükafatı” adlanır. Qalibləri 9-16 yaş arası dinləyicilər qrupu seçir.

...Kral Elmlər Akademiyasının 1862-ci ildə yaratdığı “Letterstedts” Tərcümə Mükafatı Fondu başqa tərcümə mükafatlarından konkretliyi ilə fərqlənir, əsasən klassiklərin əsərləri, eyni zamanda elmi-fəlsəfi ədəbiyyatın tərcüməsi üçün nəzərdə tutulub. 150 illik qaliblər siyahısına baxanda dünya yazılı ədəbiyyatının şedevrləri ilə yanaşı Qalileyin “Dünyanın iki sistemi haqda dialoq”unu da görürsən, “Quran”ı da.

Bu mükafat XIX əsrin birinci yarısında yaşamış İsveç iş adamı Jakob Letterstedtsin adı ilə bağlıdır. 1860-cı ildə İsveç Kral Akademiyasına üzv seçilən Letterstedts bir neçə mükafatın, həmçinin sözügedən mükafatın təsis edilməsinə ianələr verib. Mükafat fondu 100 min İsveç kronudur.

“Elza Tulin” Tərcümə Mükafatını İsveç Yazıçılar Birliyi 1960-cı ildə təsis edib. Elə ilk mükafat da tərcüməçi Elza Tulinin özünə verilib. Mükafat döş nişanından və 20 min krondan ibarətdir.

“De Nios” Tərcümə Mükafatını “De Nios” İcması (Samfundet De Nio) 1970-ci ildə təsis edib. 9 nəfərlik (*nio isveç dilində doqquz deməkdir*) idarə heyəti olan icma 1913-cü ildə isveçli yazıçı, feminist, filantrop Şarlotta fon Kremerin yazdığı vəsiyyət əsasında yaradılıb. Müxtəlif illərdə 15 adda ədəbiyyat mükafatı təsis edən icmanı vəsiyyətə əsasən 9 daimi ədəbiyyat adamı idarə edir. Bu mükafatların məbləği əsasən 100, 150, 200 min krondur. Ən böyük fond “De Nios Stora Pris” mükafatıdır: 400 min kron.

“Təbiət və Mədəniyyət Fondu” Tərcümə Mükafatını İsveç Akademiyası isveççəyə və isveçcədən ən layiqli tərcümələr üçün 1985-ci ildə təsis edib. Mükafat hər biri 60 min İsveç kronu olmaqla iki nəfərə verilir.

60 min kron mükafat fondu olan İsveç Akademiyasının Şifahi Tərcümə Mükafatı 1965-ci ildə təsis olunub. Mükafat “İsveç poeziyasının xarici dildə ən yaxşı təfsiri” üçün verilir.

Akademiyanın hər biri 100 min kron dəyərində ayrıca esse, ədəbi tənqid mükafatları da var.

Nümunələrin sayını çox uzatmaq olar. Başqa mükafatları demirəm, təkcə ədəbiyyat mükafatlarının sayı onlardır. Bələdiyyələr, universitetlər, ictimai birliklər, nəşriyyatlar, qəzet və jurnallar, şəxsi fondların, ağıla gələn və gəlməyən onlarla ictimai institutun təsis etdiyi mükafat fonduna rast gələrsən.

Araşdıranda 20-dək müsabiqə saydım, sonra sayını itirdim. Bilmirəm siz fikrinizdə hansı rəqəmi tutmuşdunuz...

Hər il bütün dünyanın gözü dikilən Nobel mükafatına gəlincə, 1901-ci ildən verilən 1 milyon avroluq mükafatı qalibə hər il dekabrın 10-u Stokholmda keçirilən təntənəli mərasimdə İsveç kralı təqdim edir.

Ümid edirəm bizdə də çoxsaylı ədəbiyyat mükafatları təsis olunar və Nobel mükafatını bir gün bizim də bir yazıçımız alar...

3 dekabr 2024
Helsinqborq, İsveç

Ədəbiyyatı dünya hadisəsinə çevirən xalqın kitab mədəniyyəti

Yöteborq kitab sərgisindən reportaj

Körpəsini bağçadan kitaba alışdıran xalq Nobel mükafatı ilə ədəbiyyatı dünya hadisəsinə çevirməyi də bacarır. İsveçdə kitab mədəniyyəti haqda yazdım.

Neçə ildir uşaqlarda kitab oxumağa vərdiş yaratmaq üçün çıxarmadığım oyun qalmayıb. Tək kitab oxutmaqla kifayətlənmirəm, oxuduqları haqda yazmalarını da istəyirəm. İT dövrünün uşaqları üçün qəddar atayam, bilirəm. Olsun, qoy məni elə qəddar bilsinlər!

Bir dəfə ərinmədim, Seymour Baycanın “Oxumaq mədəniyyəti” adlı yazısını onlara özüm oxudum, hərdən haşiyə çıxaraq, Seymurun arqumentlərini xüsusi vurğulayaraq oxudum. Bitirəndə yazıdan sitat gətirib soruşdum ki, indi “o boyda Amerikanın prezidenti Barak Obama oxumağa vaxt tapır”, siz tapmayacaqsınız?

Qarabağlılar and içən olur. Kitaba and olsun ki, uşaqlara “mədəniliyin yolu kitablardan keçir” deyəndə Andre Moruanın “Mədəni olmağın tək yolu var – mütalə” fikrindən xəbərim yox idi. Bu yazını qaralayanda internetdə rastladım.

Uşaqları inandırmışam ki, yad ölkəyə uyğunlaşmaq üçün “qəriblik kompleksi”ndən yaxa qurtarmağın kəsə yollarından biri də elə kitabdır.

Axmaq adamların mühitində olmaqdan kitabla tənhalığa çəkilməyin üstünlüyünü isə sonra deyəcəm, hələ uşaqdılar.

Fikrim getdi uşaqlara, əslində sentyabrın sonlarında Yöteborqda keçirilən Beynəlxalq Kitab Sərgi-Yarmarkasından yazıram.

Kitabların insan üçün əhəmiyyəti haqda uzun danışmayacam, bunu hər kəs bilir. Nobel mükafatı ilə ədəbiyyatı dünya hadisəsinə çevirməyi bacaran isveçlilərin timsalında bir xalqın ədalətə, bərabərliyə, hüquqa və haqqa söykənən, bütün dünyaya örnək olası bir dövlət qura bilməsində kitab oxumaq vərdişi və mədəniyyətinin rolundan söz açmaq istəyirəm.

Ondan başlayım ki, “Kitab və kitabxana” adlı sərgi 1985-ci ildən keçirilir və ona maraq ilbəil artır – 30 ildə ziyarətçilərin sayı 5 mindən 100 minədək çoxalıb.

Adı “kitab sərgisi” olmağına baxma, əslində bu, başqa mədəni sahələri də əhatə eləyən ən böyük Avropa toplantılarından biridir. Burada siyasi çıxışlardan tutmuş, ədəbi müzakirələrə, şeir qiraətlərinə, film nümayişindən diktator rejimlərə etiraz stendlərinə baxışacan, qrup konsertindən fərdi performansacan, uşaq kitablarından detektiv roman təqdimatlarına, psixoloq tövsiyyələrindən mətbəx, bağçılıq, sağlamlıq və s. haqda dinləmələrə – saysız-hesabsız tədbirlərə baş vura bilərsiniz.

Nəşriyyatların labirintə bənzər stendləri arasında itib batarsan. İzdihama qoşulub seksiyaları ölkə-ölkə, nəşriyyat-nəşriyyat gəzərsən. Yorulsan bir küncə çəkilib kofe də içərsən. Acsan qəlyanaltı da edərsən.

Sonra yenə durub, istəsən, Bio Roy adlı kinoteatrda 1956-cı il macar qiyamından bəhs edən “Azadlıq və sevgi” filminə baxarsan, İsveç kralının keçmiş mətbuat katibi Elizabet Tarras-Valberqə təzəcə yazdığı “Jurnalistlər də adamdılar” kitabını imzaladarsan, ya da yazıçı-psixoloq Pia Delssonun “Sədd – həlsizlik depressiyası haqda kitab” barədə söhbətini dinləyərsən.

Dörd gün davam edən kitab bayramına 31 ölkədən 2 minədək yazıçı, nəşir, tərcüməçi, kitabxanaçı, kitab agentləri, siyasətçi, mədəniyyət xadimi, araşdırmaçı, məruzəçi qatılıb. Proqrama 388 seminar, təqdimat, məruzə, müzakirə, debat və s. tədbir salınıb. Bu rəqəmləri ona görə sadalayıram ki, sərginin miqyası haqda təsəvvür yarada bilim.

Tədbirlərin hamısı maraqlıdır. Çoxsaylı tamaşaçı, dinləyici toplayan tədbirlər günün aktual mövzularını əhatə edənlerdir. Diqqətimi cənkənlərdən bir-ikisini qeyd eləyim. Məsələn, Putin haqda “Simasız adam” kitabı ilə məşhurlaşan Maşa Gessenin iştirak elədiyi “Söz azadlığı – 2015: çağırışlar, imkanlar və təhlükələr”, İsveçin keçmiş baş naziri Fredrik Reynfeldtin “Yolun yarısında” adlı kitabını təqdim etdiyi “Adam necə baş nazir ola bilər?” adlı seminarlar kimi.

Sərgidə fəal iştirak edən qonşularımıza xüsusilə göz qoyurdum. Ermənistan Mədəniyyət nazirliyi ayrıca kitab stendi qurmaqla yanaşı “erməni soyqırımı” mövzusunda 3 müxtəlif seminar təşkil eləmişdi. Özü də seminarlarda təqdim olunan kitabların müəllifləri, əsas məruzəçilər erməni deyildilər. Bunu ona görə vurğulayıram ki, bu yekəlikdə kitab dənizində “Azərbaycan həqiqətləri” deyilən bir şeyə rast gəlmədim.

Demirəm bunlar yalnız dövlətin işidir (həm də dövlətin işidir), milli təəssübkeşlikdə fərdlər əsasdır, istər hökumət nümayəndəsi olsun, istər diaspora üzvü – içi özüm qarışıq hansımız sərgidə ölkənin təmsil olunmasına təşəbbüs göstərdik ki?! Qulaqardına vurulan təşəbbüslərimizi demirəm, o, başqa mövzudur.

Səhnədəkiləri müşahidə eləməkdən xoşum gəlirdi. Debat iştirakçılarının məntiqi bir yana, artistizmi, çoxsaylı oxucunun suallarına cavab verməkdən zövq alan detektiv yazarın gülən üzü, tək bir dinləyicisi olmasına rəğmən, boş stullara baxıb kompleks yaşamadan həvəslə danışan gənc romançının işildayan gözü (bəlkə də o bir nəfər sevgilisiydi, nə biləsən), hərdən başını qaldırıb kitab imzalamaq üçün növbə gözləyənlərin uzun sırasına baxan, yazıçıdan çox model qıza bənzəyən müəllifin məmnun təbəssümü aləm idi.

Bunlar öz yerində, əvvəlcədən vədələşdiyim görüşlərdən də bir az yazım.

Yazı-pozu adamı üçün kitabının nəşr olunması böyük hadisədir. Əsərinin başqa dilə tərcüməsi, xarici ölkədə nəşri isə xüsusən əlamətdardır. Amma bunun nə qədər çətin bir iş olduğunu yad ölkənin nəşirləriylə söhbətlərdən sonra daha aydın dərk edirsən.

Bir film qəhrəmanımız demişkən, inteliqentlər kasıb olur. Tanış olduğum nəşirlərin nəşriyyatları “kasıb” olsa da özləri ağıllı adamdılar. Ciddi kitablara üstünlük verirlər. Amanda Lövkvist həm rus dilindən tərcümələr edir, həm də Rusiya üzrə ekspertdir. Sərgidə “Silc” nəşriyyatını təmsil etməklə yanaşı özünün “Leninin dəfnini gözləyərkən” kitabını da təqdim edir.

Nils Hukanssonla tanışlığımız onun tərcümə elədiyi Varlam Şalamovun “Kalım hekayələri” kitabından başladı. “Ruin” adlı nəşriyyatı balaca olsa da iddası böyükdür.

Hər iki nəşriyyata mənim “Çamayra. Kuba dəftəri” və “Obezanyaya diktatura” kitablarım maraqlı gəlir. Amma nəşriyyat xərcləri bir yana, tərcümə üçün filan qədər pul lazımdır. Tanınmayan bir

yazarın kitabını tərcümə və nəşr etmək bazar baxımdan risklidir. “Tərcümə edilsə, nəşri problem olmaz” deyirlər.

Tərcümə isə çətin məsələdir. İsveçdə dilimizdən bədii tərcümə edən yoxdur. Ümid qalır, rus dilindəki yazıların tərcüməsinə. Sağlıq olsun!

Sərginin birinci günü mənə yoldaşlıq edən Vlodek Burştin Yöteborq universitetinin professorudur. 79 yaşı var. 1969-cu ildə kommunistlərin əlindən İsveçə qaçan Polşa yəhudisidir. Molotov-Ribbentrop Paktının qurbanlarından. Atasını faşistlər güllələyiblər. Anasıyla onu isə kommunistlər Səmərqəndə qədər sürgün ediblər.

Üç ildi tanışam olunla, maraqlı adamdır. Stendlərin arasıyla gəzir, kitablara baxa-baxa söhbət edirdik. Məni İsveç ədəbi mühitiylə tanış edir, xeyli bilgilər verirdi.

“Nəşriyyatların yazıçılardan çox qazandığını əsas gətirən yazıçılar birləşib özlərinin “Pirat” adlı, bax, bu nəşriyyatlarını açıblar”, - deyə qırmızı lövhədəki loqonu göstərir. “Bunu görürsən, “Brombergs”di adı? Ciddi nəşriyyatdı, əvvəllər tanınmayan üç yazıçını Nobel mükafatına qədər yüksəldə bilib. Sahibi bizim polyak qızıydı ötənlərdə, indi özü baş direktor olsa da daha yiyəsi o deyil. Burdadırsa sizi tanış edərim”.

İsveç Akademiyasının stendi qarşısında Vlodekin şəklini çəkirəm. İsveç dili və ədəbiyyatını öyrənən akademiyanı kral III Qustav 1786-cı ildə yaradıb. Alfred Nobelin vəsiyyətindən sonra akademiyanın fəaliyyət dairəsi ölkə sərhədlərindən aşib dünya miqyasına keçib. Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısını bu akademiyanın 18 daimi üzvü seçir.

Sərgidə maraqlı məşğuliyyətin biri də bura gələn sadə isveçliləri müşahidə etməkdir. Adət eləmədiyim haldır. Minlərlə kitabsevər saatından asılı olaraq, bizim pulla 20-30 manat ödəyib sərgiyə bilet alır. Saatlarla dolanıb kitab seçir. Elə adam var il boyu bu sərgini gözləyir ki, ucuz qiymətə kitab alsın. İllik kitab tədarükünü görən, yəni 15-20 kitab alan neçə adam rastladım.

Sərgi haqda uzun-uzadı çox danışa bilərəm. Amma bu qədər bəsdir. Bir neçə kəlmə də isveçlilərin kitaba münasibətindən söz açım.

Hər ölkənin mətbuatı öz xəbərini “Şok!”, “Sensasiya!” nidası ilə yaymağa meyllidir. Bu sətirləri yazan gün bizim mətbuatın gündəmini bu xəbər tutmuşdu: “Xatirə İslam belinə banka qoydu!”. Görünür oxucu üçün maraqlıdır ki, belə bir xəbəri yayırlar.

Amma İsveç oxucusuna bu başlıq daha maraqlı gəlir: “Kitabxanalara gələnlərin sayı son ildə bir milyon azalıb”. Ötən illə müqayisədə İsveç kitabxanalarını ziyarət edənlərin sayı 67 milyondan 66 milyona düşüb. Azalmanın səbəbi adamların mütaliyəyə marağının zəifləməsi deyil, bələdiyyələrin büdcə çatışmazlığından 22 kənd kitabxanasını bağlamasıdır.

Xatırladım ki, İsveçin əhalisi elə bizim sayımız qədərdir – 9 milyondan bir qədər çox. Bizdə il ərzində neçə nəfər kitabxanaya baş vurur? Axtarsam da bu haqda statistik rəqəm tapmadım.

Sizə qərribə gələr, İsveçdə kitaba, ədəbiyyata bu qədər marağa rəğmən orta məktəblərdə ədəbiyyat ayrıca fənn kimi tədris olunmur. Bizim şagirdlərdən fərqli olaraq İsveç məktəbliləri öz ədəbiyyat klassiklərindən, məsələn, Lars Vivalliusin köhnə İsveç dilindəki “medeltiden dikt”lərini, bizim dillə desək, orta əsr qəzəllərini əzbərləməyə məcbur deyillər. Amma hər şagird hər yarım ildə 2 ya 4 kitab oxumalı, oxuduğu haqda geniş rəzümə yazmalıdır.

İsveçdə kitabxana şəbəkəsi tam elektronlaşdırılıb. Şəhər, kənd kitabxanalarından əlavə bütün məktəb, universitet, xəstəxana, həbsxanaların öz kitabxanası var. Üzvlük kartıyla istədiyiniz kitabı xüsusi aparatda qeydiyyatdan keçirib götürürsən, bir ayın tamamında qaytarırsan. Vaxtın bitməsinə iki gün qalmış telefonuna xatırmala mesajı gəlir. Vaxtında qaytarmasan, hər gecikmə gününə bizim pulla 2 manat cərimə ödəyəcəksən.

Arzuladığın kitab həmin kitabxanada olmasa və kitabxanaçı kompüterdə axtarıb onu, məsələn, 2 min kilometr şimaldakı Kiruna şəhər kitabxanasında tapsa, məktub yazıb o kitabı sənə üçün gətirəcək. İşdi-şayəd sənə lazım olan kitab ümumiyyətlə İsveç kitabxana şəbəkəsində yoxdursa, sorgu göndərüb aldıracaq.

Bir dəfə Gillis Herlitzin “İsveçlilər. Biz necəyik və nə üçün beləyik” adlı kitabının rusca nəşrini istədim, yox idi, almaq üçün nəşriyyata sifariş verdilər. On gün çəkmədi, gedib götürdüm.

Bu ölkədə kitaba maraq uşaq bağçasından aşılanır. Qiraət saatlarında bağça müəlliməsi uşaqlara kitab oxuyur, onların kitabla ünsiyyətini körpəlikdən yaradır. Bələdiyyələr bağçaları kitablarla təmin edir, bu iş üçün adam ayırır. Həmin adam bələdiyyə ərazisindəki bağçaların kitablarını ayda bir dəfə dəyişir – əvvəlkiləri aparır, yenisini gətirir.

Bütün bunları görəndən sonra bu xalqın belə bir müasir cəmiyyəti necə qurmasının səbəbini anlayırsan!

Sərgiyə səfər zamanı bir gecə güneyli gənc ailənin qonağı oldum. Duman bəy Xiyavdan, Əzra xanımsa Marağadandır. Təbriz universitetində tanış olublar, məşəqqətli yollardan, ayrılımalardan sonra yenidən bir-birlərinə qovuşa biliblər.

Sərgidən başlayan söhbətimiz süfrədə davam elədi. Əzra xanımın Frans Kafka heyranlığı, ədəbiyyat, mədəniyyət, siyasət haqda söylədikləri, Duman bəyin İranda siyasi məhbus olan qardaşından başlayan təsirli Güney hekayətləri, işlədiyi Volvo Avtobomil Zavodunun motor proqramlaşdırma sexində üzərində çalışdığı yeni layihəyədən tutmuş Quzeydə Azərbaycan dövlətinin, Güneydə Azərbaycan xalqının problemlərinə baxışlarınacan, məni valeh elədi.

Nobel mükafatı ilə kitabdan dünya hadisəsi yaradan bir ölkədə ana dilində məktəbi, kitabı, kitabxanası olmayan İran türklərinin taleyindən acı söhbətimiz də oldu. Duman bəy əlindəki kitabımın tirajına baxıb deyirdi: “Quzeydə 9 milyonsunuz, bizim 80 milyonluq ölkəmizdə də kitablar sizinki sayda çıxır – 500 ədəd”.

Həmin gecə söhbətimiz səkkiz saat çəkdi – səhər üçədək davam elədi.

Yazıya uşaqlara kitab oxumaq vərdişini aşılamaqdan başladım. Kitabı onlara mədəni olmağın açarı kimi təqdim etməyimdən yazdım. Amma onlara dediyim tək bu deyil. Onları inandırmaq istəyirəm ki, kitab insanda həm də azadlıq ruhu yaradır.

Kitab oxuyan haqq-ədalətdən vəqif olur. Hər istəyən ona boyun əydirə bilmir! Kitab insanda ləyaqət, şəxsiyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır. O, azadlığa inamı azadlıq olmayan yerdə, həbsxanada belə ölməyə qoymayan bəlkə də yeganə vasitədir. “Şauşenkədən qaçış” filmi buna yaxşı nümunədir, deyirəm.

Uşaqları kitaba alışdırmaqla biz onlara azadlıq vərdisləri də aşılayırıq. İsveç uşaqlarında ən bəyəndim cəhət sərbəst düşünmələri və düşündüklərini azad ifadə etmələridir.

Kitab oxuyun! Uşaqlara kitab oxudun!

Elə bunu demək istəyirdim səhərdən.

Oktyabr, 2015
Kungsmarken, İsveç

Berqman, Tarkovski və Qotland adası

İsveçə gələn gündən könlümdən keçənlərin biri də odur ki, yolumu salam Qotland adasına, Tarkovskinin sonuncu filmini – “Qurbanvermə”ni çəkdiyi Nərsholmenə (Närsholmen) gedəm. Bəşəri qorxunun, Qiyamət öncəsi həyəcanın, xilas naminə qurbanvermənin kinoda təcəssüm olunduğu yerə.

Düzdür, Stokholmda o filmin atom müharibəsi elanı zamanı insanların panik qaçış səhnəsi çəkilən Tunnelgatan küçəsində olmuşam. Rejissorun belə bir kadri niyə məhz adı kimi özü də tuneli xatırladan küçədə lentə almasını başa düşmək istəmişəm.

Filmlərində “İncil” mövzularından gen-bol istifadə edən rejissor burada da ənənəsinə sadıqdır – uzun, dar küçəni görəndə anladım bunu. Dəhşət, panika içində olan insan ən böyük qorxunu cəhənnəm darvazasından çıxırmış kimi dar keçiddə yaşayır.

...Atam danışdı ki, Ağdama ilk mərmilər düşən gün təşviş içində qaçan adamlar Uzdərə körpüsünün altındakı dar keçiddə tıxaca düşmüşdülər...

Mistikadan uzaq adamam, amma dünya mistik qəribəliklərlə doludur. Zavallı Tarkovskinin onda ağına da gəlməzdi ki, filmin ilk təqdimatı Çernobıl faciəsi ilə təxminən bir vaxta təsadüf edəcək, o məşum səhnəni çəkən kameranın quraşdırıldığı məhz həmin yerdə bir-neçə ay sonra İsveçin baş naziri Ulof Palme qətlə yetiriləcək.

Xilas əvəzinə qurban! Budurmu ilahi ədalət?

Bəşəri ideyaların yalnız İsveçdə yox, bütün dünyada carçısı olan bu adam öz əqidəsinəmi qurban getdi “Qurbanvermə” filminin çəkildiyi yerdə?

Bu təkcə filmin ideyasının tarixi hadisələrdə ironik inikası deyil, həm də İsveç tarixinin sonacan açılmayan cinayət sirlərindən biridir.

Qotlanda getmək istəyimin bir səbəbkarı da dünya kinosunun başqa ünlü ismi İnqmar Berqmandır.

Berqman ömrünün son illərini orada – Qotlandın, filmlərinin xeyli hissəsini ərsəyə gətirdiyi, şimal burdundakı balaca Furö (Fårö) adasında yaşayıb. Elə orada da dünyasını dəyişib və dəfn olunub.

İsveçlilərin “yay cənnəti” adlandırıdığı bu adanın nəsə başqa bir sehrimi var ki, iki kino nəhəngi filmlərini bu yerlərdə çəkib, dünya ilə də elə burada vidalaşıblar!?

Tarkovski son filmini çəkəndə ağ ciyər xərçəngi olduğunu bilirdi.

İnqmar Berqmanın filmlərinə yenidən, bu dəfə bir “isveçli” kimi baxmağa çalışıram. Məndən isveçli çıxmaz, onu bilirəm, sadəcə, Berqmanı duymağa can atıram. Doğrudanmı filmləri də özü kimi İsveçin təbiətindən doğub, yaranıb?

Böyüdüüyü mühit, iqlim insanın dünyagörüşünə, dünyaduyumuna təsir edən ən güclü səbəbdır. İnsan xaraktercə yaşadığı təbiətə bənzəyir! Əgər belədirsə, niyə Berqmanı dünya tamaşaçısı isveçlilərdən daha öncə başa düşüb, duyub?

İsveçlilər Berqmanı indi anlamağa başlayırlar. O, cəmiyyətdə individualizmin kök atdığı indiki vaxtda isveçlilərin müasirinə çevrilməkdədir. Onun yaradıcılığının pik dövründə isə İsveç cəmiyyətini sosial ədalət, siniflərarası münasibət düşündürürdü. Berqmansa bu söhbətlərdən uzaq idi.

O ilk növbədə fərdiyyətçidir, kiminləsə birgə işinə rast gəlməzsiniz. Berqman həmişə “sözündən çıxmayan” adamlarla işləyib. Sənətində daha çox ekzistensialist (türkiyəlilər buna yaxşı qarşılıq tapıblar – “varoluşçuluk”) mövzulara yer ayırıb.

Dünya miqyaslı rejissoru öz vətəninə həm də ona qədər heç kimin toxunmadığı, bir növ “naqolay” mövzulara üz tutması fəxr olunacaq milli sənətkar səviyyəsinə qalxmağa qoymurdu.

Faşistlərə loyallığın tənəsini uzun müddət yaşadığını demirəm heç.

Bütün bu “narahatçılıqlar” onun dövlətlə vergi problemi yarananda zirvə həddinə çatdı və Berqman ölkəni tərk etdi. Sonra geri qayıtması üçün kraldan belə neçə adam onu dilə tutacaq, baş nazir publik üzr istəyəcəkdi.

“Fellininin, Berqmanın, Tarkovskinin filmləri daha kino deyil, dərs vəsaitidir!”

Bu fikri çoxdan, hələ Bakıda yaşayan vaxtı qeyd eləmişdim gündəliyimə. Əvvəlki “Feysbuk” səhifəmdə paylaşmışdım da. Sən deyən elə də reaksiya verən olmamışdı. Onda belə başa düşmüşdüm ki, yəqin fikir ya yarımçıqdır, ya da anlaşılmaz.

Təxminən on il sonra, bu günlərdə təzədən o fikrə qayıdası oldum. Bu dəfə daha əminliklə!

O rejissorların çəkdikləri zaman sonrakı dövrün kinolarıdır. Bu filmlər sabahın adamları üçündür.

Bütün böyük sənət nümunələri sənətkarın sabaha naməsidir!

Vaqif Mustafazadənin “Sevil” qrupu oxuyanda nənəmin televizoru Moskva kanalına çevirməyini xatırlayıram. Bu gün onun əsərləri qızımın sevimli musiqilərindəndir, konsertlərdə isveçli dinləyicilərə də sevdirdir onu.

Tarkovskini mənə hələ yeniyetmə çağımnda evimizin alt qatında kirayə qalan skripka müəlliməsi tanıtmışdı. “Stalker”ə birlikdə baxmışdıq televizorda. Sonra tələbə vaxtı “Bilik” cəmiyyətinin afişasında “Nostalgiya”-nı görəndə tələsik yüyürüb bilet almışdım. Birdən mənə çatmaz deyə zirək tərpənmişdim. Kino başlayanda zalda üç-beş tamaşaçı görəndə isə çaşmışdım.

O gün Helsinqborq şəhər kinoteatrında “Berqman – bir il, bir ömür” adlı filmə baxanda Bakıdakı o kino seyrimi xatırladım. Zalda xanımla məndən başqa bir də qadın vardı. Yanakı zalda nümayiş edilən hansısa “fantasy” filminə isə bilet çoxdan qurtarmışdı.

Dünya şöhrətli rejissorun 100 illik yubileyi münasibətilə 2018-ci il İsveçdə “Berqman ili” elan olunub. Bu münasibətlə bütün qitələr əhatə olunmaqla dünya üzrə 114 tədbir keçirilib. Elə bu film də onun 100 yaşına ərmağandır.

Bilmirəm baxmırsınız mı Berqmanın filmlərinə?! Hövsələli, kinodan zövq alanlar gərək mütləq baxalar. Ona görə hövsələli deyirəm ki, onun da çəkdikləri “darıxdırıcı” filmlərdəndir. Dünya kinosunun bütün müəllif filmləri çəkənlərini bir hal birləşdirir – onların filmləri “darıxdırıcı”dır. Müasir kino tamaşaçısının belə filmlərə baxmağa hövsələsi çatmır.

Bir dəfə məndən baxmağa film istəyən bir tanışıma Lars fon Trierin çəkdiklərini yön verdim. Səhəri gün belə yazdı mənə: “Darıxdırıcıdır”. Elə o gündən mən də belə filmlərə “darıxdırıcı filmlər” deyirəm.

O filmlər hər kəs üçün deyil. Onlar məişət problemlərindən yox, həyatda varolma anlamında darıxanların filmidir. Ağrını dişində yox, qəlbində duyanların.

Çox qəribədir ki, Berqman da başqa bir kino klassiki Bunuelin filmlərini darıxdırıcı adlandırırdı.

Berqman insanın daxili təbədüllatlarını – ekstazdan dekadentliyəcən – kinoya çəkə bilən rejissordur. Hamıdan gizli zənn etdiyin öz hiss və düşüncələrini onun filmlərində görəndə donub qalarsan. Baxanda bəzən özünün neçə fərqli ruhi vəziyyətini, özünə sirli gələn halını görərsən.

“Ölmüşəm, amma yata bilmirəm” – “Pıçıltılar və çığırtılar” filminin qəhrəmanı Aqnes deyir bunu. Olubmu belə bir hal sizdə? Olubsa, rahat baxa bilərsiniz o filmə.

Antiutopik “Utanc” filminə intellektual adamların cəmiyyət kataklizmlərinə cavabdehliyi bir əxlaq norması kimi təqdim olunur. İntellekt vicdanla ağıl birgəliyidir. Yaxanı qırağa çəkənlərdən deyilsənsə, bax o filmə, səndən bəhs edir.

Diqqətli tamaşaçı yuxarıda söz açdığım “Qurbanvermə”ni “Fanni və Aleksandr” filminin davamı kimi görəcək. Amma eyni zamanda biri o birinin antitezisidir. Bu filmlərin ideya bənzərliyi onu yaradanların ruh yaxınlığındanmı qaynaqlanıb? Yəqin ki, belədir. Axı Berqman onu özünə ustad hesab edən, “onun filmləri ilə yetişən” Tarkovskini ən çox sevdiyi rejissorların başında görürdü.

“Atalar və oğullar” temasına iki dahiyənə baxış da deyərdim bu iki filmə. Bəlkə də o filmlərdə özümü, öz uşaqlığımı görürəm, ona görə belədir. Birində sərt, o birində oğlu üçün hər şeyindən keçməyə hazır ata var. Atamı məhz belə ikili halı ilə xatırlayıram.

“Payız sonatası”ı da nəsillərarası münasibəti çözməyə cəhd edən filmlərdəndir. Berqmanın ən xoşladığım filmidir o. Bəlkə də ilk dəfə ona subay vaxtı baxmışdım, ata deyildim deyə valideynin ağır basqısı altında əzilən övladı duyurdum onda. Bu yazını yazan günlərdə bir də baxdım, bu dəfə başqa cür oldu, bu dəfə filmdəki ananı anlamağa çalışırdım.

Yox, mən kinokritik deyiləm. Bu yazdıqlarım da filmlərin təhlili deyil, naşılıq olardı bu. Sadəcə, onların məndə oyatdığı duyğuların izahına çalışıram. Məndə bu duyğuları oyada bilən bu iki nəhəng “darıxdırıcı rejissoru” İsveçin çiskinli payız günlərində anlamaq istəyirəm.

Bilmirəm onları nə qədər duyur, anlayıram, bir onu bilirəm ki, sənətkarın özünü nümayiş coğrafiyası onun azadlıq sərhədlərinədəkdir. Andrey Tarkovski SSRİ-yə qayıtmamasını orada işləməyə, film çəkməyə imkan verilməməsi ilə izah edirdi atasına yazdığı məktubda. Ömrü boyu cəmi yeddi film çəkə bilmişdi, beşini vətəndə, ikisini vətəndən uzaqda, miqrant rejissor kimi.

Berqmanın isə azadlığına İsveçdə sərhəd olmayıb. Teatrda 170 tamaşa səhnələşdirib, 100-cən bədii, sənədli, televiziya filmi çəkib. Bununla belə, şəxsi həyata da bol vaxt ayırıb – teatrı arvada, kinonu məşuqəyə bənzədən Berqman beş qadınla rəsmi nikaha girib.

Görünür, azadlıq tək yaradıcılığa deyil, sevgiyə də üfüqlər açır.

Azadlıq nələrə üfüq açmır ki!

Gedəcəm Qotland adasına!

Noyabr, 2018

Helsinqborq, İsveç

Qotland

İsveç savannasına səyahət

Deyim, Qotlanda səfərə yeganə səbəb pandemiya, düz çıxmaz. Yəni, tək qıraq ölkələrə səyahət çətinlikləri var deyər seçmədik buranı. Bu, olsa-olsa həqiqətin yarısıdır. Normalda bu bahalı adaya iki günlük səfər xərcinə turizm saytlarından İspaniya, Yunanıstan, Türkiyə, canım sizə desin, Aralıq dənizi ölkələrin başqa birinə bir həftəlik putyovka alarsan. Ölkələr turistlərin üzünə indi-indi açılsalar da səfər riskləri hələ də qalır. Qotland isə İsveçdaxili turist məkanındır, səfərə koronavirus maneəsi yoxdur.

Həqiqətin o biri yarısı mənim arzumdur. Qotlanda getməyi İsveçə köçəndən arzulamışam. Üç il əvvəl dünya kinosunun klassiki İnqmar Berqmanın 100 illik yubiley günlərində yazdığım “Berqman, Tarkovski və Qotland adası” yazısında isə qəti söz verdim ki, o iki nəhəng sənətkarın eşqinə bu adaya gedəcəm. Odur ki, qısa müddətli səfər həvəsinə düşəndə xanıma, gəl elə Qotlanda gedək, deyib Baltikin ləpə döyənində iki gecəlik otaq kirayələdim.

Qəribədi, adam "gəlmək"dən çox, "getmək" haqda düşünür. Sizi bilmirəm, mən “getmək”dən ötrü sino gedirəm. “Getmək” sözünün “ayrılmaq” kəlməsiylə mənə səsləşməsi var, düzdür, amma mənim aləmində getmək həm də qovuşmaqdır. Kiminləsə, yaxud nəyləsə görüşmək, qovuşmaq üçün gedirsən.

Hər dəfə İsveçin gəmi-bərələrinə minəndə Çingiz Aytmatovun “Ağ gəmi” əsərindəki uşaq yadıma düşür. O balaca oğlan balıq olub gəmiyə sarı üzməyi, gəmidə təzədən adama çevrilib itmiş atasını tapmağı, sonra atasıyla birlikdə uzaqlara getməyi xəyal edir. Dediym odur ki, mən də o uşaq kimi "gələnlər"dən yox, "gedənlər"dənəm.

Yola obaşdan çıxdıq. Ölkənin qərb sahilindən şərq sahilinə 4 saat yol sürəcək, sonra gəmi-bərə ilə 3 saat adaya doğru üzəcədik.

Bakı ilə danışanda deyirdilər ki, orada qorabışırən istilər keçir. Mən də Bakı istisindəymişəm kimi hərdən maşının şüşəsini endirib əlimi yağışlı havaya çıxarırdım. Yol boyu kəsməyən yağmurun iynəucu damlları dərimə sərinlik çilədiyi kimi isveçli cazmen Nils Landgrenin saksafonunda səslənən ”Gotland”ı da ruhumu hüzur beşiyindəymiş kimi yırğalayır.

Nils təzə kəşf eləmişəm, vaxtilə ABBA-da da çalıbmış. Düzdü, sevimli saksafon ifaçılarıma – Fausto Papettiyə, George Katsarosa çatmaz, amma Qotland yolunda onun “Gotland”ını dinləməyin yeri vardı.

Belə vaxtlarımda rahatca özümü bizi Ağdamın istisindən Şuşanın sərinliyinə aparən atamın sürdüyü maşında hiss edə bilərəm. Atam da dolamaları qalxdıqca əlini çölə çıxarar, sərinliyə maqnitafonda oxuyan Şahmalı Kürdoğlunun “Rast”ını da qatardı.

Mənimsə saksafon fonunda yağışlı havada maşın sürməkdən xoşum gəlir. Romantik oxucu göyde tutar dediyimi.

Qotland adası İsveçin siyasi, biznes, kültür elitasının tez-tez cəmləşdiyi yerdir. Ölkə səviyyəli görüşlərini, elə beynəlxalq tədbirlərini də, həvəslə burada keçirirlər. Sosial nərdivanın üst pillələrində qərarlaşmış kəsim dincəlməyə bura gəlir. Yəni kasıb isveçlilərin arzusudur Qotland. Məsələn, səfər öncəsi rastıma çıxan qonşu Monikadan “Qotlandda olmusanmı?” soruşanda, “Yox, ora çox bahadır”, dedi. Sonra da “Amma deyirlər gözəldir”, əlavəsini elədi.

Adanın baş şəhəri Visbidə hər il dünyanın ən böyük “demokratiya festival”larından biri keçirilir. Almedalen parkında İsveçin siyasi partiya rəhbərləri, vətəndaş cəmiyyəti fəalları, böyük biznes adamları həftə boyu ölkənin siyasət və cəmiyyət problemlərini müzakirə edirlər. Müxtəlif mövzularda seminarlar, təqdimatlar olur.

İsveçlilərin Almedalsveckan dedikləri Almedalen həftəsi – Demokratiya festivalı 1968-ci ildən keçirilir. Əvvəl-əvvəl yalnız sosial-demokratlar yığışar, debatlar, siyasi müzakirələr təşkil edərmişlər. Partiyanın sonralar qətlə yetirilən lideri Olof Palmenin 1968-ci ildə yük maşınının üstündə elədiyi tarixi çıxış Demokratiya həftələrinə başlanğıc olub.

İndi isə iqtidarlı-müxalifətli hamı gəlir Almedalen həftəsinə. Nədən istəsən danışirlər. Bir növü Londonun Hayd parkı kimi.

Bu mənada azadlıq adası da deyərdim Qotlanda.

Həm də azad sənət adası deyərdim

“Sənət adamının özünü nümayiş coğrafiyası onun azadlıq sərhədlərinədəkdir.

Andrey Tarkovski SSRİ-yə qayıtmamasını orada işləməyə, film çəkməyə imkan verilməməsi ilə izah edirdi atasına yazdığı məktubda. Ömrü boyu cəmi yeddi film çəkə bildi, beşini vətəndə, ikisini vətəndən uzaqda, qərrib rejissor kimi.

İnqmar Berqmanın isə azadlığına İsveçdə sərhəd olmayıb. Teatrda 170 tamaşa səhnələşdirib, 100-cən bədii, sənədli, televiziya filmi çəkib. Bununla belə, şəxsi həyata da bol vaxt ayırıb – teatrı arvada, kinonu məşuqəyə bənzədən Berqman beş qadınla rəsmi nikaha girib.

Görünür, azadlıq tək yaradıcılığa deyil, sevgiyə də üfüqlər açır.

Azadlıq nələrə üfük açmır ki!”

Yuxarıdakı sətirlər "Berqman, Tarkovski və Qotland adası" yazısındanır.

İlqmar Berqmanı Bergmancenterdə – onun kino yaradıcılığını əks etdirən muzeydə yad etdik. Dünya kinosunun klassiki ömrünün son illərini burada, insanlardan uzaqlaşmış guşənişin olduğu Forö (Fårö) adasında yaşayıb, ölüb, basdırılıb. Bərə bu iki ada arasında gün boyu işləyir. 10 dəqiqəyə keçirsən.

Bura turistlər əsasən iki yerə dəyməyə gəlir. Biri söz açdığım Bergmancenterdir. O biri Langhammarsgubbendir. Baltik sahilindəki əhəngdaşı süxurlarının eroziyaya uğraması nəticəsində əmələ gəlmiş daş sütunlu qayalıq. Onu da deyim ki, Qotlandda 7 belə qayalıq var. Hamısı da milli park statuslu qoruqdu.

Muzeydə öyrəndim ki, Berqman adına üç fond var. Muzeyin əməkdaşı deyir ki, bu fondlar müxtəlif təyinatlı olsa da birgə işləyirlər ki, Berqman irsini layiqincə yaşada, yönləndirə bilsinlər.

İnqmar Berqman Fondu hər il ssenari müsabiqəsi elan edir. Bu ilki qalib “Həyat rişəsi” ssenarisinə görə Praqa Film Məktəbinin məzunu İnqa Kempe adlı gənc ssenarist və rejissor xanımdır.

Muzey, həmçinin, ildə bir dəfə Berqman Həftəsi keçirir. Həftə boyu kinoşünaslar, aktyorlar, rejissorlar, sadə kinosevərlər yığışıb Berqman yaradıcılığından, yerli və dünya kinosunun yeniliklərindən danışırlar.

Muzeyi dolaşdıqca bizdə də belə bir muzey-mərkəzin açılması arzusu keçir adamın könlündən. Məncə, bunu eləsə-eləsə Rüstəm İbrahimbəyov edərdi. Ondan müsahibə alanda İçərişəhərdəki evində olmuşdum. Bax, o malikanədən əsl kino mərkəzi çıxar – İbrahimbəyovun Kino Evi, məsələn.

Sonra yolumuzu Langhammarsgubben milli parkına saldıq. Adanın şimal sahillərində yerləşən bu əhəngdaşı süxurları sonuncu buzlaşma dövründən qalıb. Nəyə görəsə elə bilirdim ki, Berqman onun adını dünya ilə bir edən “Yeddinci möhür” filmində Cəngavərlə Ölümün şahmat oynadığı kadrılar burada çəkib. Yanılıbmışam! Öyrəndim ki, filmin o yeri İsveçin qərb sahilində, yaşadığım şəhərə yaxın Hovs Hallar qoruğunda çəkilibmiş.

Əvəzində başqa bir sevdiyim rejissorun kino çəkdiyi yeri axtaranda yanımadım.

Səhəri gün Qotlandın cənubuna getdik. Andrey Tarkovskinin son filmi “Qurbanvermə”nin (“Жертвоприношение”) son kadrlarını çəkdiyi Nərsholmen-ə. Film haqda yuxarıda söz açdığım yazıda bəhs etdiyimdən bir də mövzuya qayıtmaq istəmirəm. Bircə onu deyim ki, İohann Baxın “Matfeyin ehtirasları” musiqisi fonunda bəşəri xilas naminə qurbanvermənin kinoda təcəssüm olunduğu kadrları niyə məhz burada çəkdiyini anlamaq istəyirdim. Bunu yol boyu çox düşünəcəkdim...

Geri gənəndə Folhammar qayalığına – adanın şərq sahilindəki əhəngdaşı süxurlarına da dəydik. Min illərin bu əhəngdaşı süxurlarına toxunanda bəşəri zamanda bir an, təbiətdə bir toz dənəsi olduğunu anlayırsan. Onda keçmişin və bu günün tanrı iddialı fironlarını başa düşməkdə problemin yaranır. Bəlkə də bu yerləri dahi rejissora sevdiren qədim süxurlar və onların insanlara vermək istədikləri səssiz mesajlardı. Tarkovski o daş mesajları oxuya bilib deyər Apokalipsis öncəsi həyəcanı kino dilində ötürmək istəyib. Nə biləsən.

Yaşlı kino xiridarları xatırlayırlar, istərdim gənc kinosevərlər də tanısinlər bu dahi rejissorları. Onların bənzərsiz “darıxdırıcı” şedevrlərinə baxsınlar. Niyə “darıxdırıcı” deyirəm onların filmlərinə? Cavabı yuxarıda adını çəkdiyim yazıda var.

Afrika savannası və “Tanrı quzusu”

Qotlandın bu başından o başına – şimalından cənubuna gedəndə adanın İsveçdən fərqli iqlimini aydın görür, duyursan. Xüsusən də cənub sahillərinə yön alanda özünü Afrika savannasında hiss edirsən. Çöllük, otlaqlar, balacaboy ağaclar, kollar.

Diqqətimi cəlb edən bir də qoyun fermaları, qoyun dərisi satanların yol uzunluqunu reklam yazıları oldu. Qoyunçuluq İsveçdə populyar deyil, amma bu adada ən çox gözə dəyən qoyun rəmzləri idi. Əyalətin bayrağında da qoyun rəsmi əks olunub.

Maraqlandım. Sən demə, bu, xristianlıqdan gəlir. “Tanrı quzusu” 1280-ci ildən adanın simvolu kimi bayraqlarında, herbində yer alıb. İohannın “İncil”ində İsa peyğəmbər haqda deyilmiş sözdür. “İohann İsanı gördü və dedi: “Dünyanı xilas edəcək Tanrı Quzusu”.

Üstündə “Tanrı quzusu” əks olunan bayraq 1936-cı ildə Qotlandın rəsmi bayrağı kimi qəbul olunub.

Lummelunda mağarasında Şuşa söhbəti

İbrahim xanın mağarasından çox adamın xəbəri yoxdur. Heç ali təhsilini Şuşada almış xanımım da bilmirmiş. Ona danışdım, sizə də deyim.

Cıdır düzündən üzüaşağı baxanda nəhəng Daşaltı dərəsinin o üzündə sıldırım qayalar arasında kiçik qara dəlik kimi görünür. Atam o mağaranı göstərib uşaq vaxtı dostlarıyla ora macəralı səfərindən danışdı. Deyirdi ki, dar cığırla qorxa-qorxa gedibmişlər. “Aşağı baxanda gözün qaralır, yuxarı boylananda başın gicəllənir”.

Uzaqdan balaca görünsə də mağara hündürdü, adam at belində girə bilir. Deyilənlərə görə Qacar Şuşanı tutanda İbrahimxəlil xan burada gizlənibmiş.

Adamda, özü də mənim kimi xəyalpərəstdə arzular bitib-tükənməz! Lummelunda mağarasına girəndə ürəyimdə bir gün Şuşadakı Xan mağarasına, bir də Füzilidən cəmi 14 kilometr aralıda yerləşən Azıx mağarasına getmək istəyi yarandı.

Lummelunda mağarası Visbi şəhərindən 13 kilometr aralıda yerləşir. Mağaranı ötən əsrin əvvəllərində üç oğlan uşağı təsadüfən kəşf edib. Qayalardan sızan suyun əmələ gətirdiyi kiçik çay 1 kilometrədən çox yeraltı axışla Baltik dənizinə tökülür. Bütün mağaralar elə bu cür suların süxurları əritməsi nəticəsində əmələ gəlir. Elmdə buna karst hadisəsi deyilir. Lummelunda da əhəngdaşı süxurlarının yuyulması ilə yaranıb.

İl ərzində 100 min turistin ziyarət etdiyi mağarada hava temperaturu yay-qış eyni dərəcədə olur – müsbət 8-12. Yaxşı ki, mağaraya düşmədən öncə özümüzü isti paltar gətirməyi tövsiyyə etdilər. Yoxsa qısaqol yay köynəyində adam sətəlcəm də olar saat yarımliq bu yeraltı tur-gəzintidə.

Yaşı min illərlə ölçülən stallaktik (tavandan sallanan) və stalaqmit (döşəmədə altdan yuxarı qalxan) süxurlara burada da rastladım. Bu süxurlar əhəngdaşından əmələ gəlmiş sırsıra mineral maddələrdir. Bəzən stallaktik və stalaqmit süxurlar birləşib sütuna çevrilirlər. Bu proses milyon illər çəkir.

Alaniyanın Dim mağarasındakı Damlataş sırsıraları ilə müqayisədə buradakılar çox kiçikdilər. Dim mağarasının sırsıra süxurlarının yaşı milyonlarla ölçülür, ona görə də çox iridilər.

Adamda qəribə duyğular oyadır bu sırsıralar. Onların yaranışından keçən milyon illər bir göz qırpımında gəlib keçir və beləcə dünya da, zaman da gözündə kiçilir.

Demək istəyirəm ki, daha öz mağaralarımız – Azıx da, Xan mağarası da azad olunub. Qarabağa gedəndə yolunuzu oralardan salın. Mən də getmək istəyirəm. Yollar xalqın üzünə açılsın, gedəcəm!

Vikinqlərin qurbangahı

Vikinqlərin Qotland adasında VIII-XII əsrlərdə yaşadığı ehtimal edilir. Burada onların daş üzərində runik yazıları da tapılıb. Visbi şəhərinin adı da qədim skandinav dilində “qurbangah”, yəni qurban kəsilən yer anlamını verir.

Belə söyləyirlər ki, Visbi Skandinaviyada Orta əsr memarlıq üslubunu az-çox saxlanmış tək şəhərdir. Qala divarları içindəki qədim küçələri dolaşdıqca özünü Orta əsr Avropasında hiss edirsən. Yəqin elə buna görədir ki, 1984-cü ildən bəri hər il burada Orta Çağ Həftəsi ("Medeltidsveckan") festivalı keçirilir. Orta əsr sayaqı bazarlar açılır, qədim libaslı adamların iştirakçı ilə müxtəlif turnirlər, oxatma, atçapma, qılınç oynatma yarışları keçirirlər.

Turistlərin adaya ən çox gəldiyi dövr hər ilin avqustunda keçirilən bu festival günləri hesab olunur. Tədbirlər tək Visbidə deyil, bütün ada boyu təşkil olunur. Festivala maraq ilbəl artır. Məsələn, əgər turistlər 2007-ci ildə festival vaxtı 125 milyon kron xərcəlməşdilsə, 2014-cü ildə 204 milyon kronluq, yəni 20 milyon avroluq alış-veriş ediblər.

Visbini gəzməyə qala divarları arasındakı qədim hissədən başladım. Şəhərin dairəvi qala divarları XIII-XIV əsrlərdə tikilib. Bu günə 3,5 kilometrlik hissəsi salamat qalıb.

Şəhərdə 13 qədim kilsə xarabalığı var. Hamısı da orta əsrdən qalma. Biz Drottens, bir də Müqəddəs Nikolay kilsə xarabalıqlarına dəydik. Burada gördüklərim Ağdamın Qiyaslı kənd məscidini xatırlatdı. Hər ikisinin fotolarını qoyub feysbukda belə bir status paylaşdım: "Bir-birinə oxşadığına baxmayın, eyni yerin şəkilləri deyil bunlar. Birinci fotonu internetdən götürmüşəm, Ağdamın Qiyaslı kənd məscidinin xarabalığıdır. O birilərini özüm çəkdim, İsveçin Qotland adasındakı XIII əsr kilsəsinin – Drottens Ruin – qalıqlarıdır. Qotland kilsəsinə tarix bu kökə salıb, Qiyaslı məscidini isə erməni işğalçıları xaraba qoyub".

Dar, dolanbac küçələrlə şəhərin fəaliyyətdə olan ən böyük Müqəddəs Mariya kilsəsinə çatırıq. Təmirdən sonra gözəlliyi göz oxşayır. Amma onun əzəmətindən, gözəlliyindən çox yaxınlıqdakı "Rus dalanı" yazısı diqqətimi çəkdi. Ruslar burayadımı gəlibmişlər?

Maraqlandım. Sən demə, gəlmək nədi, adanı işğal da edibmişlər. Özü də Qarabağı zəbt edən dönmə. İsveçlə 1808-1809-cu illər müharibəsi vaxtı. Amma cəmi 3 həftə adanı işğalda saxlaya bilibmişlər.

Ondan əvvəl isə uzun əsrlər boyu Qotlandla Novqorod arasında ticarət əlaqələri varmış. Visbidə rusların, Novqorodda isə isveçlilərin ticarət nümayəndəliyi fəaliyyət göstərirmiş.

Şəhər haqda qısa bunları yazsam, bəsdi. Nə qədər təsvir etsəm də Qotlandın vəsfinə yetməz. Elə tək-cə Högklint uçuğunun mənzərəsi nəyə desən dəyər. Uçuğunun Baltik dənizinə uzanan ən uc nöqtəsinə çıxdım ki, şəklimi çəkə, xanımdan qopan fəryada az qala göydə qağayılar qanad salacaqdı. Qorxdum ki, yıxılamam. Sonra hündürlüyə gözü alışdı və bu möhtəşəm mənzərədə çəkdiyi şəklim belə alındı.

Elə gəldiyimiz gəmi-bərəylə də geri qayıtdıq.

Qotlandı da sevdik, Visbini də. Azərbaycanın işarələrini gördük, yəqin ona görə Visbi doğma gəldi. Burada elə bilirəm bizim Şuşa, Şəki, bir də Nabranın sintezindən yaranmış bir yerdəsən. Şuşanın Qala divarı da var, Şəkinin kirəmitli damları, Nabranın daşlı sahili də.

Hər yanda Yurd nişanəsi gəzən bəndəniz elə bu cür də gördü Qotlandı...

İyul, 2021
Qotland, İsveç

Dərkolunan Rusiya

Boris Nemtsovun Kreml yaxınlığında qətlinin səhəri günü bir görüşdə isveçli bir tanışım rus xalqının xarakteri barədə məni söhbətə tutdu. Xeyli sual verdi. Keçmiş sovet ölkəsindən olduğumu bildiyindən elə zənn eləyirdi ki, bu mövzuda çox bilgim var. Ürəyimdə deyindim: “Rəhmətliyin qızı, neçə yüz ildə bütün dünya “загадочная русская душа” (sirli rus ruhu) mifindən baş açə bilmir, mən sənə bu dar macalda onu necə izah edirəm!”

Rus şairi Tyutçevin məşhur “Rusiya ağılla dərk olunmaz!” (“Умом Россию не понять”) misrasını ona söyləyib dedim ki, mənim fikirlərim səndə tam təsəvvür yaratmaya bilər, gəl sənə bir məsləhət verim. Ona Karlskrona şəhər kitabxanasının rus bölməsindən Aleksey İvanovun ötən il oxuduğum “Coğrafiya müəllimi qlobusu “gillətdi” (“Географ глобус пропил”) romanını götürüb oxumağı, sonra da “Durak” və “Levifian” adlı rus filmlərinə baxmağı tövsiyyə elədim.

“Kitab rus insanını duymağa, filmlər də Rusiyanı dərk eləməyə kömək edər”, dedim. Danışiq ruscası sən deyən yaxşı olmasa da, rus ədəbiyyatını rus dilində oxuya bilirdi tanışım.

Nemtsovun ölümü tək Rusiya yox, bütün dünyada son illərin ən ciddi siyasi qətlərindəndir. Dünya mətbuatının müzakirə mövzularından olan bu cinayət çoxlarında soyuq duş effekti yaratdı. Amma nə qədər səs-küylü hadisə olsa da, məni təəccübləndirmədi. Nemtsova başqa rus siyasətçilərindən yaxşı mənada fərqli münasibətim olduğundan sadəcə ürəyim ağrıdı.

İstənilən rus intellektuali, liberalı, canım sənə desin, demokratını danışdırsan müəyyən mərhələdə təfəkkürünün imperialist qatına çatacaqsan. Soljenitsindən üzü aşağı hər kəsdə belədir. Nemtsovda isə mən bilən bu qat yox idi. Bəlkə də vardı, mən rastlamadım.

Niyə təəccüblənmədim bu qətlə? Səbəbi haqda düşündükcə təsəvvürümdə Rusiyanın qorxunc şəkli daha da qatı rəng alır. Bu nədir, Rusiyada insan ağına sığmayan elə olaylar baş verər ki... Fantaziyamda xeyli uzaqlara getdim.

Məsələn, bir gün eşitsəm ki, faşizmə qələbənin 70 illiyi münasibətiylə Moskvaya gələn Almaniya kansleri Angela Merkel öz məlahətiylə Kremldə kimisə 1945-ci ildə sovet əsgərlərinin milyonlarla alman qadını üzərində tarixi “şücaət”ini (kütləvi zorlanma) xatırladaraq vəcdə gətirib və o kimsə keflənib xanım kanslərə elə Kremldəcə şəhvani təcavüz edib, təəccüblənmərəm. İnanaram!

Əsgərliyini sovet Rusiyasında keçirmiş, ömrün şüurlu çağlarında dəfələrlə bu ölkəyə səfər etmiş biri kimi gördüklərimə müasir Rusiya həyatını əks etdirən oxuduğum kitabların və baxdığım filmlərin təəssüratını, prezident Putinin atkeçməz işlərini də əlavə etsəm, belə bir qətlə təəccüb eləmədiyimin səbəbini daha aydın izah etmiş olaram, zənnimcə.

İndiki Rusiyanı nə onun mətbuatından, nə televiziyasından görmək mümkündür. Qərb analitiklərinin təhlili yazılarından da boy vermir Rusiya həqiqətləri. Məncə, Rusiya özünün əsl üzünü son iyirmi ildə yazılan roman, çəkilən filmlərində göstərir.

İctimai-sosial əxlaqın abortundan bəhs edən kitab və filmləri deyirəm.

Dünən İsveçli tanışımla yenə rastlaşdım. Atüstü söhbətdə kitabı oxuduğunu, filmlərə də baxdığını söylədi. “Doğrudan da Rusiya ağılla dərk olunmazdır!”, dedi.

“Amma Saltıkov-Şedrin Rusiyanı anlamışdı”, dedim. Səhv etmirəmsə, onun sözüdür: "Əgər yatsam, bir də yüz il sonra oyansam və məndən soruşsalar ki, Rusiyada nə baş verir, deyərdim: İçirlər və talan edirlər”.

Tanışımın daha mənə sualı yox idi. Hər şeyi, mənim Nemtsovun qətlini sakit qarşılamağımı da anlamış kimi görünürdü! Heç Putinin yoxa çıxması da ona qəribə gəlmədi. Guya Rusiyada prezidentin on gündür itməkliyində qeyri-adi bir şey yoxmuş. Hətta kansler Merkel söhbətim də ağına batdı.

Ondan ayrılanda ağıma gəldi ki, nə yaxşı tanışım məndən müasir Azərbaycan haqda təsəvvür yaradası roman, film istəmədi. Neyləyəcəkdim? Buna da başqa İsveçlilər kimi hələ 1973-cü ildə Stokholmda nəşr olunmuş “Ali och Nino” kitabını oxumağı tövsiyyə edəcəkdim? Vətənin 100 il əvvəlinə işıq tutan romanı!

Bir də ki, bu 100 ildə çoxmu dəyişib, vətən?! Saltıkov-Şedrinin sözü olmasın...

15 mart 2015

Karlskrona, İsveç

İsveçin Rusiya qorxusu

"Rus onu yağda qovursan da rusdur".

Fin atalar sözü

Feysbukda İsveçin NATO-ya üzvlüyü ilə bağlı status paylaşmışdım. Yazmışdım ki, heç bir hərbi ittifaqa qoşulmamaq siyasəti ilə iki dünya müharibəsindən yan keçməyi bacaran, 200 il müharibə görməyən İsveç NATO-ya üzv olmaq üçün rəsmi müraciət edib. Bu tarixi olaydan İsveçin öz təhlükəsizliyinə son 200 ildə ən böyük təhdidlə üzləşdiyi qənaətinə gəlirsən.

Rusiyanı nəzərdə tutmuşdum.

Statusa yazılan çoxsaylı şərhərdə dostlar sual verirdilər ki, bu qədər təlaş nədəndir, NATO-ya üzvlük ərizəsinə görə Rusiyadan İsveçə nə kimi təhlükə ola bilər?

Sual bir neçə yüzillik dövrü əhatə etdiyinə görə ayrıca yazı yazmağa ehtiyac duydum.

Yox, tarixin çox da dərinliyinə baş vurmaq istəmirəm. Məsələn, isveçlilərin 1709-cu ildə Poltava döyüşündə ruslara məğlub olmasından, I Pyotra uduzan XII Karlın qaçıb Osmanlıya pənah aparmasından yazmıram. Amma yeridir, mövzudan çox da uzaqlaşmadan bir vacib nüansı gərək deyim.

Tarixi analiz edən ciddi fikir adamları qeyd edir ki, İsveçin Poltavadakı ağır məğlubiyyəti strateji baxımdan onun qələbəsi oldu. Yəni uduzan İsveç başqa ölkələrin torpaqlarından gözüünü yığdı, ordusunu öz sərhədləri içərisinə çəkdi və milli dövlət quruculuğu işinə başladı. Bütün dünyaya nümunə olası indiki rifah cəmiyyəti beləcə yarandı.

Rusiya isə, əksinə, imperialist siyasətini davam etdirdi, tuta bildikcə çox torpaq tutdu, Mərkəzi Avropadan Yaponiyayacan ərazilər işğal elədi, xalqları əsarətə aldı. Nəinki o xalqlara göz verib işıq vermədi, heç öz xalqına da gün ağlamadı. Feodalizmi xatırladan bu günün Rusiyası əsrlərlə yürüdülmən işğalçı siyasətin nəticəsidir.

Baltik ləpələrinin döyəclədiyi cənub-şərq bölgəsində İsveçin Karlskrona adlı şəhər var. Altı iləcən ailəmlə o şəhərdə yaşadım. Şəhər çoxsaylı adalar üzərində salınıb. Ölkənin hərbi dəniz donanmasının əhəmiyyətli hissəsi orada yerləşir. Soyuq müharibə illərində qapalı şəhər olub. Sovetin süqutundan sonra statusu dəyişib deyə yaşamaq istəyən hər kəsə qapısını açıb.

Bir gün şəhərin küçə afişalarının birində maraqlı poster gördüm. *"Om ryssen kom"* – "Əgər ruslar gəlsə" adlı ekskursiya elanı idi. Öyrəndim ki, sən demə, çox yerdə rastıma çıxan ağzı bağlı dəmir-beton qapılar yeraltı bunkerlərin imiş. Ekskursiyanın adı özündən də maraqlı gəldi, odur ki, uşaqlara da biletdim, getdik.

Şəhərdən kənardakı bunkerlərin birinə apardılar bizi. Gözünüzün qabağına dağın altında bir şəhərcik gətirin. Tibbi ləvazimatlarla, yatacaqlarla, yeməcxana (konservləşdirilmiş yeməklər), telefon qovşağı, radio, hətta kitabxana ilə təchiz olunan, minlərlə adamın yerləşə biləcəyi böyük sığınacaq.

Sonra bildim ki, yaşadığımız Trossö adasının altında da 6 min adamlıq sığınacaq varmış.

2016-cı ilin məlumatına görə, İsveçdə 7 milyon insanın yerləşə biləcəyi 65 min yeraltı sığınacaq olub (Finlandiyada isə 4 milyonluq insan üçün 40 min yeraltı sığınacaq tikilib). O vaxt ölkə

əhalisinin sayı 9,5 milyon idi. Mövzunu müzakirə edən ekspertlər narahatlıqla sual verirdilər: qəfil müharibə başlasa, 2,5 milyon insanın taleyi necə olacaq?

1990-cı illərin əvvəlində bu sığınacaqların tikintisi dayandırılan zaman İsveçin əhalisi elə 7 milyon idi. Əhalinin sayı qədər sığınacaq yeri tikilibmiş.

Bu ölkədə sığınacaqları İkinci Dünya müharibəsindən sonra tikməyə başlayıblar. Proses SSRİ-nin süqutunadək davam edib.

İsveç müharibə başlayacağı təqdirdə əhalisinin böyük hissəsini yeraltı sığınacaqda təmin edə biləcək ölkələr sırasında dünya liderlərindəndir.

Qayıdım dostların sualına: Rusiyadan bu qədər ehtiyatın səbəbi nədir?

İsveç tarixi boyu əsasən iki ölkə ilə müharibə aparıb: Danimarka və Rusiya. Danimarka ilə məsələni çoxdan çürüdüblər, aralarından indi su da keçmir. Baltiklə Şimal dənizlərini birləşdirən, eyni zamanda bu iki ölkəni bir-birindən ayıran Öresund boğazını bu kontekstdə su deyə nəzərə almıram.

Rusiyanın qorxunc hənirtisini isə İsveç həmişə duyub.

Ötən il Qotland adasında idim. Belə deyirlər ki, Qotland kimdirsə, Baltik dənizinə də o nəzarət edir. Strateji baxımdan çox vacib yerdir. Adanın əsas şəhəri Visbini dolaşanda gözümlə bir küçənin adına sataşdı – “Ryska gränd”, yəni “Rus dalanı”. Elə oradaca internetdən öyrəndim ki, XIX əsrin əvvəllərində Rusiya Azərbaycan torpaqlarını işğal etdiyi bir vaxtda, 5 min kilometr uzaqda da müharibə edirmiş – İsveçin Baltik dənizindəki ən strateji adasını da tutubmuş. Hadisə 1809-cu ildə olub.

Karlskrona şəhərindəki Hərbi Dəniz muzeyində olanda da xəbər öyrənmişdim ki, sən demə, 1981-ci ildə SSRİ-nin bir sualtı qayıqı Karlskrona sularında qayaya çırpılaraq qəzaya uğrayıbmiş. Nə iti azıbmış burda? Ölkə əhli atom silahı ola bilər deyə bərk qorxuya düşübmüş.

Onlarca belə hadisə olub. Rusiya dəfələrlə İsveçin hava və su sərhədini pozub. Yiyəsiz bostan kimi istədiyi vaxt girib. Amma bütün bunlar İsveçi öz təhlükəsizliyinə qarant axtarmağa məcbur etməyib. Ta bu ilin 24 fevralınacan. Rusiyanın Ukraynaya qoşun yeritməsinəcən. Onun NATO-ya üzv olmaq istəyinin səbəbi hazırkı reallıqdır.

Hələ 2016-cı ildə Karlskrona bunkerlərinə ekskursiyaya “Əgər ruslar gəlsə” adının verilməsi bu ölkədə Rusiya qorxusunun həmişə diri olduğunun göstəricisiydi. Poltava məğlubiyyəti İsveç xalqının ictimai şüurunda qalmayıb, amma genetik yaddaşda durur.

Soyuq müharibə dövründə belə neytrallığını qorumuş Finlandiyanı, İsveçi NATO-ya qoşulmağa vadar edən Putinin Ukraynanı işğal etmək istəyi oldu.

Öz slavyan qardaşı ilə o cür vəhşicəsinə davranırsa, deməli, Putin Rusiyası hər kəsə potensial düşməndir.

Düşməndən qorunmağın yolunu isə hərə bir cür seçir.

May, 2022

Helsinqborq, İsveç

200 illik hərbi neytrallığa son

500 illik hərbi-dəniz donanması, sualtı qayıqları, hərbi gəmiləri, qırıcı təyyarələri, tankları olan güclü orduya malik İsveç martın 11-də rəsmən NATO-ya üzv qəbul edildi. Heyrətamiz hal bilirsiniz nədir? Bütün sadaladığım hərbi gəmi, təyyarə, tankların hamısını İsveç özü istehsal edir.

200 il Avropada olub-bitən heç bir müharibədə tərəf tutmayaraq, neytral qalmaq bacaran ölkə, nəhayət, NATO-nun üzvdür. Ötən gün NATO qərargahında bayraq qaldırma təşkilatında baş nazirlə yanaşı şahzadə Viktoriyanın da iştirakı bu hadisənin tarixi əhəmiyyətindən xəbər verirdi. Bu, elə NATO üçün də vacib üzv qəbulu deməkdir. İsveç yedəkdə gedən neçə-neçə NATO üzvü dövlətlərindən olmayacaq.

Buna Putinin “uzaqgörən müdrik siyasəti” səbəb oldu. Bilmirəm, I Pyotr qəbrində qurcalandı, ya yox, onu bilirəm ki, Baltik daha Rusiyanın meydan suladığı dəniz olmayacaq.

Gün gələcək Xəzər də sularını bu ölkəyə bağlayacaq. İndi inandırıcı görünmür, bilirəm. O qədər ağla gəlməyən işlər oldu, olur ki...

12 mart, 2024

Çiçəyi alaqdan ayırmağın Monika üsulu

Neçə gündür bağçanın gözəldəyən yerinə əl gəzdirirəm. İstəyirəm ot-alağı təmizləyib gül-çiçək əkəm. Dörd bir tərəf qonşum həyətlərini elə səliqəylə düzəldiblər, az qala həndəsi dəqiqliklə elə bağ salıblar ki, deyərsən bəs Vyanadakı Şönbrunn kral bağçasıdır, düşünərsən bəs bütün isveçlilər uşaqlıqdan xüsusi bağbanlıq məktəbi keçirlər.

Mən də onlardan geri qalmayım deyə həyətyanı sahəmdə nəse fərqli bir iş görmək istəyirəm. Pandemiya bəlası keçsin fikrim var, üzü payıza Tərtərdən xüsusi gavalı, gilənar tingləri, Quzanlıdan sarmaşiq qızılgül qələmləri gətirib əkim – İsveçin iqlimi onlara düşür. Elə bağ salım ki, koloniya əhli tamaşasına dursun.

İsveçdə bağçılıq çoxdanın ənənəsidir, ölkə boyu saysız-hesabsız koloniya var. Koloniya deyəndə ağılınıza ayrı şeylər gəlməsin, bir növ bizdəki Bağlar birliyi kimi bir şeydir, daça yəni. Şəhər əhalisi kommundan (bələdiyyədən) torpaq kirayələyib yay aylarında əkib-biçir, burada yaylayır. Bizim Törnet koloniyamız şəhərin ən qədimidir, 1905-ci ildə yaradılıb.

Bu şəhər də həvəslə torpağı belləyir, otunu yolurdum. Bərkə düşmüşdüm. İşin çətini köhnə çəmən otlarının arasında bitən sarı, qırmızı, bənövşəyi rəngdə sütlü çiçəkləri ayırmaq idi. Nə vaxtsa əkiblər, baxan olmayıb. Bu gözəl çiçəkləri ayırıb ayrıca əkəcəkdim. Di gəl, alınmadı.

Problem onda idi ki, bu incə, zərif, gözü təzəcə çırtlayan çiçəklər sanki ot köklərinin üstündə bitiblər. Kökləri içi-içədir, çəkəndə bir-birinə sarılı gəlir ələ.

Hər dəfə çiçəkləri otlardan qoparmaq istəyəndə zədələyir, əzir, qırır, tələf edirdim. Üzü illərin tapdağını görmüş, çəmənlik ömrünü çoxdan başa vurmuş çəmən otuna isə heç nə olmurdu.

Bir sözlə, çiçəkləri ot-alaq torundan xilas edə bilmədim.

Bu arada, sən demə, yüz ilin “bağbanı” qonşu Monika arvad uzaqdan gözaltı mənə baxırmış...

Əlimdə sonuncu çiçək də qırılanda qonşu Monika arvad aramızdakı diz hündürlüyündə balaca hasarımıza yaxınlaşdı. *“Özünü yorma”, dedi. “O kövrək çiçəkləri o alaq otundan ayırmaq çətin işdir. Bir yolu var. Buranın otunu yerli-dibli çıxarıb atmalısan. Çıxar at, təzə yerdə təzə güllər ək. Bax, ora da eləydi. Bir dənə də alaq qaymayıb”* deyib öz həyatının güllük guşəsini göstərdi.

Hasarı aşıb bağçasına keçdim. Məni gül kolları, çiçək ləkləri, ağacları ilə tanış elədi. Həyatın çəmənliyi ayrı, güllüyü ayrı idi, dirriyi də eləcə. O, əkdii hər bitkini tanıyır, hansı gülün hansı ayda açdığını bilirdi. Elə seçmişdi ki, bütün yay boyu bağçası gülsüz-çiçəksiz olmasın. Biri solanda o biri açsın.

Monika hər mövsümə payızdan hazırlaşır deyə yazda-yayda bağçası laləzara çevrilir.

Köhnə otları kökündən çıxarıb, yerinə güllər əkmək lazımdır. Bu mövsüm ləngidim, gələn il işimi planlı tutam gərək...

May, 2020
Tornet koloniyası, İsveç

Pavian diktaturası

Kopenhagen zooparkından reportaj

Kopenhagen zooparkında diqqətimi ən çox çəkən pavian meymunları oldu. Qəfəsdə pişiyə dönən pələnglər, naz-qəmzəli astagəl zürafələr, cəngəllik xiffəti çəkən fillər, dünyanı eyninə almayan gönüqalın kərgədanlar, minilmədiyindən beli ceyran beli kimi zərifləşən dəvələr bu meymunlar qədər maraqlı deyildi. Yalan olmasın, düz bir saat tamaşalarına durdum.

Nəhəng qəfəsdə analı-balalı onlarla meymun vardı. Burada həyat sanki xüsusi yazılmış qayda-qanunla tənzimlənirdi. Cəmiyyət dəqiq qurulmuş mexanizm üzrə idarə olunurdu. Böyük ailə ata meymunun iradəsinə tabeydi. Onun nəzarətindən kənar nəyinsə baş verməsi mümkünsüz görünürdü. O, istədiyi meymunu mükafatlandırma, istədiyini cəzalandırma bilirdi.

Tamaşa elədiyim müddətdə pavian cəmiyyəti gündəlik həyatını yaşayırdı: ana meymunlar körpələri əmizdirir, balalar oynayırdı. Biri qayalara dırmaşır, o biri ağacdən sallaşır, başqası yanını qaşır, zirəyi fağırın əlindəkini qapıb yeyir, sonra da ona acıq vermiş kimi irişir, küsdürülmüşü küncə çəkilib dalgın baxışlarla harasa baxır, qarınqulusu əliylə yumurta soya-soya ayağıyla bananı bərk-bərk tutur – bir sözlə, meymunluq edirdilər.

Ana meymunlar təzəcə doğulmuş balalarını quyruqlarından tutaraq aralanmağa qoymurlar. Özləri də bir yana gedəndə balalarını gah dallarına alır, gah da quyruqlarından yapışıb sürüyürlər. Sanki balalarını başqa ana meymunlardan qoruyurlar, qəfəs içində başqa qorxulu nə ola bilərdi ki?! Bəlkə də genetik yaddaşında bir vaxtlar yaşadığı təbiətdən qalma qorxulu bir şeylər vardı. Amma bəzən qapalı qəfəs içində olan qorxunc olaylar min bir təhlükənin dolaşdığı meşə və cəngəlliklərdə də olmur.

Burda da insan cəmiyyətində olduğu kimi gizli-açıq mübarizə gedirdi. Uzun müddət seyr edəndə bunu duyursan. Kaş onları anlaya biləydim – dünyanın ən maraqlı reportajını yazardım.

Ata meymun adətən qəfəsin ən hündür yerində, qayaların başında oturur, ailəsinə oradan nəzarət edirdi. Səs-küy artanda, meymunlar səslərini başına alanda Ata meymunun qışqırığı bəs edirdi – bir anlıq elə bilirdin qurbağa gölünə daş atdılar. Artıq səs salan, “qaydalar”dan kənara çıxan ana meymunların cəzası ağır olurdu. Onlar Ata meymunun cinsi təcavüzünə məruz qalırdılar. Tək bir saat ərzində üç belə cəzalandırma prosesinə şahid oldum. Proses zamanı ana meymun müti halda Ata meymuna tabe olur, onun istəkləri qarşısında sükut edirdi. “Cəza prosesi”ndən sonra ana meymun elə lal-dinməz olurdu, elə büzüşüb bir kənara çəkilirdi ki, deməzdin az öncə qara-qışqırıq eləyib səsinə başına alan bu imiş (Amma bu dekadentlik elə də çox çəkmirdi, tezliklə o yenə əvvəlki ovqatını bərpa edəcəkdə). Ata meymunsa nərildəyib-guruldayıb öz yerinə – hündürdəki taxtına qayıdırdı.

Başqa bir cəza növü isə arxa qəfəsə sürgün idi. Zooparkda pavian ailəsi üçün iki böyük qəfəs ayrılıb. Biri bizim tamaşa elədiyimiz açıq havadakı idi, o biri qəfəs isə üstü bağlı tikilidə yerləşirdi. Meymunlar qəfəsdən qəfəsə bir neçə balaca deşik-qapıdan keçirdilər. Ata meymunun qəzəbinə tuş gəlmiş pavian cəza yeri kimi isti havada tamaşaçısı tək-tük olan bağlı qəfəsə girirdi.

Diktaturalarda ədalət olmur, istər heyvan, istərsə də insanların yaratdığı cəmiyyət olsun. Zoopark işçisinin gətirdiyi yemək uğrunda meymunların mübarizəsi ədalət prinsipindən tamamilən uzaq idi. Güclü zəifin payını yeyirdi. Yeməyin ədalətli bölgüsü mütləq hakim Ata meymunu da düşündürmürdü. O, təmin olunmuşdu, bəs deyincə yeməyi vardı.

Pavian ailəsi mənə Çarlz Darvini, xüsusilə də onun “İnsan və heyvanlarda emosional ifadə” kitabını xatırlatdı. 80-ci illərin Bakı bukinistlərində rastlaşdığım o kitab şəkilləriylə daha çox yadımda qalıb. Burda da meymunları izlədikcə bir daha əmin olursan ki, insan cəmiyyəti öz

quruluşunu təbiət qanunlarından əxz edib. Bəzən unudub o qədər uzağa gedirik ki, təbiətin bir parçası, onun canlılarından biri olduğumuzu unuduruq. Bax, meymunlar mənə məhz bunu xatırlatdı – biz də təbiət canlılarından biriyik.

Əzab çəkən insanın sifət cizgiləriylə təcavüz olunan meymunun üzündə əmələ gələn ifadə necə də oxşardır. Gözlərini döşündən süd əmən balasına zilləyən ana meymunun razılıq təbəssümü Leonardo da Vinçinin “Madonna Litta” tablosundakı uşaq əmizdirən ananın təbəssümünün eynidir sanki. Təcrid olunan meymunun keçirdiyi hiss üzündən oxunurdu, əzabı kölgə tək üzünə çökən insanın yaşadıkları kimi. Xoşbəxt gülüşlərlə budaqdan budağa tullananların sevinci də bəxtəvər insan sevincindən heç nəylə fərqlənmirdi. Cəza verməkdən zövq alan Ata meymunun emosiyası gücü, hökmü çatana zülm edən insanın yaşadığı sadist duyğulara necə də bənzəyirdi.

Qəfəsdəki mövcud həyat özündən olanlar üzərində hökmranlıq eləyən insanların qurduğu rejim kimi idi. Yeni doğulan körpədən tutmuş başçıya kimi hamı dəqiq mexanizmlə idarə olunan sistemə tabe idi. Elə bil başçı hökm etmək, yerdə qalanlarsa tabe olmaq üçün doğulubmuş.

Tarixinin ilkin dövrlərində insanların yaratdıqları bütün cəmiyyətlər heyvanların mövcud birgəyaşayış modelləri əsasında qurulub. Bu eynilik canlıların hamısına hakim olan bir duyğudan qaynaqlanır – “güclünün zəif üzərində hökmranlıq istəyi”. Bu, canlı məxluqatın intuitiv olaraq yaratdığı birgəyaşayış modelinin baş prinsipidir.

Bu hiss bütün canlılarda var. Ən çox da insanda. İnsanın özündən olan varlıqlara zülm verməkdə tayı yoxdur. Bənzərinə heç bir canlıda rast gəlməzsən.

Sonra tarixin min bir kəşməkəşindən keçən bəzi insan toplumları fərqli modellərlə “bərabər imkanlar cəmiyyəti” qura bildilər.

Bəziləri isə hələ də Kopenhagen zooparkında izlədiyim pavian diktaturasına bənzər cəmiyyətdə yaşamaqdadırlar.

19 avqust 2013

Kopenhagen, Danimarka

Hərəkət azadlığı

Niyə İsveçdə koronavirusla mücadilədə küçəyə çıxmağa qadağa qoyulmur?

Dünya mətbuatını maraqlandıran bu suala *isvegundemi.com* saytının İsveç hüquq sistemini araşdıran əməkdaşı Atila Altuntaş cavab tapmağa cəhd edib.

Dünəndən küçəyə çıxmağa icazə almalı olan Azərbaycan oxucusu üçün də maraq kəsb edəcəyini düşünüb həm bu mövzuda, həm də ümumiyyətcə, dünyanın aparıcı mediasının müzakirə etdiyi İsveçin koronavirusla mübarizə strategiyası haqda bəzi qeydlərimi bölüşmək istədim.

Sərt karantin qaydaları Azərbaycanla yanaşı, bir çox Avropa ölkəsində də tətbiq edilir. Bəzi yerlərdə küçəyə çıxanlar cərimələnir, bəzi hallarda lap saxlanılır da.

İsveçdən savayı!

Bir vaxtlar “İsveç modeli” deyərək sosial rifah dövləti kimi dünyaya nümunə göstərilən ölkə indi də koronavirusla mübarizədə özünün “İsveç strategiyası”nı sərgiləyir. Bu strategiyada ana xətt vətəndaşların hərəkət azadlığını məhdudlaşdıran sərt karantin rejiminin tətbiq olunmamasıdır.

Düzdür, İsveç İctimai Sağlamlıq Agentliyi riskli qruplara aid insanlara evdə qalması, hər kəsə səyahət və tətillərdən vaz keçməyi şiddətlə tövsiyə edir, hökumət 50 nəfərdən çox adamın bir yerə toplaşmasını yasaqlayır. Gimnaziya və universitetlər virtual təhsil sistemə keçirilib. Və sair.

Virusa yoluxanların və ölənlərin sayı qonşu ölkələrlə müqayisədə İsveçdə xeyli çoxdur. Rəsmi statistikaya görə, bu günədək virusa yoluxanların sayı 7 min nəfəri keçib, 500 nəfərədək adam ölüb.

Amma sərhədlər açıqdır, aeroportlar, restoran-barlar, orta məktəblər, uşaq bağçaları, kitabxanalar, idarə-müəssisələr əvvəlki rejimdə işləyir. İctimai nəqliyyatda dayanma qeydə alınmır. Əvvəlki qaynar həyat olmasa da, şəhərlər boş deyil.

Ölkənin baş epidemologu Anders Teqnellin “kollektiv immunitet yaranması üçün əhali koronavirusa yoluxmalıdır” fikrini isveçlilərin çoxu dəstəkləməsə də, görünən odur ki, hökumətin virusla mübarizə strategiyası bu fikrə əsaslanır. Yerli mətbuatdakı müzakirələrdən belə anlaşılır ki, hökumət dövlətin iqtisadi, insanların psixoloji, cəmiyyətin sosial və s. durumunu nəzərə aldığından sərt rejimə keçməyə tələsmir. Epidemiyanın pik vaxtı aprelin sonu, mayın əvvəli proqnozlaşdırılır, bəlkə onda daha ciddi tədbirlər görülsün, bilmirəm.

Bəs, nəyə görə İsveçdə küçəyə çıxmaq qadağası tətbiq olunmur?

Sən demə, belə bir qadağanın tətbiqi önündə ən böyük əngəl “vətəndaşların hərəkət azadlığı”na qarant olan İsveç konstitusiyasıdır. Konstitusiyaya görə, insanların hərəkət sərbəstliyini məhdudlaşdırmağa hökumətin hüququ yoxdur.

İsveçdə Konstitusiya dəyişikliyi demokratiyanın oturmadığı ölkələrdəki kimi “su içmək qədər” asan deyil, ağır, uzun bir prosesdir. Bunun üçün bir yox, iki parlamentin səsi lazımdır. Yəni, bir parlamentdə Konstitutsiya dəyişikliyinə leyihə verilmiş qərar hələ yetərli deyil. Parlament Konstitutsiya dəyişikliyinə səs veribsə, növbəti parlament də əvvəlkinin dəyişiklik qərarını

təsdiqləyərsə, bundan sonra referenduma gedilə bilər. Ona görə də İsveçdə koronavirusa həsr olunan heç bir debatda bu məsələnin üstünə gəlinmir.

“İnfeksiyadan qorunma haqqında” qanuna görə, yoluxucu xəstəliyin yayılmasını önləmək üçün insanların hərəkət sərbəstliyi məhdudlaşdırıla bilər. İsveç İctimai Sağlamlıq Agentliyinin hüquqşünasları sözügedən qanunu şərh edərkən, hərəkət azadlığının yalnız konkret ev, məktəb, yaxud buna bənzər kiçik obyektlərdə tətbiqinin mümkünlüyünü qeyd edirlər.

Stokholm Qocalar evində koronavirus aşkarlanandan sonra yaşlı adamların risk qrupuna aid olduğunu nəzərə alaraq, ölkənin bütün Qocalar evində bu qanunun tətbiqinə start verildi. Başqa heç yerdə.

Dövlətin gördüyü işlər öz yerində, cəmiyyət də özünüizolyasiyaya şüurlu yanaşır. Qəbul olunmuş ümumi qaydalara əməl etmək ənənəsi, özünüidarə vərdişlərini mənimsəyən İsveç kimi cəmiyyətlərdə pandemiya təki ümummilli fəlakətlərdə dövlətin də yükü ağır olmur. Fəlakətin miqyas və fəsadını təhsilli adamlara izah etmək, cahil vətəndaşları maarifləndirməkdən qat-qat asandır. Ümumiyyətcə, isveçlilər ehtiyatı əldən verməyən insanlardır. Bu, qətiyyətlə qorxaqlıq anlamına gəlmir. Buna “ehtiyatlı qorxmazlıq” deyərdim.

Koronavirusla mübarizədə İsveçin tutduğu strategiyanın uğurlu olub-olmamasını yaxın aylarda biləcəyik. Məni başqa şey düşündürür. Pandemiya dövründə belə isveçlilərin azadlıq eşqinə heyran qalıram. Dünyanı bürümüş kabus qorxusu altında belə cəmiyyət öz hərəkət azadlığına müqəddəs toxunulmazlıq kimi baxır. Sanki İsveç dilində FRIHET kəlməsi başqa dillərdəki AZADLIQ sözündən daha böyük, ilahi anlam daşıyır.

Hardandır bu xalqda azadlığa sitayişcəsinə sevgi?! Qədim babaları vikinqlərin ruhundanmı gəlir? Bəlkə, ölkənin 200 ildən çoxdur müharibə görməməsi, əsarət zülmü dadmaması, ən yaşlı nəsildə belə kölə psixologiyasının olmamasıdır əsas şərt? Kölə təfəkkürünün heç yaddaşda da qalmamasıdır? Kralından tutmuş kəndlisinəcən, Baş nazirindən səfilinəcən hər kəsin hər kəs qarşısında bərabərliyi ənənəsindən qaynaqlanır, bəlkə?

Geniş təhqiqat mövzudur!

Dünən gözəl hava vardı: isti, günəşli. Qızım Ayanla Olimpiya parkına düşdük, Fredriksdal botanika bağını dolandıq. Sezon açılışı edən kafenin açıq havada düzdüyü masaların birində oturub hərəyə bir alma şirəsi sifariş verdik. Və tamaşaya durduq: uşaq, böyük, qoca – hamı günəşin hər kəslə bərabər paylaştığı şüalarına bürünüb, azadlığın şirin dadından alıb, xoşbəxt anlar yaşayırdı.

Pandemiya dövrünün xoşbəxt adamları... Qəribə səslənir, bilirəm.

Ayanın bir sözü bu yazını yazmağa mənə stimül verdi. Dedi ki, isveçlilərin qocaları AZADLIĞI öz uşaqlarına, nəvələrinə sözlə yox, öz əməlləri ilə əyani göstərirlər.

Biz necə? Övladlarımıza azadlığın anlamını əyani göstərə bilmişikmi?

O azadlıq xoşbəxtliyini gözəlim Azərbaycana arzulayaraq, karantin rejiminin tezliklə bitməsini diləyərək yazdım bu sabah bu yazını.

6 aprel, 2020

Güvən mənə, inanım sənə

Məndən soruşsanız Azərbaycanın ən böyük dərdi nədir, deyərəm dövlətlə vətəndaş arasında qarşılıqlı inamsızlıq, etimadsızlıq!

Problemlərimizin qaynağını bunda görürəm. Bu, sovetdən qalan mirasdır. Xatırlayıram, SSRİ-də nə vətəndaş dövlətin dediyinə inanırdı, nə dövlət vətəndaşa güvənirdi. Azadlıqlara qapalı postkommunist ölkələrin hamısında eyni vəziyyət olub. Amma müstəqillik illərinə siyasi azadlıqlarla qədəm qoyan ölkələr bu ağır mirasdan tez qurtula bilib. O biriləri isə hələ də həmin buxovla yaşayır. Azərbaycan kimi.

Elə ölkələr də var, neçə yüz ildir dövlət-vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı etimad şüurlara kök salıb, ənənə halını alıb, əxlaq normasına çevrilib. Məsələn, İsveç kimi.

Koronavirus pandemiyası İsveçdə vətəndaşın dövlətə güvənini bəlkə də İkinci Dünya müharibəsindən sonra ilk dəfə belə sınağa çəkirdi. Bütün dünya İsveç modelinə şübhəli yanaşdığı bir vaxtda belə İsveç cəmiyyəti TV-lərdəki çılğın debatlarla rəğmən dövlətin pandemiya siyasətinə inamsızlıq sərgiləmədi.

Dövlətin vətəndaşa münasibəti də eyni onun kimi. Sərt karantin rejiminə keçməmək qərarı verəndə vətəndaşına güvəndi, bildi ki, isveçli onun göstərişlərinə şüurlu yanaşacaq, inanacaq, əməl edəcək. Mən hələ hökumətin insanların hərəkət sərbəstliyini məhdudlaşdırmağa hüququ olmadığını demirəm. İsveç Konstitusiyası hökumətin belə bir hüququnu tanımır. Proseduru dəyişmək çətinidir, uzun zaman tələb edir. Ayrı mövzudur, “İsveçdə niyə küçəyə çıxmaq qadağası qoyulmur?” məqaləsində toxunduğum üçün uzatmıram.

Bu gün İsveç iqtisadiyyatının 2020-ci ili daha az zərərlə başa vurmasının, digər Avropa ölkələri ilə müqayisədə əhalinin mənəvi-psixoloji durumunun qənaətbəxş qalmasının əsas səbəbini dövlətlə vətəndaş arasındakı qarşılıqlı inamda axtarırdım.

İsveçi qoyub özümüzlə keçim.

15 ilin söhbəti olar. Bir səhər Bakıda yol polisi məni saxladı. Üzündən zəhrimar yağan çavuş kobud şəkildə sənəd istədi. Dedim sənədimi verərəm, amma, sən allah, əvvəl üzündə bir az təbəssüm olsun, səhər-səhər gül, qanıma qaraltma. Məni anlamadı. Daha sərt şəkildə üstümə çəmkirdi. Dedim: *“Mən sənənin simanda Azərbaycan dövlətini görürəm, çiyindəki poqonun sənənin dövlət adamı statusundur; niyə dövlətim məni görəndə mütləq qorxunc görkəm almalıdır? Dövlətin qorxu üzündən savayı bir sevgi sifəti də olmalıdır axı! Nə olar polis – Azərbaycan dövləti öz vətəndaşını gülərlə, məhəbbətlə danışdırsa? Mən dövlətimi mənə hörmət edən halıyla görmək istəyirəm!”*

Və sair bu sayaq sözlər...

Uzun bir monoloqdan, çək-çevirdən sonra istəyimə nail oldum. Çavuşun üzündən zəhər çəkildi. Gülümsədi. Güləndə sənədlərimi verib hansı qaydanı pozduğumu soruşdum. Əlini çiynimə vurub gülə-gülə “Heç birini, buyur, get” dedi.

Həmin gün polislə – dövlətlə qarşılıqlı etimadımız yarandı: mənim istəyimlə onun üzündəki zəhrimar təbəssümlə əvəzləndi, o da qaydaları pozmadığımı etiraf elədi.

44 günlük müharibədəki uğura dövlətlə vətəndaşın tandemi səbəb oldu. Bu 44 gün 30 müstəqillik ilinin tamından fərqli idi – bənzərini xatırlamıram.

Yenidən etimadsızlıq boşluğuna düşmüşük...

Qarabağdan nigaranıq. Rus ordusu Xankəndidədir! Amma dövlət vətəndaşa bilgi vermir.

Güvənmi? “Qarabağ Azərbaycandır!” şüarına 10 milyon qalxıb dövlətə arxa durmadımı?

Vətəndaşının inamını qazana bilməyən, ona güvənməyən dövlət dayanıqlı, güclü sayıla bilməz!

Dövlət vətəndaşına arxalanmalı, onunla açıq dialoqda olmalıdır; ona hərəkət, fəaliyyət sərbəstliyi verməli, azadlıqda yaşamaq vərdişi aşılmalıdır. Və ən əsası bundan çəkinməməli, qorxmamalıdır!

Güclü dövlət, azad cəmiyyət və firavan həyat yalnız dövlətlə vətəndaşın qarşılıqlı etimadı yarananda, onlar bir-birinə güvəndiyi zaman qurulacaq.

Güvən mənə, inanım sənə, dövlətim!

Fevral, 2021

Husensjö, İsveç

Əlil əlində tutan ölkə

O gün “Həyat üçün işləmək” adlı əlil, ahıl və xəstələrə həsr olunan sərgi-festivala getmişdim. Festivalda musiqi qruplarının konserti, idmançıların yarışı keçirilirdi. Sərgidə isə firma və QHT-lər, bələdiyyə və dövlət təşkilatları öz işlərini nümayiş etdirirdi. Kimi yeni məhsul çeşidlərini göstərir, kimi qayğı-xidmətlərini təklif edirdi.

Korlar, karlar, əlsiz-ayaqsızlar üçün yaradılan cihazlara, avtomobil və arabalara, idman qurğularına, hərəkət aparatlarına baxır, əlil və ahıllar üçün xüsusi turist səfərləri, konsertlər, tamaşalar, əyləncələr, ünsiyyət görüşləri təklif edən təşkilat nümayəndələriylə söhbət edirdim.

Sərgi boyu neçə ildir fikrimdə dolaşan bir sual yenə tez-tez yadıma düşürdü. Bu soyuq şimal ölkəsinin adamları belə bir cəmiyyəti neçə yaradıblar, bu dövləti hansı əxlaq prinsiplərinə söykənərək qurublar?

Dərin cavab istəyən sualdır, gərək bu haqda ətraflı, köklü-köməcli bir yazı yazam. Sağlıq olsun!

İsveçdə sosial qruplar arasında bərabərliyin olması məşhuri-cahan söhbətdir. Amma burada istər ölkənin qanunlarından doğan, istərsə də xalqın ənənəsindən gələn bir etik qayda var: müəyyən qrup sosial təbəqəyə xüsusi hörmət qoyulur. O qrupları belə sıralayırdım: 1) əlillər, 2) qocalar və uşaqlar.

“Tarixi-Vikinq” açmadan onu deyim ki, bu ölkədə hərəkət məhdudiyyəti olan şəxs rahat şəkildə yatağından durub alış-verişə, kino-konsertə, idarə-təşkilata və sair gedib qayıda bilər. Bunun üçün dövlətin verdiyi özüyəriyən əlil arabası ilə hərəkətə lift və bloklarında, səki və yollarda, avtobuslarda hər imkan var.

İsveçdə demək olar, əksər ahıl, yaxud əlil öz evində yaşayır: dövlət ona xüsusi adam ayırır, nəqliyyatla təmin edir. Bəzən ailə üzvlərindən birini iş götürür, ona maaş kəsir ki, ahıl atasına, anasına, yaxud əlil, xəstə balasına baxsın!

Əlil uşaqlar kommunun, yəni bələdiyyənin ayırdığı nəqliyyatla, taksi də daxil, ümumtəhsil məktəblərinə gedib-gəlirlər. Kor, lal və sair uşaqlar üçün xüsusi təhsil qaydaları da var.

Özü istəyərsə, yaxud yaxınları onlara baxmaq imkanında olmazlarsa, dövlət ahıl vətəndaşına yiyə durur – saysız-hesabsız “qocalar evi”nin birində yerləşdirir. Yaşamaq üçün hər cür şərait yaradır. Özel “qocalar evi” açmaq istəyən sahibkarı alqışlayır, ona dəstək verir, həvəsləndirir, maliyyə ayırır.

Bu məsələyə daha sosial təminat və adaptasiya prizmasından yox, demokratiya və insan hüquqları prinsipindən baxılır. Cəmiyyətin onlara münasibəti “rəhm etmək” kimi sentimental duyğulara deyil, hüquq və imkan bərabərliyi qanunlarına əsaslanır.

Bütün bunlar tək İsveçdə deyil, Avropanın əksər ölkələrində belədir.

Ata-analar əlil balalarını, balalar isə xəstə, ahıl ana-atalarını çölə-bayıra çıxarmağa, onlarla birgə toya-bayrama getməyə utanmırlar, evlərdə gözdən-könüldən uzaq tutmurlar. Buna görə talelərini qarğamırlar! Düşünürsən: Niyə?

Bir cavab var – vətəndaş arxasında dövləti, dörd-bir yanında xoş ictimai mühiti duyur!

23 sentyabr, 2015

Rifaha çatmaq həm də bərabərliyə nail olmaqdırımı?!

Səadət Kəriminin “Ədəbiyyat” qəzetində dərc olunmuş “Əməkçi ədəbiyyatının əhəmiyyəti və ya yeni sinif mübahisəsi” adlı məqaləsi cəmiyyətlərdə sosial təbəqələr arasındakı münasibətlərin ədəbiyyatda təzahürü mövzusunda maraqlı araşdırma yazısıdır. İstər Sovet, istərsə də İsveç ədəbiyyatında siniflərarası mübarizə fonunda insan obrazları yaratmış yazıçıların əsərlərindən nümunələrlə yazını daha da zənginləşdirib.

Səadət xanım toplumlarda “sosial nərdivan” məsələsini solçu baxışdan analiz edib, özü solçu olmasa da. Solçu baxış ona görə deyirəm ki, cəmiyyətin sosial strukturunu siniflər şəklində görmək, təsvir etmək, araşdırmaq solçulara xasdır.

Əsas şüarı “ədalət”, “bərabərlik” olsa da solçu ideya özünün ən pik halında belə sosial ədalətə, bərabərliyə nail ola bilmədi. Bir vaxtlar bütün dünya sosialistləri, kommunistləri SSRİ-ni sosial bərabərliyin təntənəsi kimi qıbləğah bilirdilər. Reallıq isə başqa idi.

Reallıq o idi ki, sosial bərabərliyə nail olduğunu iddia etmiş Sovet siyasi sistemi nə qədər qərribə səslənsə də özü o vaxtadan mövcud olmayan ÜST SİNİF ortaya qoymuşdu – Nomenklatura sinfini. Sovet siyasi sisteminin fəhlə və kəndlilərdən yaratdığı bu yeni sinfin əsl mahiyyəti Mixail Voslenskinin “*Nomenklatura. Sovet İttifaqının hakim sinfi*” (*Восленский М. С. “Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза”*) adlı kitabında xırdalıqlaracan açılib.

Sosial rifaha çatmaq həm də sosial təbəqələr arasında bərabərliyə nail olmaqdırımı?!

“Sosial nərdivan” bəşərin bu günədək yaratdığı bütün cəmiyyətlərdə olub, belə baxıram, innən sonra da olacaq. Bərabərliyin təntənəsinə nail olduğunu iddia edən toplumlarda da həmçinin.

Skandinaviya ölkələri artıq neçənci onillikdir dünyanın sosial rifaha çatmış dövlətləri siyahısına başçılıq edirlər. Burada həqiqət payı çoxdur, başqa ölkələrlə, xüsusilə, ədalətin ayaqlar altına atıldığı siyasi rejimlərlə müqayisədə bu apaçıq görünür. Mən də əvvəllər bu ölkələrin əldə etdiyi sosial rifahı hələ 150 il öncədən siyasi həyatda aparıcı rol oynayan solçu ideyalardan qaynaqlandığını düşünürdüm.

İsveçin siyasi sistemi, xalqın mental dəyərləri ilə yaxından tanış olanda öyrəndim ki, İsveç insanının sosial bərabərliyə can atması hələ solçu ideyalardan qabaq onun xarakterində rüşeymlər şəklində olsa da varmış. Bunun izahı kimi “Yante qanunu” adlanan əxlaq kodeksi haqda “Azadlıq, ya xoşbəxtlik...” yazısında ətraflı söz açmışam deyə uzatmıram.

Dediyim odur ki, Səadət xanımın bu sanballı araşdırmasında iki qəhrəmanın – futbolçu Zlatan İbrahimoviçlə, gimnaziya tələbəsi Hannanın simasında “sosial nərdivanın” aşağı pillələrində qərarlaşanların aldığı həyat zərbələri hərdən güc versə də, çox vaxt güc alır, arzu və umudların başından basır. Onun bu fikriylə də razıyam ki, həyatın dibindən qalxmağa özündə güc tapan əsər qəhrəmanları son onilliklərdə ədəbiyyatımızda yoxdur.

Amma mən nə vaxtsa yaranacaq bu obrazlara siniflər kontekstindən yox, insan xarakterini açan sənət əsəri bucağından baxacam. Fikrimcə, sənət ona sənət gözüylə baxanda əsl qiymətini alır.

Ədəbiyyat, kino, bir sözlə, sənətin bütün sahələri yaratdığı insan obrazına görə dəyərləndirilməlidir. Solçu, sağçı baxışların mütləq siyasi çaları tapılacaq.

Səadət Kərimiyyə isə bu gün də aktual olan, bəlkə bəşərin sonunacan aktuallığını itirməyəcək bir mövzuya, özü demiş, həm də mübahisəli mövzuya yön verdiyinə görə təşəkkür düşür. Bu mövzunun qürbət eldə yaşayanlar üçün xüsusi anlam daşığını da deməyi unutmayım!

31 avqust, 2024

Helsinqborq, İsveç

Avropada yeni kabus dolaşmaqdadır!

Sentyabrın 27-də İsveç millətçilərinin “İslamda tolerantlıq varmı?” adlı bir tədbirinə getdim. Təzə deyil, çox düşmüşəm bu söhbətə. Mövzudan daha çox məni İsveç kimi tolerant bir ölkənin son illər durmadan artan reytingləri hesabına ictimai rəy sorğularında ölkənin birinci partiyasına çevrilmiş millətçi İsveç Demokratları Partiyasının məsələyə baxışı maraqlandırır.

Partiyanın yerli şöbəsi məruzəçi kimi islam üzrə ekspert Bertil Malmberq və xristianlığı qəbul etmiş keçmiş müsəlman Mona Valter adlı xanımı dəvət eləmişdi.

Birinci hissədə çıxış edən Malmberq “Quran”, şəriət, sünnə və hədislərdən nümunə gətirərək tədbirin adına çıxarılan suala “Yox!” cavabını əsaslandırmağa çalışırdı.

İkinci hissədə çıxış edən Valter isə özünü vətəndaş müharibəsi nəticəsində sekulyar sosialist diktatura rejimindən islamlaşaraq bir başqa diktaturaya çevrilən Somalidən qaçmış ailənin qızı kimi təqdim elədi. *“Ailəmin qoyduğu dini qadağalarla İsveç həyatının azad reallıqları məni islam dinini dərinədən öyrənməyə sövq elədi”*.

Onlar çox şey dedilər, burada sadalamağın mənası yoxdur. *“Özünü dünyəvi dövlət kimi göstərməyə çalışan Türkiyədə son yüz ildə bir kilsə belə tikilməyib. Sizə turist kimi gedib oranın büdcəsinə xeyir verirsiniz”* kimi avantürist fikirlərlə yanaşı kifayət qədər məntiqli görünən fikirləri arqumentləşdirməyi də bacarırdılar.

Qulağım çıxışçılarda olsa da, gözüüm zaldakı adamlarda idi. Onların reaksiyasını müşahidə edir, suallarını tam anlamağa çalışırdım. Gəldiyim qənaət budur ki, Avropaya gələn qaçqın axını özüylə islam qorxusu da gətirir.

Saumel Hantinqtonun *“Sivilizasiyaların toqquşması və dünya nizamının yenidən qurulması”* tarixi-fəlsəfi traktatında irəli sürdüyü tezislər heç iyirmi il keçməmiş reallığa çevrilməkdədir.

Düzdür, bu gün İsveçin hakim Sosial Demokrat Partiyası və hökuməti qaçqınlara daha çox yardım etməyin yollarını arayır, “Bütün İsveç birlikdə” adlı ümummilli yardım paketiylə çıxış

edir. Amma əksər Avropa liderləri multikulturallığı daha Avropanın zənginliyi deyil, problemi kimi görürlər. Hətta təbil çalırlar!

Tədbir iştirakçılarını düşündürən əsas suallar bunlar idi: Avropa mədəniyyətinə inteqrasiya oluna bilməyən və istəməyən mədəniyyət konflikt ocağına çevrilməzmi? Özləri ilə bərabər şəriət qaydalarını da gətirən və o qaydaları Avropada da tətbiq etmək istəyən islami kəsim niyə şəriət qaydaları ilə idarə olunan ölkələrə yox, buna tamamilən zidd olan cəmiyyətlərə üz tutur? Niyə 57 islam dövləti müsəlman qaçqınlarına sahib çıxmır və s.

Bunlar tək zəla rekord sayda adam topladıqlarını deyən İsveç millətçilərini deyil, bütün Avropanı düşündürən və QORXUDAN suallardır!

Yazımın canı odur ki, Avropada yenə kabus dolaşmaqdadır! Və bu kabus əvvəlkindən heç də az olmayan qorxulu fəsadlar vəd edir!

28 sentyabr 2015

Karlskrona, İsveç

“Gəlmə” silsiləsindən hekayə və esselər

“Sonalar gölü”nün sahili

“Gəlmə” silsiləsindən 1-ci esse

Çaykovskinin “Sonalar gölü” baletinə bileti İsveç Sosial Demokrat Partiyasının regional təşkilatının qadın fəalllarından olan İradə Əliyeva hələ iki ay əvvəl, Sankt-Peterburqun məşhur Marinsk teatrının Jönköpinqə qastrola gələcəyi xəbər çıxan gün almışdı.

Yolda uşaqlara bu baletə baxmaq üçün biletdə filan qədər pul verməyə, neçə yüz kilometr yol getməyə həvəsin əsl səbəbindən danışdım. Bu, xoş uşaqlıq xatirələrimi uşaqlarla ilk bölüşməyim deyildi, hərdən belə söhbətlər olur, illah da qürbət şimal ölkəsinin uzun qış gecələrində.

Uşaqlara məni bu tamaşaya aparən sehrin qısa tarixçəsini danışandan sonra zarafata salıb dedim ki, siz tamaşaya baxarsınız, mənə uzaq bir səfərə çıxacam. Güman elədiyim kimi də oldu. Balet tamaşası elə ilk səhnəsindən məni uzaq uşaqlığın doğma çağlarına apardı.

Baletlə tanışlığım elə “Sonalar gölü”ylə başlayıb. Onda doqquz, ya on yaşımlı olardı, yekə oğlan idim. Atam çölə-bayıra iş dalınca təzə-təzə buyururdu. Hərdən məni Ağdamdakı evimizdən iki tin aralıda yaşayan dayısıgilə göndərüb deyirdi: “Get Bekgilə, denən, babat bir kitab versin oxumağa”.

Atamgil dayıları İsmayla “Bek” deyirdilər. Danışırıldı ki, bəysayağı davranışına görə Tiflisdə yaşayan vaxtlar onu belə çağırırmışlar.

İsmayıl dayıgildə kitab bizimkindən çox idi. Atam öz kitablarını oxuyub onların kitabxanasına keçmişdi. Mən də gedərdim, İsmayıl dayı atamın zövqünə uyğun kitab seçib verərdi, gətirərdim...

Bir yay çəpər qonşumuza Bakıdan qonaqları gəlmişdi. Oğlan uşaqlarını mənə yaşlı olsalar da bacıları bir xeyli böyük idi. Ala gözləri, sarıyaçalan saçları hələ də gözümlə qabağındadır. Gilənar ağacının kölgəsində ağappaq süfrə salınmış samovarlı masaya dirsəklənib bütün günü kitab oxuyurdu. Qardaşlarıyla oynasam da diqqətim həmişə onda olurdu. Onu o vaxt ekranlara təzəcə çıxan “Buratinonun məcaraları” filmindəki Malvinaya oxşadırdım. Asta hərəkətindən, hərdən qardaşlarına baxıb yüngülcə gülümsəməsindən, arada kitabı qatlayıb, nəzərlərini göydə hansısa məchul nöqtəyə zilləməsindən xoşum gəlirdi. Yarpaqlar o qədər sıx idi ki, aralarından səma güclə görünürdü. Bu bir əlçə göyüzündə nə axtarırdı görən?!

Şəhər uşaqları ilə oynamağın bir başqa ləzzəti vardı, onların danışığı, gülüşü, hərəkətləri də mənə qəribə gəlirdi. Hələ özləriylə gətirdikləri oyuncaqları demirəm. Bəzən özümü unudub maddım-maddım elə baxırdım onlara, elə bil, başqa planetdən gəlirlər. Oyuncaqlarıyla isə illərlə oynasam doymazdım. Bu, mənim təbii insan duyğularından olan həsəd hissiylə ilk tanışlığımıydı. Amma nəfsimi boğurdum, oyuncaqlara yaxın durmurdum. Özümü gözütox göstərmək ağılıma gəlmirdi, bu, sadəcə onların bacısına böyük oğlan görünmək istəyindən gəlirdi. O isə məni “görmürdü”.

Yeniyetmə qızlar özlərindən xeyli kiçik oğlanların onlara bəslədiyi hissi duymurlar, amma özlərindən böyük oğlanların sevgisini səbirsizliklə gözləyirlər – Monika Belluççinin baş rolda oynadığı “Malena” filmini xatırlayın. Həmin yay o qızın yaşadığı sevdalı ovqatının səbəbini uzun illər sonra bir kitabı – onun o vaxt əlindən düşməyən kitabı oxuyanda anladım. O günlər onunla kəlmə kəsməyə min bir bəhanə gəzirdim: bir dəfə oxuduğu kitabın adını soruşmaq bəhanəsiylə yaxınlaşdım. “Stefan Sveyq”in novellalarıdır”, dedi...

Növbəti belə bir oyunun şirin yerində atam çağırır məni yenə kitab dalınca göndərdi. Etiraz edə bilməzdim, çaparaq qaçıb gətirəcəkdim, sonra da bu bakılı uşaqlarla xoş oyunuma davam edəcəkdim. Belə olmadı.

İsmayıl dayıgilin evi Şuşa yolunda, bulvarın ayağındakı restoranla üzbəüz idi. Onların evində, xüsusən də evlərinin dalındakı anbarda vaxt keçirməkdən xoşum gəlirdi. Anbarda cürbəcür məişət aləti, qədim əşyalar öz yerində, məni daha çox palıd ağacından iri şoraba çəlləkləri özünə çəkirdi. Lap uşaq olanda çəlləyə boyum çatmırdı, ayağımın altına vedrə, ya da yeşik qoyurdum. Şorabanı “kələm bojqa”sından əl havasına çıxarıb yeməyin bir başqa ləzzəti vardı...

Böyük kitab rəfləri evin girəcəyindəki dəhlizdəydi. Şüşəbəndli qonaq otağını əntiq suvenirilər bəzəyirdi. Divardan oğlu Vaqifin dəmir lövhələrdən düzəltdiyi “çikanka”lar, Vidadinin əsgərlikdə yağlı boyayla çəkdiyi portret, bir də İsmayıl dayının tiflisli arvadı Vəzifə xalayla Tiflisdə, Ağdamda çəkdiyi fotolar asılırdı. Qara pianonun üstündə cürbəcür fiqurlar, heykəlciklər olurdu. Qonaqlıqlarda uşaqları piano çalmaq istəyəndə həmin fiqurları ehmalca kamotun üstünə yığıb qapağını qaldırırdılar ki, səsi ucadan gəlsin. Hər dəfə nənəm Bakıdan bizə gələndə İsmayıl dayı bacısının şərəfinə böyük məclislər qururdu. Deyib-gülmək, yeyib-içmək, çalıb-oynamaq saatlarla davam edirdi. Uşaqları Vaqif, Vidad, Elmira, Rasim ayrı aləm idilər: biri klarnet, o biri piano çalar, bir başqası stulu sevirib nağara yerinə ritm tutardı...

O gün kitab dalınca gələndə İsmayıl dayı stulu tərsinə çevirib, qollarını stulun söykənəcəyinə çarpazlamışdı, çənəsini əllərinə dirəyib televizora baxırdı. Belə diqqət kəsilməyi baxdığından zövq alması anlamını verirdi. Məni görüb yanına çağırırdı, yanakı stulda yer göstərdi.

Televizorda ağ geyinmiş bir dəstə qız qərribə musiqiyə rəqs edirdi. Maraqsız olsa da oturası oldum. Bir xeyli sonra arvadı çay gətirəndə ürəklənib dedim ki, atam kitab istəyir. Eyninə almadı. Mənə baxdığımızın “Sonalar gölü” baleti olduğunu dedi. Sonra ayağa durdu, stulu düz üzünə çevirib masaya yaxın qoydu. Əyləşib çayı qabağına çəkdi. Balet haqqında ətraflı söhbətə başladı. Bir cadugər gənc şahzadənin sevgilisini qu quşuna çeviribmiş. Həsərət çəkən şahzadə sonunda cadugərlə savaşa qalıb gəlir, sehrini qırır sevgilisini xilas edir. O vaxt onun dedikləriylə televizorda gördüyüm rəqslər arasında bir əlaqə olduğunu kəsdirə bilməsəm də, axıracan oturub baxdım.

İsmayıl dayı mənimlə tay-tuşu kimi elə danışdı ki, elə bil, indiyəcən yüz baletə baxmışam, səksən opera dinləmişəm. Söhbətindən onu xatırlayıram ki, operalardan elə də xoşu gəlmirmiş. Tək sevdiyi “Leyli və Məcnun” operasıymış, cavanlığında Tiflisdə çox baxıbmiş. Xarici operalara heç marağı yoxuydu. “Həm qışqırırlar, həm də sözlərini başa düşmürsən”.

Baletdən isə xoşu gəlirdi. Nəyə görə xoşladığını başa düşmürdüm. Verdiyi izahdan heç nə anlamırdım. Bir o yadımdadır ki, səhnədəkiləri kəpənəyə oxşadırdı: “Elə bil yerimirlər, uçurlar”.

Baletin nə qədər çəkdiyini bilmədim, hər halda mənə çox uzun gəldi. Hövsələm bir tikə olmuşdu. Fikrim bakılı uşaqların, illah da “Malvina”nın yanında qalmışdı. Televizorda qəşəng qızlar nə qədər gözəl rəqs eləsələr də, bakılı uşaqlar qədər maraqlı deyildilər.

Nəhayət, İsmayıl dayıgildən çıxanda elə balet havasında idim. Çaykovskinin musiqisi ağzıma düşmüşdü, fit çalırdım. Qoltuğumda gətirdiyim kitabın adını isə onu atama verəndə bildim, Balzakin "Qorio ata"sıymış.

Soyuq İsveç axşamı "Sonalar gölü" məni vətənin isti xəyallarına qərq elədi. Xoş xatirələrə dalmaq elə o çağları yenidən yaşamaq kimidir. Uşaqlıqda gələcəyini xəyal elədiyim kimi, böyüyəndə də uşaqlığın xiffətini çəkirsən, nə qədər qərribə olsa da, şirin duyğularla. Xiffətin şirini də olurmış, sən demə.

Xəyalpərəstlərin yaşı olmur. Rus balet artistlərinin rəqsi, Çaykovskinin məftunedici musiqisi adamı on yaşlı uşaq qədər duruldur. Bəlkə də elə ona görə bir uşağın qura biləcəyi xəyallara daldım o gecə – sanki o vaxt mən şahzadə Ziqfrid, sarışın bakılı qızı isə Odetta imiş. Amma nə qədər çalışsam da İsmayıl dayını iki sevgili arasında qara tikan olan sehrbaz Rotbarta oxşada bilmədim.

Çünki İsmayıl dayı işıqlı adam idi. Balaca əyalət şəhərində bir divar boyu kitabxanası, hər gün çalınan pianosu, üzü baletlərə açılan televizoru olan işıqlı bir adam. Sonralar məni füsunkar sehriylə ofsunlayacaq "Sonalar gölü"ylə tanış edən adam.

Həmin o isti yay günündə İsmayıl dayının ağına belə gəlməzdi ki, zorla baxmağa məcbur elədiyi balet qırx il sonra mənə yurd nostaljisi qarışıq duyğusal uşaqlıq xatirəsini bir rəya kimi yaşadacaq. "Sonalar gölü"ndə üzdürüb uşaqlığın isti sahillərinə aparacaq.

Dekabr, 2014

Karlskrona, İsveç

Stokholmdan Ağdama

“Gəlmə” silsiləsindən 2-ci esse

Stokholm səfərində ilk dəyəcəyimiz yer kimi mən ABBA muzeyini seçəndə uşaqlar bir ağızdan “Gröna Lund” deyib durdular. Çoxsaylı atraksiyonları, karuselləri, nə bilim, şouları olan əyləncə parkı balalara daha cəlbedici gəlirdi. Parkın qapısı ağzında onlardan ayrılanda xanıma dedim: “Qoy, onlar öz dünyalarına getsinlər, gir qoluma, səni öz uşaqlıq çağıma aparacam”.

ABBA The Museum.

Rəsmi adı belədir muzeyin. Dövrünün, fikrimcə elə bütün zamanların ən uğurlu pop qruplarından ABBA. Boş yerə 1970-ci illərə “ABBA onilliyi” demirlər.

Muzey qrupun 10 illik ömrünü əks etdirən eksponatlarla doludur. Öyrənirsən ki, 1972-ci ildə yaranan ansambl iki il sonra ilk beynəlxalq uğurunu qazanıb. 1974-cü il Avroviziya mahnı müsabiqəsinin qalibi olub. Sonra bir-birini əvəz edən dünya turları. Neçə-neçə ölkənin musiqi xitlərindən həftələrlə, aylarla düşməyən mahnıları, milyon-milyon tirajla satılan valları ilə başgicəlləndirən uğurlara imza atıb. Satılan valların sayına görə təkcə Elvis Preslidən, bir də Bitlzdən geri qalıb.

Açıq muzeyə qədər bilmirdim ki, bu əfsanəvi qrupun üzvləri bir-birləriylə evliymişlər: Benni Anni-Fridlə, Byörn isə Aqnetə ilə. ABBA-nı zirvələrə daşıyan uğurun bir sirri də bunda imiş sən demə – Sevgidə!

Sevgisiz zirvə fəth edilərmidi?!

Adlarının baş hərflərindən qurduqları ansambl-ailə hər iki cütlüyün evliliyi bitəndən sonra dağıldı. Sevgi bitəndə ürək də soyuyur: nə o əvvəlki ruhcoşduran mahnılar yazıldı, nə o şövqlə oxumalar oldu. Odur ki, kvartet dağılanda ayrılıqda oxunan solo ifalar da uğur qazana bilmədi.

Ağlım kəsəndən evimizin alt mərtəbəsində kirayişin qızlar qalıb. Ağdam Musiqi Texnikomuna tək Azərbaycanın rayonlarından yox, başqa respublikalardan da oxumağa gəlirdilər. Məndə musiqiyə sevginin yaranmasında, zövqün formalaşmasında onların müstəsna rolu olub. Uşaqlıq illərimin səhərləri onların çaldığı musiqilərlə açılıb. Klassik musiqini, bəstəkarları, musiqi alətlərini onların söhbətlərindən tanımışam. Mosartı onlarla birgə baxdığım “Amadeus”, violini “Nikkolo Paqanini” filmlərindən tanıyıb sevdiyim kimi, məsələn.

ABBA-nı da mənə onlar tanıdıb.

1970-ci illərin ortalarında ABBA SSRİ-nin dəmir sərhədlərini yarıb milyonların qəlbini fəth etməyə başlamışdı. Televizorumuzda hər dəfə ABBA oxuyanda səsi artırır, döşəməni döyəcəyirdim. Evimizin kirayişin qızları dərhal yüyürüb gəlirdilər. O qoşa cütlüyə elə həsrətlə baxırdılar ki.

Qrupun qaraşın üzvünü Donaraya oxşadırdıq. Donara Leninkandan gəlmişdi, piano sinfinə gedirdi. Otaq yoldaşları Qreta, Roza onu inandırtdılar ki, saç düzümünü bir azca dəyişsə, o qarabuğdayı qıza bənzəyəcək. Bir gün gördük, saçına əl gəzdirib gəlib. Doğrudan da ABBA-nın

qarasaç qızına – Anni-Frid Lyngstada oxşayırdı. Qaraşın deyirdik, əslində isə Anni saçını qırmızı rəngləyirmiş. Bizim ağ-qara “Qorizont” televizorumuz saçını qara göstərirmiş.

Mənimsə gözüm sarışını tutmuşdu.

Onda heç 10 yaşım da yox idi. Baxmayın uşaqlığıma, qadın gözəlliyini duymağı bacarırdım.

Adı Aqneta imiş. Aqneta Fəltskoq (Agnetha Fältskog). Onda adını bilmirdim. Eləcə sarışın, şıltaq qız idi mənim üçün, “blandinka” deyirdik. Kəsdirə bilmədiyim bir istilik, şirinlik, doğmalığ vardı onda. Onu milyonlara sevdiren də elə üzündəki təbəssümdən doğan bu istilik idi bəlkə də.

Bir də səsi. Elə təkcə “Qalib hamısına sahibdir” (“The winner takes it all”) mahnısını dinləyin yetər.

Uşaqlığımın o şirin çağında yüz il qala ağılımın ucundan belə keçməzdi ki, SSRİ dağılacaq, sərhədlər açılacaq və tale küləyi məni üzlərindəki təbəssümlə dünyanın hardasa o başından – xoşbəxt insanların yaşadığı yerlərindən xəbər verən bu dördlüyün vətəni İsveçə atacaq. Onların o xoşbəxt ölkəsində hər dəfə mahnılarını eşidəndə dik atılırmış kimi oyanıb anlayacam ki, sən demə, dünyanın ən xoşbəxt çağы elə atalı-analı günlərimdə ağ-qara televizorumuzda onlara baxdığım anmış; bu qrupun mahnılarını dinlədiyim evimizmiş; adına “Qafqaz Xirosıması” deyiləcək, daşı daş üstündə qalmayan şəhərimizmiş.

Heyif, ömrün geriye yolu olmur!

...Amma, oldu! Məni geriye aparan o yolu tapdım! ABBA muzeyində nostalji duyğular burulğanına düşəndə gördüm o yolu. Gördüm dördü də əl-ələ verib 70-ci illərə gedirlər. Yüyürüb çatdım, bir əlimdən Qaraşın, o birindən Sarışın tutdu. Benni saçımı qarışdırdı, Björn gülüb göz vurdu. Üzümüz Qarabağa idi – bizə sarı. Yetişdik. Darvazadan həyatimizə girdik. Pilləkəndə əlimi buraxdılar, irəli ötürüb, “özün qalx” dedilər...

Qulağımda “Mamma mia”nın (“Mənim anam”) sədaları pillələrlə evimizin yuxarı mərtəbəsinə qalxıram. Əlimlə pilləkənə sarı uzanan armudun ağ çiçəkli budağına sığal çəkib keçirəm. Anam qarşılayır məni – Mamma Mia – üzündə həmişəki gülüş, dilində “Maman saa qurban”.

Muzeyi dolaşdıqca, onların qrim əşyalarına, geyimlərinə, musiqi alətlərinə, səfər şəkillərinə baxdıqca neçə dəfə beləcə 70-lərə gedib qayıtdım. ABBA-nın iri fotosu fonunda skamyada oturdum. Xanım şəklimi çəkdi. İstədi nağıl kimi bir aləmdən, uşaqlıq çağına xəyali səfərimdən bir fotom qalsın.

Bu sətirləri yazdığım noyabr günlərində ABBA-nın *Voyage* adlı albomu çıxdı. Bu, 1981-ci ildən sonra qrupun ilk albomudur.

Məşhur kvartetin sonu 1982-ci ildə gəldi, sonuncu *Visitors* albomundan sonra qrup birgə fəaliyyətə son qoyduğunu elan eləmişdi. Bu, gözlənilməz qərar deyildi. 1979-cu ildə cütlüyün biri, 1981-də isə o biri rəsmən nigahlarını pozdular. Mətbuata müsahibələrində şəxsi həyatlarındakı bu ayrılıqların birgə fəaliyyətə təsir etməyəcəyinə inandırmaq istəsələr də, alınmadı, ABBA erası sona çatdı. Qrup kimi.

Mahnıları isə hələ neçə-neçə nəsillərin könlünü fəth edəcəkdi.

Onları bir-birinə bağlayan, uğurun zirvəsinə daşıyan tək musiqiləri yox, həm də bir-birlərinə olan sevgiləri idi, bayaq dedim. Elə 1972-ci ildə İsveçdə debüt mahnıları da “İnsanlara sevgi gərəkdir” (People Need Love) adlanırdı.

Sonralar dünyaca məşhur musiqi şirkətləri, prodüserlər onları bir yerə yığmaq üçün, heç olmasa bir konsert vermələri üçün minnətçi düşəcəkdilər. Onlarsa ağılasıqmaz qonorar təkliflərindən imtina edəcəkdilər. 1 milyard dollardan belə. 2000-ci ildə adını açıqlamayan bir investor 250 konsert üçün məhz bu qədər qonorar vəd etdi. Cavab isə Aqnetadan gəldi: “Biz bunu bir dəfə eləmişik”. Sonra qrupun digər üzvləri də imtina açıqlamaları verdilər.

2022-ci il bütün zamanların sevimli pop qrupu ABBA-nın 50 illiyidir. Deyirlər, uzaq 1982-ci ildən sonra qrup bir də yığılacaq və Londonda yubiley konserti verəcək.

Çox istərdim o konsertə bilet tapam, gedəm. Evimizə gedirmişəm kimi gedərəm o konsertə, həyatımıza girirmişəm kimi girərəm zala, ömrün ən şirin çağını təkrar yaşayırmış kimi yaşayaram o gecəni...

Səfərdən geri döndürdük. Yol boyu muzeydən aldığımız diskdə ABBA-nın mahnıları bir-birini əvəz edirdi: “S.O.S.”, “Gimme! Gimme! Gimme!”, “Mamma Mia”, “I do, I do, I do”.

Muzeyin havası başımdan çəkilməmişdi. Gözümün önündə İsveç meşələri, meşələrdə burulan yolumuz deyildi. Gözümün önündə Ağdamdakı həyatımız idi. Hər birini ilk notundan tanıdığım bu mahnılar sanki öz səs qanadlarında əks-səda kimi məni uşaqlığıma göndərmişdilər.

Qəribədir! Həyatımızda bütün ağaclar eyni vaxtda çiçəkləmişdi. Narın qırmızı, zoğalın sarı çiçəyi gilənarın, armudun ağ ləçəklərinə qarışmışdı. Qonşu Elza xalanın sarmaşığı gülü hasarı aşmış bizim qızıl güllərə dolaşmışdı. Anamın dibçəklərdəki gülləri də hovuzun qırağından boy verirdi. Qaranquş da balkonumuzdakı yuvasına dönmüşdü, bir ucdan balalarına yem daşıyırdı.

...Gözüm maşının güzgüsünə sataşdı. Uşaqlar yatmışdılar. Üçü də üzə təbəssüm yuxuya getmişdi. Mahnılarmıydı bu təbəssümün səbəbi? Bəlkə mənim xəyalımdakı həyatımızı onlar da görürdülər yuxularında...

Noyabr 2021

Helsingborg, İsveç

Oginskinin melodiyası

“Gəlmə” silsiləsindən 1-ci hekayə

Uşaqları ötən bazar onu əməlli-başlı sınağa çəkmişdilər. “Sənin musiqi duyumunu yoxlayacağıq. Çaldıqlarımıza qulaq asıb düşüncələrini yazacaqsan!” – demişdilər. Pianoda çaldıqlarını bir-bir dinləyib təəssüratını yazmalıydı.

Əlbəttə, bir-iki saatın içində ondan çox musiqi parçasını dinləyib hər birinə ayrıca köklənmək mümkün deyildi, odur ki, hiss və düşüncələrini bütünlüklə əhatə edə bilməyəcəyini bəri başdan söyləmişdi. “Olsun!” deyib, razılaşırdılar. Dediklərinə görə, özlərinin də belə “test”ləri varmış, “cavablar” çox gülməliymiş.

Minə yaxın əhalisi olan Burseridin protestant İsveç kilsəsi ətrafdakı neçə-neçə kənd, şəhər məbədləri içində ən qədimidi. 1752-ci ildə özülü qoyulan kilsənin tuncdan tökülmüş zəngi özündən də qədimdi, üstündəki tarix belə deyir: 1691.

Kilsə hündürdə tikildiyindən üstündəki xaç kəndin hər yerindən görünür. Dörd bir tərəfi qəbirlərlə cərgələnmiş Tanrı evi Akropolu xatırladır, dünya içində başqa bir aləmdi. Qəbirlərin ətrafına cürbəcür güllər, çiçəklər əkilib. Sanki qəbir yiyələri gül əkməkdə bəhsə giriblər. Sadə başdaşlarına ölənün adı, doğulduğu, bir də öldüyü il yazılıb. Kilsəyə yaxın olanlar daha qədimdi, aralandıqca qəbirlər “cavanlaşır”.

Qırx, əlli, hətta yetmiş il əvvəl ölənlərin məzarları üstündə çiçək əkilməsi, şam yanması onu göstərir ki, hələ də xatırlayıb ziyarət edənləri var.

Dünyada bütün məzarlıqlar yerli camaatın adət-ənənəsinə, dünyagörüşünə, mədəniyyətinə güzgü tutur. Məzar daşlarına yazılan rəqəmlər onların ömür yolundan xəbər verir. Bu şimal ölkəsinin adamları uzunömürlüdürlər. Ortalama səksən il yaşayırlar.

Burda ona doğma gələn yeganə şey palıd ağaclarıdır. Uşaq vaxtı qozalarına “stəkan-nəlbəki” dediyi palıdın biri də nənəsinin qəbri başında bitmişdi. Böyüklər dua edəndə o, ciblərinə palıd qozaları yığırdı. Kilsəyə hər gəlişində uzaqda – zamanın və məkanın o üzündə qalan uşaqlığını xatırlayır, xəyalların qanadında uçub isti cənub ölkəsində uyuyan nənəsini ziyarət edirmiş kimi qəribə duyğular keçirirdi.

...Kilsənin iki giriş qapısı var. Yan qapı həmişə açıq olur. Baş tərəfdəki böyük alaqapı isə yalnız dini mərasimlərdə camaatın üzünə açılır. Burda yalnız matəm deyil, nikah mərasimləri də keçirilir və kilsə hər mərasimə uyğun olaraq əvvəlcədən xüsusi bəzədilir. Qədim zəng, xeyli tarixi eksponat giriş otağında saxlanır. İkinci mərtəbəyə aparən on beş pilləli taxta pilləkən də burdadı. Pillələr kilsə musiqiləri çalınan orqanın yerləşdiyi eyvana, bir də kilsə zənginə aparır. Ziyarətçilər əsas zala bu otaqdan daxil olurlar.

İbadət zalına girişin ilk sırasında soyuq havalarda oturmaqdan ötrü döşəkçələr yığılıb, körpə uşaqlar üçün cürbəcür oyuncaqlar qoyulub. Divardakı rəflərdə iki yüzdən çox qırmızı üzlü “İncil” düzülüb. Hər birində səkkiz nəfərin rahat əyləşə biləcəyi on yeddi uzun oturmaq zalın sağ və sol yanları boyu sıralanıb. İbadət zalının uzunluğu otuz, eni on, hündürlüyü yeddi metr olar.

Hər iki yandakı üç iri pəncərədən içəri gün işığı düşür, bu işıq yetməyəndə pəncərələrin sağ-solunda asılmış böyük şamdanlar yandırılır.

Girişin təqribən on addımlıq yerini tutan alçaq tavanın – daxili eyvanın üstündə kilsənin orqanı quraşdırılıb. O, orqan musiqisini xoşladığından burdakı əksər mərasimlərə gəlir, adəti üzrə arxa cərgədə oturub dinləyir.

Tamaşaçı zalı kimi sırayla yerə bərkidilmiş oturacaqlardan sonra başlayan səhnəyəbənzər geniş podiumda pastorun moizə oxuduğu kafedra, körpələrin xaç suyuna çəkildiyi üstü tasa oxşayan dəmir lövhəli ağır girdə daş, ortasında bir iri, ətrafında iyirmi altı balaca şam düzülmüş dəmir barmaqlıqlardan hazırlanan yumru “qlobus şamdan” var. İbadətə gələnlər şam yandırır obyektlerden birinə qoyur.

Mərasim vaxtı “İncil”dən oxunacaq surələrin nömrələri yan divarlardan asılan lövhələrə yazılır. İbadət zalına girən hər kəs girişdəki rəflərdən müqəddəs kitabı götürüb oturur, oxunan surəni tapıb pastorla birlikdə dua eləyir, orqanda çalınan musiqini dinləyir və kilsə xoruna qoşulub mahnı oxuyur. Divarlarda yanan şam, kilsənin hündür tavanından sallanan çilçirəğin toran işığı ibadət zamanı xüsusi fon yaradır.

Zalın başındakı divarda İsanın çarmıxa çəkilmiş böyük şəkli. İki yüz yaşı olan bu böyük tabloda İsayla yanaşı çarmıxa çəkilən iki quldur, peyğəmbərin ayağı altında ürəyi getmiş Məryəm ana, at belində Ponti Pilat, dəhşət içində İsayə baxan müridləri əks olunub.

Şəkilin önündəki yarımçevrə sürəhi buranı zaldan ayırır.

Bu boş sahənin sağında səkkiz pilləli taxta minbər durur. Minbərin mühəccərində xristian müqəddəslərin şəkli çəkilib. Bura kilsənin ən qədim hissəsidir. Üstündə dualar latınca yazılsa da, tarix rum yox, ərəb rəqəmləriylədi – 1632. Görünür, minbəri bura daha qədim kilsədən hazır gətiribmişlər.

Bütün bu qədimliyin içində tək müasir əşya minbərin altındakı pianodur. Amma o da burda yad görünür, sanki ilahi əl ona sığal çəkib. Piano ömrünü müqəddəs Ruha ibadətə həsr edən gənc rahibə kimi məsum görünür.

...Kəndə gələndə ilk işi uşaqlarına piano axtarmaq olmuşdu. Onlar aylardı pianodan uzaq düşmüşdülər, çalmağı yadırgamışdılar. Pastor mərasim keçirilməyən istənilən saatda çalmağa icazə vermişdi. Onlar da hər gün bura gəlir, saatlarla çalır, köhnələri təkrarlayır, yeni əsərlər başlayır, sanki böyük bir konsertə hazırlanırdılar.

Əsərlərin nə adını dedilər, nə də müəllifini söylədilər. Dinləyib hər birinin onda oyatdığı duyğunu qısaca yazmağa başladı. Melodiyalar ona tanış idi, dəfələrlə eşitmişdi. Amma indi musiqini sadəcə dinləmək yox, yaratdığı təəssüratı yazmaq üçün onu həm də yaşamaq lazım idi...

Kilsənin güllü-çiçəkli balaca məzarlığa, qəbirlər kimi səliqəylə sıralanmış yaraşıqlı evləri olan kəndə, yan təpədəki meşənin əksi düşən gölə açılan pəncərəsindən uşaqlıq, cavanlıq çağlarının, yaşanmış illərin ayrı-ayrı anları kino lenti kimi gəlib keçirdi. Ömrün uşalıq çağında qalan evlərinin pilləkənindən uzanıb eyvanda çiçəkləyən armud budağında səhər mehindən titrəyən ağappaq ləçəklərlə, baxışların yazdığı roman yerinə dilin bircə kəlmə sözünü istəyən ilk

sevginin nigaran çöhrəsi boy-boya vermişdilər. Səhərin erkən qatarından paytaxt vağzalına düşən sevgiyə günboyu şəhərin küçələrini dolaşan, parkların üstü xəzəlli oturacaqlarını isidən, dəniz ləpələrinin bulvar sahilinə pıçıltıyla oxuduğu nəğməsini dinləyən, axşam lampalarından qaçıb qaranlıqda nəfəs-nəfəsə dayanan, sonda metro vaqonunun şüşəsi arxasında qalan baxışları dünyayla vidalaşmış kimi itənədək məsum kədərlə ötürən sevdalı əyalət gəncini görürdü.

Dünyanın ən zalım sərhədi tikanlı məftillər, qalın divarlar deyil, şəffaf pəncərə şüşəsidir. Şüşə arxasından baxıb, gördüyün və arzuladığın yerə keçə bilməməyin əzabı ayrı əzabdır. Qərrib adamın yad ölkədə həyatı bax beləcə şüşənin o üzündə qalır. Gördüyün yeni dünyada həm varsan, həm də yox. Nə eləyirsən elə, bu yeni həyatla aranda şəffaf şüşə olacaq, xatirənlə arandakı həsrət qatı kimi. İstəsən də heç vaxt bu sərhədi keçə bilməyəcəksən!

Qərblərdə adam işlək dəmiryolun yanında üstündən qatarlar keçməyən, relsləri paslanmış ehtiyat yol kimidi...

İnsan zamanın təsdiqidir. İnsansız zaman yoxdu! Çalınan musiqilər onu istədiyi məkana, zamana aparır, arzuladığı hər kəslə görüşdürürdü. Gah keçmişin dərinliklərində qalanlara baş vurur, gah da umudların qanadında gələcəyə uçururdu. O anların içində bu an yoxuydu, hamısı keçmiş həsrətli, gələcək arzuluydu.

İfalarını bitirən kimi uşaqları tələsik dəftəri əlindən alıb yazdığını oxumağa başladılar. Oxuduqca da qəşş etdilər. Kənardan baxan olsaydı, deyərdi, uşaqları onu məsxərəyə qoyub. Onları belə güldürən nəydi? Yazdıqlarını anlamamışdılar mı?

...Balalara özünü anlada bilməyəndə gülməli görünürlər böyüklər!

Uşaqlar onun yazdığı sözlərə çaldıqları əsərlərin adını əlavə edib sırayla dəftərə köçürdülər. Biri dedi, o biri yazdı. Sonra "Bax gör necə alınıb" deyib dəftəri ona uzatdılar.

Dəftərdə bunlar yazılmışdı:

"Seçdiyin Zamana səfər edən qatarın mənzil başına çatma an həyəcanı" – Mişel Leqran, "Şerbur çətiri";

"Qonşu qızın "küsməyi" – pəncərədə tərənən tül" – Stiv Uander, "I just called to say: I love you" ("Zəng etdim deyəm: "Səni sevirəm");

"Uşaqlığın qapısını döyürsən, döyürsən, döyürsən... açan olmur" – Toto Kutunio, "Soli";

"Görən mesajımı aldımı? Oxudumu?! Cavab yazacaq!...mı?...mı?" – Pier Başle, "Emmanuel";

"Əlvida!" deyib gedən xoşbəxtliyin qatar pəncərəsinə düşən silueti" – Co Dassen, "Salut";

"Şuşanın Üçmıx yüksəkliyindən üzəaşağı Cıdır düzünə sarı yüyürüb, ana qucağına atılmış kimi dərin uçuruma tullanıb Vətən səmasında quş kimi süzməyin bəxtiyarlığı" – Demis Russos, "Souvenir";

"Gecə damda oynaşan yağış damlalarının xatirələr qapısında əks-sədası" – Frederik Şopen, "Bahar. op. 74 № 2";

"Ömrü sahilə yetməyən dalğanın qayalara çırpılmaq rəyası" – İohann Sebastyan Bax, "Praludium";

"Günəş şəfəqlərində rəqs edən bir cüt kəpənəyin qanadından qopan meh" – Yohan Ştraus, "Dunayın mavi valsı";

"Şıltaq gözəllərlə gizlənpaç oyunu" – Volfqanq Amadey Mosart, "26 sayılı sonata. C-Dur";

"Yenə deyə bilmədim..." – Vəqif Mustafazadə, "Bayatı Şiraz"dan parça;

“...” – Mixail Oginski, “Vətəndən ayrılma”;

“53 il əvvəl ölmüş ərin qəbri üstə çiçək əkən qonşu Yevanın titrəyən barmaqları” – Tomaso Albinoni, “Adagio”;

“Sənin suya buraxdığın kağız gəmidə gələn baxışların” – Feliks Mendelson, “Sözsüz mahnılar. Op.30 № 6”.

Oxuyub dəftəri geri qaytardı. Uşaqları güldürən sətirlər, əksinə, ürəyini sıxdı.

Kilsənin yağış döyəcəyən pəncərəsi ağzında oturub bu melodiyaları dinlədiyi gün ovqatı yalnız bir havaya köklənmişdi – siyahıda söz yerinə nöqtələr qoyduğu havaya, uşaqların “Bəs buranı niyə boş saxlamısan” sualına cavab yazma bilmədiyi musiqiyə.

O musiqi ki, qəlbinin astarını üzünə çevirmişdi. Rentgen aparatı kimi ürəyinin şəklini çəkib onun ən zülmət guşələrinə belə işıq salmışdı. İndi onu göynədən ağrının köklərinə baxır, rişələrin ən nazik ucunu belə aydın görürdü. Uzun illər öncə içində bitən, kökü ürəyinin alt qatlarınacan işləyən Ağrı ağacı qurumamışdı, üstü nisgil yarpaqlarla doluydu. Saralan iztirabla yan-yana tumurcuq kədər də vardı.

Onlar kilsədən çıxanda pəncərə şüşəsinin nəfəsdən tərləyən yerində barmaqla bir cüt söz yazılmışdı: “Həsərət nəğməsi”.

O iki kəlmə dəftərdə üç nöqtəylə cavablandırıdığı melodiyanın – Oginski polonozinin insan qəlbindən qopardığı ahın pəncərədəki iziydi.

Bayırda yağış yağırdı. Günorta çağı olsa da hava qaralmışdı. O, kəndə qayıdırdı. Üzü soyuqqanlı şimal insanların “qaranlıq ölkədə” qurduqları “ışıqlı həyata” sarıydı. Qulaqlarında Oginskinin melodiyası, beynində qaranlıq ölkəyə çevrilmiş günəşli vətəni, ürəyində yalnız kədər yarpaqlayan Ağrıyla daş ayaqlarını... arxasınca sürüyürdü.

Qarşı gələn adamlar əlindən çətiri sürüşən, dodağında siqareti islanıb sönən, sifəti çarmıxını daşıyan İsanın üzünə bənzəyən bu qəribə adama maraqla baxırdılar. Küçəylə sanki daş heykəl yeri yirdi. O, yağışın soyuq damllarını duymurdu. İndi yağış onun qəlbini yuyurdu, içində göyərən daşı döyəcəyir, Ağrı ağacının təşnəsini sulayırdı.

Özündən qabaqda qaçısan uşaqları yağışın altında bəxtəvər-bəxtəvər oynayırdılar. Onlar daha atalarına gülmürdülər, hər şeyi unutmuşdular, öz dünyalarına getmişdilər...

...Havada isə qəribə atəşfəşanlıq vardı. Səkidəki dirəklərin lampalarından axan işıq seli ox olub yağış damllarını milyon yerə parçalayırdı.

Gözqamaşdıran parlaqlıqda aydın seçilən iri bir işıq milyon-milyon şüanı yarıb göylərə üz tutdu. Ondan qopan bu işıq bir fənərlik şöləsiylə sanki bütöv bir səma qaranlığını nurlandıracaqdı.

Yanvar, 2013

Karlskrona, İsveç

Mən dənizi eşitdim

“Gəlmə” silsiləsindən 2-ci hekayə

Bəzən elə bilirsən göy üzünü quşlara sən bağışlamısan. Çiçəklər də gün işığını sənə görə tanıyıb. Adamların üzündəki təbəssüm də səndən qopandır. Körpələr qığışmasını, uşaqlar gülüşünü səndən alıblar. Aşıqlərə də görüş yerini sən nişan vermisən.

Amma yenə azlıq edir, doymursan, uzaqda, lap dünyanın o başında qalanlara da xoşbəxtliyindən pay göndərmək istəyirsən.

Bilirsənmi adam bu hala haçan düşür? Əvvəllər heç vaxt duymadığı sevinc hissi yaşayanda! Köksündə xoş duyğular qaynaşanda məsudluğun üzünə çıxır – aləmə Xoşbəxtlik saçırsan.

Günəş də belədir – içində püskürən alov vulkanlarından aldığı işığıyla yayılır dünyaya.

Xoşbəxtlik yoluxucudur! Onu özündə saxlaya bilmirsən, mütləq başqalarıyla da bölüşürsən.

Xoşbəxtliyi paylaşmaq insanın vəzifəsidir! Günəş insanı bu missiya üçün yaradıb. Dini nağılları boş ver – başqa dünyaları, planetləri bilmirəm, dəqiq bildiyim odur ki, Yer üzünü, Yer üzündəki Diriliyi Günəş yaradıb. Buna inanmayanlar Günəş sistemindən köçüb getsinlər.

...Tanrını Günəşdən kənarda axtaran gündən başlayıb bəşərin faciəsi!

Günəşi burda – bu soyuq şimal ölkəsində sevmişəm. Əvvəl sevmişəm, sonra anlamışam. Anlamanın ilk şərtidir sevgi. Sevməsən, anlaya bilməzsən.

Başqa bir günəş dəlisi də tanıyıram. Əlillər üçün ixtisaslaşdırılmış məktəbdə bizimlə oxuyan kor ərəbi deyirəm. Özü haqqında danışanda dodaqlarının hərəkətindən oxumuşdum dediklərini. Deyirdi ki, günəşi görməsə də duyur. Özü də isti Ərəbistanda yox, soyuq İsveçdə duymağa başlayıb onu. Qəribədir, elə deyilmi? “Qoy həmişə günəş olsun!” – tez-tez təklirlədiyi sözdür bu.

Adamları dodaqlarının hərəkətiylə “eşidirəm”. Axı mən karam!

Hərdən beynimi deşən uğultudan başqa heç nə eşitmirəm. O kor ərəb günəş sevdalısı olduğu kimi mən də dəniz dəlisiyəm. Hər gün Baltik dənizinə dəyməsəm, olmur. Qışda barmaqlarımla toxunuram ona, yayda lap soyunub özümü atıram ağuşuna – beləcə onunla onu duyaraq dərdləşirəm. Heç kimə deyə bilmədiyim sözü ona danışmışam. Adamlardan fərqli olaraq dəniz həmişə məni dinləyib. Bütün dediklərimə sonacan qulaq asıb. Təsəllim olub.

Dəniz məni anlayır. Anam anlayın kimi anlayır. Mən də anamla danışdığım kimi danışırım onunla. Dinləyir, sonra da sözünü ləpəsi, dalğasıyla deyir.

Yaxşı yadımdadır, ilk dəfə ona ürəyimi açanda, taleyimi danışanda şahə qalxmışdı dalğalarıyla. İnan, dalğası boyuma çatırdı. Həkim eşidəcəyimə qarantiya vermədiyini deyən gün də eynən küləkli, çovğunluqdu hava. Mən də havalanmışdım. Sahilə qaçıb dənizə sığınmışdım. Hönkürüb ağlamışdım. “Neçə ölkə dolaşib sonuncu ümidin arxasınca gəlmişəm. Mən eşitmək istəyirəm!” demişdim.

O da eynən anam kimi söyləmişdi: “Qorxma, burdayam!” Dənizin dalğa dodaqlarından oxumuşdum bu sözləri.

On üç yaşımda uğursuz bir əməliyyatdan sonra qulaqlarım kar oldu. Atam az qalırdı həkimini öldürə. Şikayətin əhəmiyyəti yox idi. Arxası güclüydü həkimin.

O vaxtdan dünyanın bütün səsləri kəsildi. Yadımda qalan sonuncu səs anamınkıdır. Məni cərrah otağına ötürəndə “Qorxma, burdayam” demişdi.

Bir daha eşitməyəcəyimi bildiyim o faciəli günün səhəri atamgillə dənizə getdik. Dənizi ilk gördüyüm gün idi. Xəzərin nəhəngliyi məni elə həyəcanlandırmışdı ki. Dəhşət idi e, ayrı heç nə yox idi, bir su idi, bir də suyun qurtaracağında göy üzü vardı.

İlk baxışdan aşıq olanlar kimi vuruldum Xəzərə. Sonralar atam hər dəfə məni Bakıya gətirəndə Xəzərə mütləq dəyərdim. Yayda suya girib dalğalarla güləşir, ləpələrlə pıçıldaşardım. Xəzər mənim ilk sevgilimdir. Nə məktəbimizin qızları sevgilim oldular mənim, nə qonşumuzun ayüzlü qızları yaxın durdular mənə. Xəzərsə baxmırdı karlığımıza. Onu eşitmədiyimi bir dəfə də üzümə vurmadı. O anlarımda tək istəyim dənizin səsini eşitmək idi.

Kar olduğum günədək eşitdiyim hər səsi xatırlayıram. Küləyin də, yağışın da, quşların, heyvanların da. Bircə dənizdən savayı. Görən dalğanın səsi nə cürdür, ləpələr necə pıçıldaşırlar!

Sonra səslərini heç vaxt eşitmədiyim başqa sevdiklərim də oldu.

Vaxtını almıram ki? Maraqlıdırsa, davam edirəm!

Bir gün qonşu kəndə toya getmişdim. Orda bir qız gördüm. Deyirlər ey ilk baxışdan aşıq olmaq, bax elə o cür oldu. Toyda gün boyu neçə dəfə üz-üzə gəldim onunla. Baxışları hər dəfə nəzərlərimə ilişəndə bir anlıq donub qalırdı, sonra gülümsəyib keçirdi. Axıracan, bəy tərifini qurtaranacan qaldım toyda.

Gecəyarı qayıdanda elə bilirdim ki, bütün dünya mənə baxır, ulduzlar da heç kimə yox, tək mənə göz atır, Ay da bircə mənə gülümsəyir, ta ayrı heç kimə.

Anladım ki, aşıq olmuşam!

Sonra min bir bəhanəylə o kəndə çox getdim; qapılarının ağzından keçdim, dayanacaqda yolunu gözlədim, məktub yazdım, cavab aldım. Bir gün sevgi etirafı da gəldi.

Sevgimizin məktublaşmadan söhbətə keçirməyinin vədəsi çatmışdı. Qorxurdum: kar olduğumu bilsə, o da üz döndərərmi görən?

Günəşli bir gündə rayon mərkəzindən kəndə gedən avtobusda onu yanladım. Allanmış çöhrəsindən bir cüt göz əslində hər şeyi deyirdi. Mənimsə nəzərim onun gözlərində yox, dodaqlarında idi. Dodaqlarından oxuyurdum dediklərini. O an dünyanın nəbzi bu bir cüt dodaqda vururdu. Dodaq qırıqlarının hər biri bir roman səhifəsiydi sanki, barmağımı toxundurub qırıq-səhifələri çevirmək – oxumaq, oxumaq, yenə oxumaq istəyirdim. Elə sehləmişdilər ki, məni... O qırıqları tək-tək sevir, hərəsiylə bir ömür yaşayardım. Avqust ənciri kimi idi o gün o dodaqlar. “Dər məni, dadıma bax” deyirdi.

Qadınlar boyasız, çəhrayı dodaqların kişiləri dəli edən seyrindən xəbərsizdirlər, bilsələr, boyamazlar!

Avtobus kəndə yaxınlaşanda kar olduğumu, onun sözlərini eşitmədiyimi, yalnız dodaqlarının tərpənişindən anladığımı dedim.

Susdu. Daha dodaqları tərpənmədi. Gözlərindəki günəş də söndü. Düşüb gedəndə o gözlərdən bir cüt yaş süzüldüyünü gördüm.

İçim çilik-çilik oldu.

Amma hər son bir yeninin başlanğıcıdır!

Səhəri gün məni avtobusa minməyə qoymadı, ovcuma kağız basıb, “gəlmə, oxu” dedi, sonra qalxıb dünənki yerdə yox, arxa oturacaqda əyləşdi. Avtobus tərpənəndə çinarın altına çəkilib onun məktubunu oxudum. Həyatın bitdiyini zənn eləmişdim dünən, bu gün diriliyim təzə pöhrə verdi. Məktubunda kar olmağımın onun sevgisinə bir damcı belə təsir etməyəcəyini yazmışdı.

Sözünü tutdu. Evliliyimizin iyirmi ili arxada qalıb, bir dəfə də karlığımı üzümə vurmayıb. Əlacımın Avropada olduğunu öyrənəndə, köçüb vətəndən uzaq bir məmləkətə gələndə də məni tək qoymadı. Doğmalarını buraxıb mənimlə qərbətin bilinməyən yollarına çıxdı.

Qərblilik yağış qoxuyur, kədər rəngindədir. Amma bura gəldiyimiz gündən o qoymadı o yağışda islanam, o rəngə bürünəm. Məni ərindən çox, balası kimi sevdi.

Bilirsən, səs yaddaşımda otuz il qabaqkı kimi qalıb. On üç yaşımın səsiylə danışırım. Neçə nəfər deyib bunu. Deyirlər, lap şeiri də məktəbli kimi deyirəm. Görünür, özüm böyüyüb yaşlansam da, səsim uşaq qalıb.

Burda, bu qərib ölkədə anladım ki, Vətənin də səsini unutmuşam. Daha on üç yaşımıdakı Vətən yoxdur. İndi vətəndə yad səslərlə danışrlar. Qorxulu gəlir o səslər mənə. Elə dünyanın da səsi dəyişib. Altyazılı filmlərdən, qəzetlərdə, kitablarda oxuduqlarımdan bilirəm bunu. İnsanlar indi sevgiyə, mərhəmətə köklənməyən səslərlə danışrlar.

Bəzən karlığımıza sevinirəm. O qorxunc səsləri eşitmədiyimə görə sevinirəm. Elə bilirəm, o səsləri eşitsəm, dəli olaram.

Salam, dəniz! Klinikadan gəlirəm. Bu gün, nəhayət ki, qulağıma aparat qoydular. Dünyanın 30 illik donu açıldı bu gün. İnanmazsan! Daha eşidirəm! Gəldim ki, sənə xəbər edim. Xoşbəxt üzümü də görəsən deyə ilk sənə qaçdım. Bu illər ərzində məni həmişə kədərli görmüsən. Bax mən də xoşbəxt ola bilirəm! Gəl qucaqlayıb, bağrıma basım səni. Nəhəngliyinə baxma, bu anımda qollarım belinə dolanacaq qədər uzundur, ürəyim sənə sonsuzluğundan da böyükdür. Tək səni yox, bütün Yer üzünü qucaqlayaram. Yer üzünü nədir, ulduzları, Ayı, Günəşi belə!

Bilirsən, necə oldu? Əvvəl qırıq-qırıq səslər gəldi. Radioda dalğa axtaranda qatma-qarış səslər olur e, bax bir növ elə. Uzaqdan xışıltılı səslər gəlirdi. Deyərdin bəs əzik-üzük, süzölmüş, yırtılmış, cırılmış səslərdən bir orkestr düzəldiblər. Elə bilirdim səsi görürəm. Sonra yavaş-yavaş o səslər uzaqlaşdı. Uzaqlaşan səslərin arasından həkimin səsi yaxınlaşmağa başladı. Onun ilk sözlərini kəsdirə bilmədim. Başa düşürsən, mən səsi yadırgamışdım, yenidən görəndə tanımadım. Otuz ildir səs eşitmirdim axı.

İndi səni də eşidirəm. Sənin nə gözəl səsin varmış. İnan, beləcə də bilirdim. Bu illər ərzində məni səbirlə dinləməyindən, dalğa dodaqlarından oxuduğum o təsəlli sözləri yalnız gözəl səslə ifadə etmək olar.

Bilirsən, gözəl sözlər mərhəmət dolu səslərlə söylənər. Qəzəbli səslə də xoş sözlər deyərsən. Sənin coşan çağlarında qəzəbli olur səsin yəqin ki. Amma heç bir halında sənin dalğa dodaqlarında nifrət sözləri oxumadım, ləpə nəfəsində kin duymadım.

Nə edəcəyimi bilmirəm indi. Həyəcanlıyam. Gəldim mənə ürək-dirək verəsən. Evə dönməliyəm. Ürəyim özümdən qabaq qaçır evə. Xanımı, uşaqları bu gün klinikaya gəlməyə özüm qoymadım. Birdən alınmaz deyə. İndi onlara qaçıram.

Görən, xanımın səsi necədir? Bəs qızımın gülüşü? Oğlumun səsi yoğunlayıb yəqin, yekə kişidir, on beş yaşı var. Sevdiklərinin səsinə eşitmək bilirsən necə xoşbəxtlikdir? Necə anladım sənə! Bax elə zənn elə qulağın tutulub, eşitmirsən. Dalğaların qayalara dəyir, səsi dünyanı başına götürür, amma sən səssiz kinoya baxırsanmış kimi durub baxırsan. Heç öz balıqlarını da eşitmirsən. Axıb sənə tökülən çayların şırıltısına da lalsan. Və bir gün dəniz qulağın açılır. Və bir gün hər səsi eşidirsən!

Bax o eşqlə qaçıram evə. Sabah yenə gələcəm. Sənə sevgilimin, balalarımın səsindən danışacam.

Salamat qal, Baltik dənizi!

Gəldim səninlə vidalaşam. Dünən səndən sonra evə getdim. Qasırğa sonrakı günəşli sabahın açılır e sənin, bax bu sabahım elə açıldı. İçimdə təlatümlə yatdım gecəni. Səni, məni xoşbəxt edən bu qürbət ölkəni tərk etməyin qərarını vermək çətin oldu. Dolaşmaq fikirlərin, qarışıq duyğuların düyünü sabahın günəş şəfəqləriylə açıldı.

Vətən güc gəldi. Qayıtmağa qərar verdim.

Gəldim vidalaşım. Sən çox doğmasan, ana qoynu kimi açıldın mənə. Ən ağır günlərimin sırdaşsan. Amma Xəzərə dönməliyəm. Vətən hissi Günəşin yaratdığı bütün duyğuların ən ülvisidir. Xəzəri eşitmək üçün vətənə dönməliyəm.

Heç təsəvvür edirsən, xanımım necə incə səslə danışmış! Sənin qumlu sahillə pıçıldaşan ləpələrin var e, eynən o səslə. İlahi, iyirmi ildir bu səslə sevilməyin bəxtiyarlığını yaşayıbmışam, xəbərim olmayıb. Hələ balalarımın səsinə demirəm...

...Dənizi eşitdim, Günəş! Bir sən qaldın. Bir gün sənə də gələcəm, səsinə eşitmək üçün. Hələ Yerdə işlərim var.

Oktyabr 2019
Helsinki, İsveç

O

“Gəlmə” silsiləsindən 3-cü hekayə

Obaşdandı, üfüqdə günəş hələ boy verməyib.

Şəhər indi-indi oyanır, uzaqdan zəif həniri gəlir.

Baltik dənizinin ləpələri elə bil yuxudan kal durub – sahilə cəldədi sürünür. Bala ördəklər də analarının arxasınca mürgülü-mürgülü üzür. Bayaq işə tələsən qonşu qadın da uşağını beləcə yuxulu aparırdı bağçaya.

Mənimsə yuxulu yorğunluğum yox, ayıq süstlüyüm var. Oyağam!

Oyaq olan bir də səba yelidi. Soyuq nəfəsiylə oyadır quşları, dənizi, şəhəri.

Nə bu yorğun quşları düşünürəm, nə o mürgülü şəhəri. Nə o günəş eynimdədi bu gün, nə o günəşə umudlu adamlar.

Təkcə Odu bütün fikrimə, duyğularıma hakim.

Qoy, başdan danışım.

Təhsilim başa çatıb. Üç il idi universitetdə informasiya texnologiyalarından dərslər alırdım. Bu illər tək elm öyrətmədi, həyat dərsi də keçdi mənə, həyatın hər deyəndə görünməyən üzünü göstərdi.

Açıq, imtahandan uğurla keçib oxumağa ölkə seçəndə bir qəsdim də təsəvvürümdə qurduğum qaynar bir tələbəlik yaşamaq idi. Yox, gileylənmirəm. Elə-belə, öz aramızda deyirəm. Avropanın ən məşhur universitetlərindən birində təhsil, pəncərəsində hər səhər dənizdə günəşi doğan tələbə otağı, balaca, sakit şəhər, həftəsonları gecə barında yaxşı pula saat hesabı iş, qısa tətillərdə Avropanın tanış tələbələr oxuyan ölkələrinə səyahətlər. Daha nə olmalı idi ki!

Hər şey birinci kursun ilk ayından başladı. Bir gün bizə yaşlı bir professor mühazirə oxudu. Onunla tanış olduğum günü dünyaya baxışımın yeni başlanğıc anı hesab edirəm.

Onu universitetin həyatında, dəhlizlərində bir neçə dəfə görmüşdüm. Zövqlə geyinməyi, əlindəki əsaya rəğmən şux yerişi onu başqalarından fərqləndirirdi. Bir də cənublu siması. Müəllimlərin, yuxarı kurs tələbələrinin ona xüsusi ehtiramını adı seyrçi gözüylə də görmək olurdu.

Bizə mühazirəni ingilis dilində keçirdi. Ləhcəsi açıq aydın hiss olunsaydı da adama xoş gəlirdi. Auditoriyanın diqqətini heç ağzını açmadan özünə çəkirdi. Birinci dərsimiz tanışlıqla başlamışdı. Sinfimizin yarısı gəlmə idi, xeyli tələbə Çindən, Hindistandan gəlmişdi. Fransadan, Ukraynadan da vardı. Azərbaycanlı tək mən idim.

Hamıdan çox mənimlə kəlmə kəsdi. Qeyri-adi bir şey soruşmadı, niyə bu ixtisası seçdiyimi xəbər aldı, təhsili bitirib vətənə qayıdıb-qayıtmayacağımı maraqlandı.

Bir gün yenə onun dərsiydi. Səhv etmərsə üçüncü mühazirəsiydi. Həmin gün dərslər bitəndə mənə yaxınlaşdı. Axşam şəhər kitabxanası ilə üzbəüz “Espresso” kafesinə dəvət elədi. Təzə tanış olduğum bir qızla görüşəcəkdim, amma onun dəvətinə yox deyə bilmədim.

Vədələşdiyimiz vaxtda kafeyə gəldim. Pəncərənin ağzında iki nəfərlik masada əyləşmişdi.

O axşam bizim ingiliscə son söhbətimiz oldu. Ofisiant qıza iki qəhvə sifariş verib üzünü mənə çevirib, qəribə bir təbəssümlə şirin, doğma bir dildə – “Hə, indi vətəndən danış”, – dedi.

Onun azərbaycanlı olması məni əməlli-başlı çaşdırmışdı. Uzaq, yad ölkədə sənə dərs deyən bir qoca professor o qədər tələbə içində tək səni kafeyə dəvət eləyə, özü də soydaşın çıxsa, təəccüblənməyib neyləyəsen!

Bizim ilk semestrimiz onun universitetdə son dərs ili oldu.

Sonrakı illərdə məni dəfələrlə yeməyə də qonaq elədi, çaya, qəhvəyə də. Onunla görüşə həvəslə gedirdim, çox vaxt özüm can atırdım, söhbətlərindən zövq alırdım. Bəzən zəng edirdim, gedib yoluxurdum. Anamın göndərdiyi sovqatdan ona da pay ayırırdım. Elə sevinirdi ki o paya.

Tez-tez onu bir təbrizli pizzaçının yanında görürdüm. Güneyli soydaşlarla bura yığışırdılar. O axşamların məclisi uzun çəkirdi. İranda islam inqilabından sonra başlayan mühacir dalğasında xeyli adam təqibdən qaçıb bura pənah gətiribmiş. O da əlindən gələn qədər kömək edibmiş onlara. Onlar da bu yaxşılığı unutmur, hörmətini saxlayır, ehtiram bəsləyirdilər. Güney Azərbaycan yazıçısı Səməd Behrənginin “Balaca qara balıq” kitabını İsveç dilinə çevirib nəşr etdirməsi onu tək güneylilərin yox, İrandan gəlmiş bütün adamların sevimlisinə çevirmişdi.

Söhbətlərin birində bura necə gəldiyini soruşdum. Sən demə hələ sovet vaxtı, 1970-ci illərdə gəlibmiş. Moskvada aspiranturanı bitirib Bakı institutların birində dərs deyirmiş. Tələbələrle antisovet söhbətlərinə görə işdən çıxarıbmışlar, az qala həbs edəcəkmışlər, institutun rektoru imkan verməyib.

Polşaya komsomol putyovkası ilə gedibmiş. Deyir, bir axşam Varşava pablarının birində yanakı masada oturanlar ona baxıb sovet hökumətini, rusları söyürmüşlər. Masaya yaxınlaşıb, rus yox, azərbaycanlı olduğu deyib. Polyaklar onu pivəyə qonaq edib, söhbətə tutublar. Polşanın gizli tələbə hərəkatının fəalları ilə beləcə, təsadüfən tanış olub. Söhbətləri tutub, yaxınlaşıblar. Hər gün şəhər ekskursiyasından sonra paba gələr, onlarla görüşərmiş.

Növbəti görüşlərin birində polyaklar ölkədən qaçmaq planlarından danışılar. Onları dinləyə-dinləyə O da həvəslənir. Bir neçə gün tərəddüdüdən sonra qərar verir və beləcə bəreylə Baltik dənizini keçib İsveçə xəlvəti qaçanlara qoşulur.

“Əvvəl-əvvəl mənə inanmadılar. Onlar sovetlərdən gələn hər kəsi KQB cəsusları sayırdılar. Görünür ailəmin tarixçəsi mənə qarşı etimad yaratmışdı. İsveçə keçmək planı üzərində uzun müddət işləyibmişlər. Mən axıra-axırda yetişibmişəm. Onlara qoşulmaq istədiyimi deyəndə əvvəl etiraz etdilər. Axırı fikrimdə qəti olduğumu görüb razılaşıdılar. Dəstənin başçısı Marek hotellə qayıtmağımı məsləhət bilmədi. Özü gedib əşyalarımı yığdı, çemodanımı gətirdi. Gecə vaxtı hoteldən çemodanla çıxsaydım məni mütləq kimsə görəcək, xəbər verəcəkdi.

Həyatımı dəyişəcək qərarı, bax belə verdim. O günlər qulağımda ancaq nənəmin sözləri vardı. Babamı fürsət varkən vaxtında ölkədən çıxamamaqda yamanlayırdı. “Getsəydik, nə onu həbs edib güllələyərtilər, nə də biz o ağır sürgün həyatı yaşayardıq”, - deyirdi.

Svinoyusçe Polşanın Baltik sahilində yerləşən balaca liman şəhəriydi. Oradan İsveçin İstad limanına bərə üzürdü. Bu, kommunist düşərgəsindən azad dünyaya aparən azsaylı gizli yollardan biri idi”.

Onun söhbətlərini ağ-qara retro filmlərinə baxırmış kimi maraqla dinləyirdim.

Bir dəfə müstəqillik illərində vətənə gedib-getmədiyini xəbər aldım. Gedibmiş.

“Sovet hökuməti dağılandan sonra neçə il getməyə ürək eləmədim. Bakıda yaxın qohumum qalmamışdı. Hara, kimə gedəcəyimi bilmirdim. Uzun illərin xiffəti sonunda öz işini gördü. Getdim. Hələ də bilmirəm, düzmü elədim.

Bilirsən, xatirəsi yaddaşında xoş qalan yerlərə gərək bir də qayıtmayasan. Bu, cavanlığında sevdiyin qızın qoca vaxtını görüb kədərə qərq olmağa bənzəyir. Yeni gördüklərin o əvvəlki xoş xatirələri siləcək, yerində səni üzən boşluq qalacaq.

Sonra anlayacaqsan ki, dəyişib yadlaşan vətən deyil, özünsən, illər uzununu yad ellərdə qalıb yadlaşan sənsən. Daha buralı deyilsən. Heç oralı da ola bilməmişən. Və beləcə qalan ömrü sənin olmayan yerdə yaşayırsan.

Bakıdan qayıdanda başa düşdüm bunları”.

Bu söhbətdən sonra tək ona yox, ölkəmdən gəlmiş hər kəsə göz qoyurdum. Uşağından böyüyünəcən. Eyni ölkədən, lap belə eyni şəhərdən olmaqla deyil – insanlar bir-birlərinə bənzəmir. Göydəki ulduzların sayrışması səni aldatmasın, üzdən bənzəsələr də bir-birinin təkrarı iki ulduz tapmazsan.

Bura gələndən tək bir suala cavab axtarmışam. Təhsili başa vurub vətənə qayıdım, ya hamının arzusunda olduğu Avropada qalım? Açıq tanıdığım bütün tələbə dostlar kimi mən də qalıb, gələcək həyatımı burada qurmağı düşünürdüm. Düzdü, bəzən tərəddüd edirdim. Elə bu tərəddüdlərə görə əvvəl-əvvəl qərar verməyə tələsmirdim. Qarşıda neçə ilim vardı deyə. Son yaxınlaşdıqca seçim zamanı da yetişirdi.

Mənim qərara gəlməyimə O yardım elədi. Özü də bilmədən. Onu müşahidə edə-edə qəribçiliyin anatomiyasını öyrəndim. Yad ölkədə yaşamaq nə deməkdi – bildim!

“Qərib adam Tamdan qopan Zərrə kimidir. Tam milyonlarla zərrədən yarandığından bir zərrənin yoxluğunu duymur, yaddaşında xatirəsi qalmır. Zərrə isə əksinə, Tamı unutmur. Tale rüzgarı onu başqa Tama tuş etsə də, o, yeni yerə uyuşa bilmir, onun bir parçası ola bilmir, ömrü boyu kosmik fəzada uçuşan səyyarələr kimi tək dolaşır. Küləyin budaqdan qoparıb uzaqlara uçurduğu yarpaq tək. Ayrılığa dözmür Zərrə, sonunda “qərbət sindromu”na tutulur. Bütün şüuru, qəlbi, ruhuyla Tama – vətənə, elə, obaya bağlı qalır. Kədərli, eləmi!?”

Dediyim odu ki, öz Tamından ayrılma, sonra gec olur...”

Şəhər xəstəxanasında son söhbətində dedi bunları. Sayılı günləri qalmışdı. Xərçəng əridib bir dəri, bir sümük eləmişdi onu.

Bu gün gölün xüsusi bir hüzuru var. Suyun üzü şüşə kimi hamardı, elə sakitdi, deyirsən bəs, ləpə də yoxdu. Ləpəsiz gölmü olar?! Dəniz kimi böyük dalgaları olmur gölün, amma qağayı dimdiyi boyda ləpələri həmişə var.

Günün əyilən vaxtıdı, gölün üzünü min-min ləpə alıb. Ləpələr günəşlə təmasdadı. Hərəsi onun bir şüasını belinə alıb sahilə daşıyır. Günəş zərrələrə bölünüb gölə səpələnib. Zərrələr ləpə qucağında sevgili qoynundaymış kimi xoşbəxtidi.

Amma onların da xoşbəxtliyi uzun sürmür. Bütün xoşbəxtliklər kimi. Sahilə çatıb yox olur.

Şəhər qırağındakı bu gölə tez-tez gəlirəm. Demək olar hər həftəsonu. Bura dostlarla gün keçirmək üçün də, özünə başbaşa qalmaq üçün də əla yerdı. O tanıdıb buranı mənə.

Yenə burdayam. Şəhər krematoriyasından gəlirəm.

Son görüşlərin birində mənə vəsiyyət elədi. Krematoriyadan külünü götürüb Bakıya gedəndə özümə aparmağımı, Bakı bulvarında Xəzərə səpməyimi istədi. Təəccüblənmişdim. Sonrakı iki ay ərzində hər dəfə xəstəxanaya gələndə belə vəsiyyətin səbəbini soruşmaq istəsəm də, nəşə ürək eləməirdim. Özü başa düşdü. Bir gün niyə belə istədiyini söylədi.

“Bakıya gedənə qədər elə bilirdim ki, bura da, ora da mənimdir, biri vətənim, biri yurdumdı. Dönəndən sonra anladım ki, mən heç birinə məxsus deyiləm. Ailə olmayandan sonra torpağa basdırılmağın anlamı qalmır. Ziyarət eləyəni olmayacaqsə qəbir nəyə lazımdı? Xəzər qırağında doğuldum, böyüdüm, elə Xəzərə də qovuşaram beləcə.

İndiki adını bilmirəm, əvvəllər “Sadko” deyirdilər. Xəzərin içinə doğru uzanan körpünün sonunda bir kafedi. Bizim vaxtımızda sevdalanmış gənclərin bir görüş yeri də ora idi. Bacarsan səhər gündoğan vaxtı apar. Günəş çıxanda səp mənə Xəzərə”.

Ağrının üzündəki izini təbəssümüylə silməyə çalışırdı bu sözləri deyəndə.

Krematoriya ilə əvvəldən danışib yandırılması üçün ödənişi edibmiş. Mənə qalan tək iş külünü Bakıya aparmaq idi.

Krematoriyanın gözləmə salonunda şüşəli şkafda müxtəlif rəngdə çoxlu urna nümunələri vardı. Yandırılandan sonra külü qoymaq üçün xüsusi hazırlanmış qablar idi. Əksərinin üstündə xaç, bəzilərinə gül rəsmləri vardı.

“Görən o, külü üçün bunların hansını seçib?” – ağıma ilk gələn bu idi.

Əvvəlcə sənədimi yoxladılar. Bir qədər sonra onun külü olan qabı gətirdilər. Verdikləri sənədi imzalayıb urnanı aldım.

Mavi vazaya oxşayan qabın üstündə üç alov dilimi təsvir olunmuşdu. Görən kimi tanıdım, bu, Bakının simvolu idi.

Kül dolu urnanı götürüb birbaşa bura, gölün qırağına gəldim. Bu gözəl ölkəylə vidalaşmağa bizim sevimli gölümüzə yaxşı yer ağıma gəlmədi.

Urna çantamdadı. Elə bildim çiynimdəki çanta yox, onun əlidi, yanaşı durub gölə tamaşa edirik.

Sonra gözünü göldən çəkdi, əlini çiynimə qoyub, nurlu üzünə qonan təbəssümlə dedi: “Gedək vətənə”.

... Gecə Bakıya dönürük mən və O...